

---

**Tartalomjegyzék**  
**1996., 1. lapszám**

**Szerző**

Marton-Dévényi Éva

Szöllősi Gábor

Feuer Mária

Galambos Pál

Egészségnevelés

Molnár László

Puskás Gyöngyi

Szöllősi Gábor

Tánczos Judit

Makai Éva

Molnár László

Molnár László

Fordította: Szecskő Tamás

Somorjai Ildikó

Irina Grusewaja

fordította: W. Ungváry Renáta

Kovácsné Kaszt Zsuzsanna

**Cím**

Mit tudunk a dyslexiáról?

A reform három sarkalatos pontja

A testvérkapcsolatok jelentősége

A válságstáb

Várhalmi Judit

Egy hálózat fehér foltjai

Eltűnt gyermekek nyomában

Az Európa Tanács ajánlásai a gyermekeknek  
nyújtott helyettesítő gondozásról

A H. Lenzen Korai Fejlesztő Központ és  
Iskola

Kárpátalja esélyt kér a jövőnek

Kiadvány az egészségkárosultakról

A kommunikáció: emberi alapjog

Népi Kommunikációs Charta

Nevelőszülők Angliában

Remény a reménytelenség országában

Robi

Gondolatok a disszociális viselkedés  
kialakulásáról

Írta: Marton-Dévényi Éva

## Mit tudunk a dyslexiáról?

1994. elején, a lap hasábjain hírt adtam a dyslexia kezeléséről mozgásterápiával. Sok levelet kaptam segítséget kérő szülőktől és a módszert megtanulni kívánó, gyermekekkel foglalkozó szakemberektől is. A cikk végén segítséget kértem, hogy a módszerrel való fejlesztést eljuttathassuk állami gondozott és állami gondozott debil gyermekekhez is. Mindkét kapcsolatfelvétel sikerült, ezért nagyon hálás vagyok. Úgy érzem, itt az ideje, hogy visszatérjünk a témára.

Jelen tanulmányban szeretnék kissé bővebben szólni a dyslexia-dysgraphia okairól, és terápiánkkal való fejlesztési lehetőségről, mely nemcsak dyslexiás gyermekeknek hasznos.

Röviden ismét meghatározom az olvasás és helyesírás-gyengeséget (dyslexia-dysgraphia): olyan részképesség-gyengeség, mely az anyanyelvi területet érinti; a gyermek olvasás-és/vagy írástanulása, teljesítménye az elvárt alatt marad, lemarad kortársaitól. Ez a meghatározás a fejlődési dyslexiára vonatkozik; ugyanis orvosilag megállapították a szerzett dyslexiát (alexia) is, ilyenkor a már meglévő olvasás és írásképeség valamilyen kóros agyi történés miatt leromlik (agyvérzés, daganat, gyulladás stb.). De amit mi vizsgálunk, kezelünk, és amivel egyre gyakrabban találkozunk gyermekeinknél, az egy fejlődési elmaradás; a gyermek értelmének, készségeinek kifejlődésénél az anyanyelvi készség területei (írás, olvasás) lemaradnak. Nagyon nehéz meghatározni, hogy hol a határ az olvasási nehézséggel küzdő és a dyslexiás gyermek között. Szakirodalmi adatok szerint ma olvasási nehézség a gyermekek 20%-ánál fennáll, de a valódi fejlődési dyslexia csak cca. 3,5%. Éles határt nem tudunk vonni, elképzelésünk szerint ezek a gyerekek egy képzeletbeli egyenesen helyezhetők el, melynek egyik végén a lassabban, nehezebben olvasni tanítható gyerekek, míg a másik végén a súlyos, nagyon nehezen kezelhető dyslexiás gyerekek vannak.

Mi általában a középtől a súlyosabb vég felé elhelyezkedő gyermekeket kezeljük.

A dyslexia egyre nagyobb probléma, nemcsak nálunk, minden civilizált országban. Ezért számunkra nagyon fontos elemezni az okokat, melyek a dyslexiát okozzák.

Tapasztalatunk és ebből kialakult szemléletünk szerint – a többes szám végig azt akarja kifejezni, hogy munkacsoportban dolgozunk, melyben testnevelő tanár, gyógypedagógus, Pethő Intézetben végzett konduktor, védőnő, pszichológus egyaránt van, magam orvos vagyok – a dyslexia sokokú, vagy többokú (multiaetiológiájú) rendellenesség. Ez azt jelenti, hogy nem egy ok okozza a gyermekben a dyslexia megjelenését, hanem legalább 3-4 ok együttállása és együtthatása. Az okok felsorolása biztosan nem teljes, a kutatások újabb területeket tárnak fel, és az okok egymással is összefüggnek. Érdekes volna azon is elgondolkozni, hogy melyik „ok”, és melyik „okozat”.

### Genetikai okok

Csak irodalmi adatok szerint és saját tapasztalatunk szerint is a dyslexia öröklődik. A gyermekek legalább 50%-ánál a családi előzményben van olvasás/írásproblémára utaló adat. Az apa érintettsége esetén 40%, az anya érintettsége esetén 35% a gyermek veszélyeztetettsége. Elképzelhető, hogy a 6. vagy a 15. kromoszómán van az eltérés.

Mindenesetre azok az agyszöveti eltérések, melyeket dyslexiások agyában találtak, olyan jellegűek, mint amelyek az agyfejlődés korai embrionális szakában szoktak láthatóak lenni.

Számunkra az a legizgalmasabb kérdés, hogy mitől mutat a dyslexia súlyosbodó öröklésmenetet. Talán nem egyedüli tapasztalatunk, hogy a szülő értetlenül kérdezi: „én még csak kissé nehezen olvastam/vagy nem szerettem az osztály előtt hangosan olvasni, de a gyermekem súlyos dyslexiás. Miért?” vagy: „Voltak nehézségeim a helyesírással, de gyerekeim írása alakilag olvashatatlan, tartalmilag hibáktól hemzseg, miért?” Meg fogom próbálni a választ megadni, kiemelve azokat a súlyosbító tényezőket, melyek a „szülők” gyermekkorában még nem hatottak annyira, mint a mostani gyermekeknél.

### Nemek megoszlása

A dyslexiás gyermekek között 4-10-szer több a fiú, mint a lány. Egy igen nagy statisztikai anyag feldolgozása két feltételezést igazol:

- a dyslexiás gyermek szüleinek gyakrabban születnek fiai, mint lányai
- az anyanyelvi érés területén nagyobb a fiúk sérülékenysége. Ezt a szülők tapasztalatból is tudják: a lányok könnyebben és hamarabb beszélnek, mint a fiúk.

### A beszédfejlődés

A hazai és külföldi szakirodalom egyöntetűen ezt ismerteti a dyslexia alapvető okaként. Mi is ezt tapasztaljuk leggyakrabban a gyermekek kórelőzményében: megkésett beszédfejlődés, szegényes szóincs, dyslalia, melyet logopédus kezel az iskoláskor eléréséig, vagy azután is. Mindezek gyógyítására épül Meixner Ildikó hazai iskolát teremtő terápiája. Ugyancsak ezt kutatja Gósy Mária a beszédészlelés és megértés felmérését kidolgozó tesztjeiben, és ezek hiányosságát kezelő gyakorlataiban. Mint orvos, nem vagyok hivatva ezt a területet ismertetni, még részleteiben sem. De tudjuk, hogy a rosszul író, rosszul olvasó gyermek beszédészlelése, megértése nem teljes, a gyermek nem érzékeli tisztán a hangok gyöngysorát a szavakban, a finom részleteket gyengén érzékeli. (Mivel rövidlátó vagyok, azt a hasonlatot szoktam használni, hogy az ilyen gyerekek a beszédet úgy érzékelik, ahogy a rövidlátó szemüveg nélkül lát: egészében tudja, mi van előtte, de a finom részleteket nem látja, foltokat lát, és tudja, mi az.) De ha egy gyermek így észleli a beszédet, annak alapján sem olvasni (belső beszéd), sem írni megtanulni nem lehet.

Itt szeretném felhívni a figyelmet néhány olyan problémára, mely talán nem kap elég hangsúlyt.

Köztudott, hogy a beszéd elsajátításának korszakában (cca. 6 hónapos kortól 3 éves korig) minden olyan ártalom, mely a gyermek élethallását rontja, a gyermek tiszta beszédészlelésének és tanulásának esélyeit is rontja. Ilyenek az ebben a korban gyakori középfülgyulladások, vagy a nagy orrmandula. De talán nem figyelünk eléggé az állandó náthákra és ezzel járó fülkürt-gyulladásokra, melyek a gyermek finombeszéd-meghallását súlyosan ronthatják. Közös tapasztalatunk, hogy gyermekeink most már télen-nyáron hurutosak. Ennek egyik legsúlyosabb kiváltó oka a légszennyezés.

A légszennyezés származhat ipari létesítményekből. Ennek hatását Magyarországon a gyermekek felsőlégtüti betegségeire mérték, az egészségkárosító források közelében lakó gyermekek szignifikánsan többször és hosszabban betegszenek meg légúti betegségben, mint ahol nincs egészségkárosító forrás. De Magyarországon a becsült egészségkárosító források száma 20-30 ezer! A légszennyezés másik forrása az autók kipufogógáza. A kipufogógázból

kiáramló nitrogénoxidok a nyálkahártyát túlzott nyáleválasztásra serkentik, nyálkaduzzanatot okoznak, és megnövelik a fertőzésekkel szembeni fogékonyságot. Ezért gyermekeink már hurutosak ősztől tavaszig. Nyáron pedig a nitrogénoxidok a napfény hatására bomlanak, a felszabaduló oxigén a levegő oxigénjével ózont képez, az ózon nyálkahártya gyulladást okoz, és lecsökkenti a nyálkahártyák védekezését a fertőzésekkel szemben. Ezért gyermekeink most már nyáron is állandóan hurutosak. Ez az egyik olyan tényező, mely a szülők életében még nem volt ilyen súlyú! Már az is sokat tesz gyermekeink dyslexiája ellen, aki álló kocsinál nem járhatja a motort.

Egy másik súlyosbító tényező, mely gyermekeink beszédképességét, annak kifejlődését alapvetően megrontja, a félfigyelem. Ennek leírását hadd adjam Kokas Klára: A zene felemeli kezeimet c. könyvéből. „A kisgyermek még egész figyelmével fordul a dolgok, történetek, jelenségek, személyek felé, mert életének éber perceiben a tanulás a természetes. Anyja, apja vonásait, hangját sem tudná megtanulni félfigyellel. Félfigyelésre a felnőttek szoktatják, részint az összevissza ontott ingerekkel, részint saját példájukkal. A félfigyelem pestisként pusztít, ragályát kisgyermek is elkapja, és soha -ki nem gyógyulnak belőle. A kórokozók táptalaja a háttér tv, rádió és magnó, amely számos családban konstans hangokat produkál, megállíthatatlan és kivédhetetlen tömegben. A gyermek, aki a háttérzajtól nem menekülhet, védekezésül megsüketíti magát, csak azt hallja, amit muszáj hallania, így marad életben. Hamar megtanulja, hogy a felnőttek beszédét nem hallhatónak vegye (!), nem rosszaságból, csupán józan önvédelemből... A félfigyelő nemcsak arra nem figyel, amit mások közölnek, de még arra sem, amit saját maga beszél^)...” És ezzel megteremtődött a dyslexia-dysgraphia alapja.

A félfigyelem a szülők gyermekkorában még szintén nem volt ilyen mértékű. De ma már a szülők (édesanyák) nagy része gyermekeit autóval hozza-viszi. Az anya a vezetés közben elől ül és előre néz (remélhetőleg), a gyerek hátul ül. Hogyan hallja tisztán az anya beszédét, aki egyébként sem tud teljesen arra figyelni, amit gyermekének mond, vagy gyermeke mond neki?

### **Szemészeti-látórendszerbeli okok**

Ma a szerzők nagy része a dyslexiát nyelvi fogyatékoságnak tartja, és nem a látórendszerben keresi a fő kiváltó okot. Ma az a kérdés, hogy milyen szemészeti okok járulhatnak hozzá a dyslexia megjelenéséhez, és mi a szemészek terápiás lehetősége.

Egyik probléma az asthenopia (szemfáradás), mely akkor keletkezik, ha a szemizmok gyorsan fáradnak és a külső és belső szemizmok alkalmazkodási képessége együttesen csökken. Ez nagyon zavarja a gyermeket olvasás közben. Az ún. rejtett fiatalkori messzelátásnál a gyerekek egyre kevésbé képesek hosszú ideig tartó közelre való fixálásra, így a szöveg homályossá válik és lüktetőnek tűnik. Ilyenkor a két szem összetartása gyenge, és egy bizonyos idő múlva a két szem által felfogott képek elmozdulnak egymáshoz képest. Ennek következménye amikro-diplopia (enyhe kettős látás). Ekkor a szemmozgások kifejezetten zavarttá válnak olvasás folyamán, az olvasás lelassul, a gyerek fáradékony az olvasásban, és ezt ki is fejezi: fáj a szeme vagy a feje. Reggel még könnyebben olvas, a délelőtt folyamán egyre nehezebben, ahogy szemizmai kimerülnek. A problémát POLATESZ készülékkel lehet csak kivizsgálni, és megfelelő hasábos üveg legtöbbször segít. Másik leggyakoribb probléma a szemdominancia kialakulatlansága vagy keresztezettsége, egy vizsgálatnál 80 ún. vizuális dyslexiás gyerek közül (nem volt beszédproblémájuk) 50-nek nem volt stabil a szemdominanciája, míg a kontroll csoportból 80 gyerek közül egynek!

A szemdominancia kialakítását ül. megerősítését az ún. piros szemüveges módszerrel végezzük terápiánk során, és külső-belső szemizom erősítő gyakorlatokat végzünk.

### **Az időzítés problémája**

A szakirodalomban aránylag friss megfigyelésekről van szó, melyet erősen leegyszerűsítve ismertetnék. Agyunkban az ingerfelfogó rendszerek (látás, hallás, tapintás) szövettanilag elkülöníthető gyors és lassú alrendszerekben működnek, ezek az információt gyorsan ill. lassan közvetítik saját anatómiai lehetőségük szerint (vastag és vékony velőshüvely) ill. gyors és lassú ingeralakzatokat közvetítenek. Dyslexiás gyerekeknél ill. felnőtteknél azt találták, hogy a gyors információt közvetítő sejtrendszer hibás, a sejtek száma csökkent és alakjuk is kóros. Tehát a dyslexiás gyermek a gyors ingereket kevésbé fogja fel és kevésbé tud rájuk reagálni.

Itt szeretnék kitérni a dyslexiás gyermekek egy részének lassúságára, melyet a szülő és a pedagógus hiába hibáztat, és hiába próbálja a gyermeket „gyorsítani”, ha egy gyerek agyában a gyors közvetítő rendszerek anatómiailag nem épek, a gyereket nem lehet gyorsá tenni, csak megkínózni lehet a lehetetlen teljesítmény elvárásával. Újabb tanulmányt érne meg, hogy mennyire kóros és káros, mennyire nem természetes és embermértékű a jelenlegi teljesítménycentrikus felgyorsultság.

### **Lelki okok**

Munkatársaimmal soha nem tapasztaltuk, hogy a dyslexia elsődleges kiváltó oka lelki ok lett volna, annál inkább, hogy lelki okok tünetfenntartók voltak, akár olyan mértékben, hogy lehetetlenné vagy kudarcossá tették a terápiát.

Néhány megfigyelésünket említeném: a szülőknek – vagy családnak – két szélsőségesen rossz magatartásába ütközünk nemritkán. Az egyik, amikor a szülő a dyslexia miatt elutasítja gyermekét, sokszor egész magatartásával kifejezi: nem ilyen gyereket szerettem volna.

Ebben az esetben végzett terápiánk sokat segít, mert ahogy a gyerek iskolai és egyéb eredménye javul, a szülő úgy képes egyre inkább elfogadni gyermekét. (Természetesen a gyerek ettől még lelkileg súlyosan sérült marad, hiszen érzékeli, hogy nem önmagáért, hanem a teljesítményért „szeretik”.) A másik véglet, amikor a szülőnek – többnyire az anyának – valamilyen lelki okból feltétlenül szüksége van gyermeke esékenységére, valósággal neki áldozza magát, a dyslexiás tünetek segítségével odaköti magához, szinte ez adja élete értelmét. Ilyenkor nyilvánvaló, hogy a szülő szorulna segítségre, mert ezekben az esetekben a gyerek bármilyen terápiája hiábavaló, és teljesen eredménytelen: a gyerekekre sokkal erősebben hat az anyai kötelék és a tünetek fenntartásának tudattalan anyai elvárása, mint akármilyen jó terápia.

Az iskolai pedagógus felelőssége szintén igen nagy: el tudja-e fogadni a gyermeket olyannak, amilyen, segíti-e, de ugyanakkor követel-e tőle a meglévő képességeinek mértéke szerint. Érzi-e a gyerek, hogy tanítójának ő a fontos, nemcsak a bálványozott teljesítmény? Egyetlen helytelen pedagógiai magatartást említenék csak, amely a terápiát megghiúsítja: a gúnyt. Ha a pedagógus a gyermeket fogyatékoságáért csak egyetlen súlyos szóval illeti, vagy engedi, és nem tesz ellene, hogy társai kigúnyolják, akkor a terápia részlegesen eredménytelen lesz: a gyerek a gyógyító olvasásban már régen folyékonyan és örömmel olvas, esetleg otthon is, de az iskolában két betűt nem képes összeolvasni.

A magára hagyott dyslexiás gyermek valószínűleg két alapvető lelki folyamatot él át: a lehetetlenség állapotát – nekem lehetetlen, elérhetetlen, ami a többieknek megy – és a reménytelenségét. Ez a két folyamat felnőttben a depresszió tüneteit szokta okozni. Azt hiszem, mindegy, hogy a gyerek erre „bohóc” lesz, vagy közömbös, vagy agresszív, – lelke mélyén depressziós; ami látszik, az a felszín.

### **Szociális okok**

Saját tapasztalatunkból: akkor tekintjük úgy, hogy szociális ok is áll egy gyermek dyslexiájának hátterében, ha a gyerek azért nem érti a korának megfelelő szöveget, mert környezetében még a szavakkal és fogalmakkal soha nem találkozott. Ez tapasztalatunk szerint nem függ a család anyagi helyzetétől.

Egy másik szociális ok véleményem szerint a gyermekek érzelmi elszegényedése – ez nem lelki ok, hanem társadalmi méretű, terjedő ártalom és érzelmi szegénység miatt a gyermek nem képes ráhangolódni, pl. egy Móra vagy Gárdonyi szövegre, e-miatt gazdagabb érzelmi tartalmú szövegeket képtelen megérteni.

### **Az olvasástanítás módszere**

Mint orvos egyáltalán nem vagyok hivatva megbírálni a jelenlegi olvasástanítási módszereket. Inkább csak körülbelüli tapasztalatainkat írom: az elmúlt hét év alatt kb. 400 gyereket vizsgáltunk, akiket dyslexia-dysgraphia panasszal hoztak, cca. 80%-uk tanult szóképolvasással, a többiek az összes fennmaradó módszerrel (Lovász, pálcikás, Tolnay, Zsolnay, Meixner stb.). Lehet, hogy ez a megoszlás csak a hazai olvasástanítási módszerek statisztikai megoszlását mutatja, de lehet, hogy a szóképolvasás nem való a dyslexiára hajlamos gyerekeknek, akiknek úgyszólván tagolási gyengeségük van. Ez is olyan faktor, mely a szülőök gyerekkorában még nem volt ilyen mértékben súlyosbító tényező.

### **A vizuális kultúra túltengése, mint ok**

Ez az egyik leginkább ható ártalom, mely a szülőök gyerekkorában ennyire még hatott. Ezt a nagyon hatékony és az egész civilizált kultúra területén ható okot Vekerdy Tamás előadása nyomán ismertetném, melyet 1989-ben tartott a Dyslexia Szövetségben.

Az olvasás célja az írott információ felvétele, azaz a szöveg megértés. A szöveg megértés a képzeletünk által történik meg. Annak idején édesanyánk (nagyamánk stb.) ült az ágyunk szélén, mesélt, mi az arcára függesztettük szemünket – esetleg behunytuk –, és elképzeltük, amit mesélt vagy felolvasott. Képzeletünkben filmként leperregtek az események, megjelentek a szereplők, mi teremtettük meg képzeletünk segítségével a szavakból azt a világot, melyről a mese vagy az olvasott szöveg szólt. És ez volt a későbbi szöveg megértés alapja! Ez a képzeleti munka fejlesztette agyunkat, gondolkodásunkat, érzékeinket, világról alkotott ismeretünket. A képzeletnél nincs agyfejlesztőbb tévé-kenység! A világ technikailag bizonyíthatóan fejlődött az elmúlt évezredek alatt. (Más fejlődésről nem mernék beszélni.) Ez a fejlődés is a képzelet által lett, gondoljuk el, hol tartanánk a képzelet munkája nélkül. És ezt a legszükségesebbet sikerült gyermekeinktől elvonnunk; a televízió, képmagnó, képregények készen nyújtják számukra a képeket, nem kell teremteniük a hallott vagy olvasott szavakból alakokat, helyszíneket, világot – megfosztottuk őket a képzelet csodálatos munkájától és

boldogságától és attól is, hogy a képzelt világ az Övé! Ma minden olyan, amelyet az uniformizált tv és képmagnó gyermekeinkre tukmál.

Ezen nem az segít, ha a dyslexiás gyermektől azonnal megvonjuk a vizuális kultúrát, hiszen sokszor örülünk, hogy legalább képregényt olvas, és meg is értjük, hogy nehéz szövegolvasását és bizonytalan szövegmegértését megtámogatja a kép. Az segít, ha jót nyújtunk, mesélünk nekik, felolvasunk nekik, akkor önmaga is lemond a rosszról, mert a képzelet: öröm!

### **A dyslexia-járvány – a dyslexia szellemi oka**

Ez az ok részéről felvetett spekulatív ok, szakirodalomban nem találtam hasonló feltevést. Abból indultam ki, hogy a dyslexia ill. a tanulási nehézség (larning dysability) járvány. Gyakoriságát és elterjedtségét tekintve nevezhetjük járványnak. A szakirodalom – magyar és külföldi egyaránt – 3,5, 10 esetleg 30%-os gyakoriságot említ, attól függően, hogyan határozza meg a gyengébb olvasást, kifejezett dyslexiát ill. tanulási nehézséget. Akármelyik gyakoriságot fogadjuk el, mindenképpen nagyon nagy népességszámot jelent. Napjainkban az Egyesült Államokban mintegy 12 millió gyermeket érint. Ha Vinczéné Biró Etelka meghatározását fogadom el: akik nem jutnak el az olvasás olyan szintjére, hogy azt önálló ismeretszerzés eszközeként tudják „alkalmazni”, akkor 30%-os gyakoriságot kell elfogadnom, ez esetben igen súlyos járvány! Földrajzi kiterjedését tekintve szintén járványos: egyaránt jelen van a nyugati és kelet-európai országokban, Amerikában és Ázsiában, tehát a japán és kínai írásmóddal író gyerekek között is. Tehát Észak, Kelet és Nyugat egyaránt érintett. Azt gondolom, hogy itt egy közös és hatalmas szellemi ok áll a járvány háttérében: az, hogy az olvasás és az írás elvesztette eredeti rendeltetését. Az írás és olvasás eredeti rendeltetése az volt, hogy a (mindenkori) atyák nemzedéke írásban adta át az élet tárgyi és erkölcsi feltételeihez szükséges információt a (mindenkori) fiak nemzedékének. A fiak nemzedéke az olvasás által az atyák bölcsességére állt rá, mint az élet alapjára. Ebből az eredeti rendeltetésből minden megromlott: a „fiak” generációja már nem motivált arra, hogy ráálljon az atyák bölcsességére – és ez érthető az I. és II. világháború óta –, mert nem hisz abban, hogy ez az életre viszi, nem hiszi, hogy az atyák bölcsessége az élethez való szükségét kielégíti és betölti. Az írás maga pedig megbízhatatlanná lett. Mire való ma az írott információ nagy része? Nem az értékek átadására, hanem az olvasó befolyásolására az egymással is harcoló érdekeknek meg-” felelően.

Ebben az értelemben az olvasási nehézség járvány elsődleges szellemi okkal. Mint minden „járványt”, az események kapják meg: vagyis akiknél genetikai, beszédfejlődési, idegrendszer-fejlődési, látási stb. gyengeség megágyaz a rendellenesség megjelenésének. Ez nem azt jelenti, hogy a mi gyermekünk személy szerint nem motivált az olvasás által felvenni az információt, sőt, ő személy szerint lehet nagyon motivált. Hanem azt, hogy tagja égy nemzedéknek, amelyben ez a járvány szedi áldozatait.

Nem véletlen, inkább modell értékű, hogy a SZÓ került korunkban válságba. A szó igazságtartalma meggyengült, leértékelődött. Az Igazság viszont Szó által adatott. Az Igazság átadásának lehetetlensége a dyslexia és a dysgraphia. Ha az Igazság ismét megjelenhetne a Szóban, ez a járvány megállását jelenthetné. Én ezt az okot tartom elsődleges oknak, és minden más felsorolt okot csak ezen ok megnyilvánulási részokának.

### **Az idegrendszer részleges éretlensége**

Ez az ok a mi terápiánk érdeklődési középpontja.

Az idegrendszer általunk mérhető részleges éretlensége a dyslexiás gyermekek csak 60-70%-ánál áll fenn, a többieknek másik három-négy ok együttállása felelős a tünetekért. Az idegrendszer részleges éretlenségét lényegében minden olyan ok okozhatja, amely a magzati életben a magzat kifejlődésekor, a szülés alatt, a szülés után és a korai években károsodást okoz. A legtöbb ilyen károsodás oxigénhiányos állapotot idéz elő az agyban, tartósan vagy átmenetileg. Szövettanilag ugyanolyan elváltozásokat találtak dyslexiás egyének agyában, mint amelyeket minden fejlődő agykéregben megfigyeltek, ha az agy oxigénhiánynak volt kitéve. A szövettani kép attól függött, hogy az agyfejlődés melyik stádiumában érte az ártalom. Az ártalmakra csak példákat említenék: az anya dohányzása, terhesség alatti betegségek, anya alkoholizmusa, rossz szül és vezetés, nyakra tekeredett köldökzsinór, csecsemőkori súlyos, magas lázas betegségek, esetleg rohamok, csecsemőkori kiszáradás stb. stb.

Egy ártalmat szeretnék külön említeni, mely még a szülők generációjában nem szerepelt ilyen hatékony idegrendszer-károsító okként: az ólomártalmat. Az ólomvegyületek úgy jutnak gyermekeinkbe, hogy az autókban használt benzinhoz ólom-tetraetil tesznek hozzá, ez elég ólomoxidokká, mely a kipufogógázzal a szálló porba jut, innen a tápcsatornán és tüdőn keresztül felszívódik. Gyerekekben a felszívódás gyorsabb és intenzívebb, mint a felnőttekben, és az ártalomra a gyerekek érzékenyebbek. Többféle szervi károsodást okoz, egyik hatása, hogy igazolt módon csökkenti a gyermekek szellemi tevékenységét. Idegrendszeri hatásai a terhelés után még 15 évvel is észlelhetők, vannak, akik szerint a gyerekek idegrendszeri ólomártalma visszafordíthatatlan.

Miben nyilvánulhat meg a gyerek idegrendszerének részleges éretlensége? Megnyilvánulhat a csecsemőkori fejlődéstani alapmozgásokban való elmaradottságban – ezek azok a mozgássorok, melyeken minden csecsemő végigmegy: fejemelések, kúszás, mászás, járás és változatai, gurulás, ugrások változatai, keresztirányú mozgások automatikus beindulása. Megnyilvánulhat a tértájékozódás zavarában, a jobb-bal megkülönböztetés zavarában, test- és ujjismeret zavarában, időbeli gyenge tájékozódásban, egyensúlyzavarban, a mozgáskoordináció bármilyen jellegű és mértékű zavarában. Igen gyakran nyilvánul meg dominancia problémákban: az a szerencsés, ha az iskolás gyereknél már kialakul a stabil jobb vagy balkezesség, (már óvodáskorban ki kell alakulnia), és az agy zavartalanabb domináns működése szempontjából az a jó, ha a gyerek jobbkezes-jobblábas, jobbszemes, vagy fordítva. A keresztezett dominanciák (pl. jobbkezes-balszemes), vagy kialakulatlan dominanciák, vagy átszoktatottság komoly részokai lehetnek esetleges dyslexiának. Megnyilvánulhat az éretlenség a finommotorika zavarában, a domináns mozgásokban való ügyetlenségben.

Terápiánk G. Doman és C. H. Delacato munkásságából indult ki, de attól eltért és azt erősen kibővítette. Alapozó terápiának nevezzük. Azért nevezzük a terápiát alapozónak, mert Delacato hasonlata szerint éretlen idegrendszerű gyermeket olvasni tanítani olyan, mint házat építeni alap nélkül: amit építünk, leomlik. Az olvasás, írás – nyelvi készség – a legmagasabb rendű kommunikációs forma és ha az idegrendszer nem ment végig hibátlanul a fenti területek érési folyamatán – összefoglalva nevezhetnénk helyzetváltató-helyváltató-dominanciaválasztási fejlődési sornak – akkor ezen területek éretlensége erősen hátráltathatja az anyanyelvi területek megérését és így az olvasás-íráskészség kibonthatóságát.

Egyéni és kiscsoportos terápiát végzünk egyéni vizsgálat után.

Kartonrendszer alapján dolgozunk, újabb ötleteinket kartonokra gyűjtjük, és a terapeutának a terápia indításakor és a kontroll vizsgálatokon megadom, hogy melyik „kartont”, azaz fejlesztési területet tartom fontosnak a gyerekekkel végigcsinálni.

Kartonjaink egy-egy szóval: 1. Nagymozgások: humánspecifikus elemi mozgásminták és variációk, melyek a fejlődés során megjelennek (fejemelések, úszás, kúszás, mászás, foka, gurulás, felülés, járás és változatai, állatutánzó ügetések stb.) 2. Rugalmasság: ugrások, szökdelések páros és egylábon stb. 3. Felvezető vagy szoktató gyakorlatsor: a mozgáskoordinációt megalapozó gyakorlatok Kulcsár Mihályné kidolgozása alapján, az azonos oldali, majd keresztezett kéz és láb harmonikus együttműködéséhez.' 4. „Keresztcsatorna” gyakorlatok: a mozgáskoordinációt fejlesztő nehéz gyakorlatsor, melynek végén keresztezett egymásra merőleges síkban végzett kéz-lábmozgások vannak ritmikus ugrásokkal. Terápiánk végső célja a jó mozgáskoordináció. 5. Finommotorika kialakítását elősegítő gyakorlatsorok mindkét felső végtagra. 6. Kézdominancia kifejlesztése ill. begyakoroltatása. 7. Lábdominanciát megerősítő vagy kialakító gyakorlatok. 8. Egyensúlyfejlesztő gyakorlatok (járásegyensúly, törzs, fej, és végtageyensúly). 9. Tér: térben való mozgások, mozgásutánzások, térbeli tájékozódás. 10. Test: testséma, ujjismeret, irányismeret. 11. Konstruktív praxis, és síkban elem elhelyezés, papíron tájékozódás. 12. Hallásgyakorlatok: vizsgálatnál Gósy Mária beszédészlelési és beszédmegértési tesztjét, fejlesztéskor az ő gyakorlatait használjuk. 13. Szem belső és külső izmait fejlesztő gyakorlatok Delacato nyomán, domináns szem-kéz megerősítő „szemüveges” módszer Delacato nyomán, mely az esetek cca. 50%-ában segít az agyi dysgraphiánál 14. Kinesztézis fejlesztése. 16. Lazító gyakorlatok. 17. Fegyelmező gyakorlatok. 18. Légző gyakorlatok. 19. Ritmusgyakorlatok testtel és végtagokkal. 20. Ritmikus beszéd: minden lehetséges mozgást mondóakkal kísérve. 21. Neuropszichológiai gyakorlatok: speciális gyakorlatok Luria munkássága alapján. 22. Időbeli tájékozódás fejlesztése. 23. Sportok: középvonali sportok a terápiás folyamat elején, dominancia-fejlesztők a terápia vége felé, szülőknek ajánljuk ezeket. Leghatékonyabb fejlesztő sport a lovaglás, önmagában is terápiás értékű.

Egyetlen eszközigényünk az ugróasztal, szülőt kérjük a megvételére, a Budapesten lakó gyerekeknek nyaranta lehetőségük van a szabadtéri nagy Ugróasztal ingyen terápiás használatára.

A terápia legnagyobb eredménye, hogy nemcsak fejlesztő, hanem inkább fejlődési terápia. Vagyis soha nem a jelentkező tünet szintjén kezdjük a fejlesztést, hanem fejlődéstanilag „alámegyünk”: pl. a finommotorikát nem önmagában javítjuk, hanem végigvesszük a fejlődéstani nagymozgásokat előbb, mert ha ez tökéletes, erre már stabilan épül rá a finommotorika. Vagy dominancia kialakítását is csak úgy végezzük, hogy előbb az elemi mozgásmintákat vesszük végig és a középvonali mozgásokat, csak utána végezzük a dominancia beállítást, mert az idegrendszer fejlődésekor ez a természetes irány és út.

A terápia átlagos ideje 6 hó - két év. Általában fél év után már eredmény látszik az olvasásban, és ekkor kérjük a szülőt, hogy keressen a gyermeke számára gyógyító olvasáshoz is lehetőséget (logopédusnál). A terápia a gyógyító olvasást nem helyettesíti, hanem annak eredményességét megalapozza. A terápiát lehet végezni egyénileg vagy kiscsoportosan. Végezheti a gyerekekkel a szülő, de sokkal hatékonyabb, ha erre kiképzett terapeuta végzi. Terapeuta-képzés minden évben indul közvetlenül az iskola befejezése után három hét intenzív tanfolyam, minden gyermekekkel hivatásszerűen foglalkozó szakember jelentkezhet rá.

Végül: kiknek való ez a terápia? 5 éves kortól 16 éves korig fogadjuk a gyerekeket. A terápiás idő egyénileg vagy kiscsoportban heti hat óra.

Hatékony dyslexiás gyermekeknél iskolás korban, óvodás nagycsoportos gyermekeknél (5 éven felül), akiknél mozgásügyetlenség van, kialakulatlan kézdominanciájuk van, dyslexia-veszélyeztetettség áll fenn. Hatékony óvodás nagycsoportos gyermekeknél, akiknél súlyosan

megkésett beszédfejlődés volt, vagy tisztán a nagymozgások és a finommozgások ügyetlensége figyelhető meg. Iskoláskorú dysgraphiás gyermekeknél a disgraphia alaki oldalának javítására hatékony és POS-ban szenvedő gyermekeknél, ha dyslexiások, vagy ha nem, a mozgáskoordináció kifejlesztésére. De ez a legnehezebben megoldható terápiás terület: a POS-os gyermek éppen magatartás-zavara miatt, hypermotilitása, kritikátlansága miatt többnyire nem képes az együttműködésre – és ez a terápia tudatos együttműködésen alapul.

Akkor vállalunk POS-os gyermeket, ha van terapeuta, aki vállalja fejlesztését. Egyik gyógypedagógus munkatársunk, Tóth Gábor teljesen felvállalta a POS-ban szenvedő gyermekek fejlesztésének területét. Módszerünk hatékony állami gondozott gyermekek többirányú elmaradottságának fejlesztésére és enyhe debil (IQ: 70-80) vagy debil gyermekek fejlesztésére. Az enyhe debil, vagy debil gyermekek sokszor „átfejleszthetők” a normál övezetbe és iskolába, ha még idejében kapjuk őket (5-9 éves kor).

Írta: Szöllősi Gábor

### **A reform három sarkalatos pontja**

Sokan sokféle dolgot várnak a készülő gyermekvédelmi törvénytől. Van, aki a ma létező alacsony szintű jogszabályok tartalmát szeretné törvényi formában viszontlátni (egy ilyen megoldás megőrizné a hibákat és elszalasztaná a jobbítás lehetőségét). Van, aki arra számít, hogy a törvény fogja megjavítani a szakember, az intézmény, a hatóság munkáját (ami a jogi norma szerepének félreértését jelenti).

A gyermekek támogatása és védelme terén ma nem csak szabályozásra, hanem reformra van szükség. Nem kétséges ugyanis, hogy a gyermekek problémáit kezelő hazai rendszer teljesítménye messze elmarad az optimálistól. Bár lehetnek egyéb céljai is, a kodifikációnak az ad értelmet, ha pozitív változásokat idéz elő a rendszer funkcionálásában.

A törvénynek a Kormány által elfogadott koncepciója számos olyan elemet tartalmaz, amely képes pozitív változások kiváltására. Mint a kodifikáció munkálataiba bevont egyik szakértő, három ilyen elemet kívánok kommentálni: a gyermekjóléti szolgálatot, a védelembé vételt és a gyermek tartós körülményeinek tervezését.

### **A gyermekjóléti szolgálat**

A megoldás lényege: minden olyan funkciót közszolgáltatásnak kell nyilvánítani, amely a gyermek családban történő nevelkedését illetve veszélyeztetettségének megelőzését, megszüntetését szolgálja – kivéve, ha valamely funkciót nem lehet máshogyan ellátni, csak közhatalom gyakorlása útján. Minden települési önkormányzat köteles olyan személyes szolgáltatást biztosítani, amelynek feladata a gyermekek helyzetének és szükségleteinek felderítése, a gyermekek segítése a problémák megoldásában, a szükséges ellátások igénybevitelében. Az alapellátásnak minősülő szolgáltatást a település területén kell biztosítani, a Gyermekjóléti Szolgálat útján.

### **A védelembé vétel**

A megoldás lényege: megszűnik a jegyzőnek (gyámhatóságnak) az a joga, hogy eseti jellegű védő- óvóintézkedést alkalmazzon. Ha úgy dönt, hogy az önkéntes megoldás sikertelensége miatt hatósági beavatkozásra van szükség, akkor a folyamatos jellegű védelembé vételt alkalmazhatja. A védelembé vétellel a hatóság tartós ellenőrzése alá vonja a gyermeket, egyidejűleg a gyermek segítésére és ellenőrzésére szociális munkást rendel ki.

### **Problémakezelés a településeken: közhatalmi és közszolgáltató megoldások**

Egy-egy időszakban a gyermekek problémáinak kezelése során a megoldási módoknak adott aránya érvényesül. A közvélemény hajlamos ezt az arányt örökkévalónak tekinteni.

Az elmúlt évtizedekben a helyi közigazgatás a gyermekekkel kapcsolatos szociális feladatokat elsősorban gyámhatósági keretekben próbálta ellátni. A gyámhatóság és a gyermekekre irányuló helyi szociálpolitika közé azonban történelmietlen lenne egyenlőségjelet tenni. A gyámhatósági feladatkör egészen a legutóbbi időig nem, vagy nem csak a települési igazgatáshoz kapcsolódott. Másrésről a helyi közigazgatás már régóta

foglalkozik a gyermekek szociális támogatásával, függetlenül a gyámhatóság lététől. (Takács 1979.).

Az önkormányzati rendszer létrejötte óta meg kell különböztetni az önkormányzat ellátási feladatait és a jegyző államigazgatási hatásköreit.

A helyi önkormányzat feladata a lakosság közszolgáltatásokkal való ellátása; ide tartozik a szociális alapellátás is. A feladat kötelezettje maga az önkormányzat, amely a feladatot nem kényszerintézkedésekkel, hanem különféle ellátásokkal, szolgáltatásokkal teljesíti. A szociális alapellátás a veszélyeztetetteken túl más gyermekeket is megillet.

A gyámügyek egyik csoportja az ún. „kiskorúakról való állami gondoskodás”, mely kizárólag a veszélyeztetettek irányul. Itt olyan államigazgatási hatáskörrel van szó, amit a jogszabály nem az önkormányzatra, hanem a jegyzőre bíz. A hatáskört gyakorló jegyzőnek az a feladata, hogy államigazgatási aktust – intézkedést – alkalmazzon; az azonban nem tartozik a feladatai közé, hogy szolgáltatást biztosítson.

Ma tehát a települések szintjén kétféle módon kezelik a gyermekek problémáit: közhatalmi illetve közszolgáltató módszerekkel. Közhatalmi módszernek azt tekintjük, ha hatósági aktus kötelezi a családot, egyéneket a hatóság által helyesnek tartott megoldás elfogadására. Az olyan ellátást, szolgáltatást pedig, amely a családtagok kérésén, beleegyezésén alapul, a közszolgáltató módszerekhez soroljuk.

### Hogyan működik ez a kétpólusú rendszer?

a) A jog nem teremt egyértelmű viszonyt az önkormányzat alapellátási feladatai és a jegyző gyámhatósági hatásköre között. Az önkormányzatokat a szociális ellátásokkal járó megterhelés „sok esetben védekezésre, a feladatok elutasítására sarkallja” (Zám 1994. 676.p.). Ezért gyakran ellátások helyett is az olcsóbb és kevesebb munkával járó hatósági intézkedést alkalmazzák.

b) A települések többsége ma is alapvetően gyámhatósági kérdésnek tartja a gyermekek problémáinak kezelését. A gyámhatóságok eltérő gyakorlata miatt a gyermekek a védelem eltérő szintjéhez jutnak. A gyámhatóságok tevékenységében a hatósági intézkedésnek van központi szerepe; személyes gondozó munkát csak a gyermekek kis részénél és csekély intenzitással végeznek. (Szöllősi 1995.)

c) A települések egy részén – elsősorban a nagyobb lélekszámúakon – a gyermeki problémák kezelése megoszlik a segítő szolgálat és a gyámhatóság között. Ezzel szemben „a települések többségében nem áll rendelkezésre olyan intézmény sem, amely közszolgáltatásként foglalkozna a gyermekek és családjaik szociális problémáinak kezelésével” (Konceptió 5.p.).

### Paradigmaváltás

A gyermekekre irányuló helyi tevékenység csak akkor megy át minőségi változáson, ha paradigmát váltunk. Ennek elemei:

a) **a módszereknek és azok viszonyának megváltozása:** A gyermekekre irányuló szociális (benne gyermekvédelmi) tevékenység nagy részét ki kell emelni a közhatalmi feladatok közül, és közszolgáltatásnak kell nyilvánítani. Közhatalmi megoldásra csak akkor kerülhet sor, ha az önkéntességen alapuló eszközök nem vezetnek eredményre vagy alkalmazásuk eleve kilátástalan.

b) **közszolgáltatásként végzett koordináció és a koordináló szervezet jellegének változása:** A településen a gyermekekre irányuló szociális tevékenység koordinálását szolgáltatási feladatnak kell nyilvánítani, és – hatóság helyett – szolgáltató szervezetre (szakemberre) kell bízni.

c) **célszerűségi és szakszerűségi követelmények előírása:** Az ügyintézők és a szolgáltatók nem alkalmazhatnak merőben formális megoldásokat és a beavatkozás célszerűségéért felelősséget kell vállalniuk (ami nem azonos az eredményért való felelősséggel). A szolgáltató tevékenység csak szakképesítés birtokában és szakmai szabályok szerint gyakorolható.

A szemléletváltáshoz el kell fogadni azt, hogy a gyermeki problémák jelentős része kezelhető szolgáltató módszerekkel. A másik, amit el kell fogadni az, hogy hatósági és az önkéntes megoldások viszonya elvi kérdés. Egyáltalán nem mindegy, hogy az azonos értékű megoldások a család elhatározásán vagy a hatóság kötelező döntésén alapulnak.

A paradigmaváltás elsősorban a közhatalmi és a közszolgáltató módszerek viszonyát módosítja: „A reform a feltétlenül szükséges szintre kívánja csökkenteni az államigazgatási hatósági hatásköröket, növelni ezzel az önkormányzatok ellátásra irányuló szolgáltató tevékenységét.” (Konceptió10. o.):

Hangsúlyozni kell, hogy csak az arányok változásáról, nem pedig a hatósági eszközök megszüntetéséről van szó. Senki nem vitatja, hogy az esetek egy részében nem lehet eredményesen együttműködni a családdal és a gyermek érdekében hatósági kényszerre van szükség. Az önkéntesség-kötelezés dichotómia egyébként sem abszolút: van egy széles átmeneti sáv, melyben a családtagokat hozzá lehet segíteni szükségleteik felismeréséhez és a megoldás elfogadásához.

### **A gyermekjóléti szolgáltatás és a Gyermekjóléti Szolgálat**

A különféle közszolgáltatások közül a Konceptió kiemelkedő szerepet szán annak, melyet gyermekjóléti ellátásnak illetve szolgáltatásnak nevez. Ez olyan személyes szolgáltatás, amely részben az egyedi esetekben, részben települési méretekben segíti a problémák kezelését és az erőfeszítések koordinálását, (ld. Konceptió 12-13.o.)

Azonos-e a gyermekjóléti szolgáltatás a családsegítéssel? Igen is meg nem is. A Magyarországon családsegítésnek nevezett tevékenység tulajdonképpen a szociális munka legáltalánosabb típusát jelenti, amibe persze a gyermekkel folytatott munka is beletartozik. A Konceptió által vázolt gyermekjóléti szolgáltatás a családsegítéshez képest speciális jellegű. A gyermeki lét sajátos problémákat hordoz, és sajátos megoldásokat kíván (például a jelzőrendszer létrehozása, az ellátások és intézkedések összehangolása, a hatósággal való kapcsolat terén).

Csak akkor várható az, hogy csökken a hatósági megoldások száma és nő a közszolgáltatás aránya, ha minden településen biztosítják a szolgáltató tevékenység intézményi (személyi) feltételeit. Ennek eszköze a Konceptió szerint az úri. Gyermekjóléti Szolgálat.

A Szolgálat nem csak egyike az ellátó intézményeknek, hanem a gyermekekkel kapcsolatos helyi feladatok koordinálója. A törvényben rögzíteni kell, hogy melyek azok a funkciók, amelyek a gyámhatóságtól a Szolgálathoz kerülnek át.

Plasztikusan – a polgárok és az önkormányzatok számára is érthetően – ki kell fejezni, hogy ezentúl mely szervezet lesz felelős a gyermekek támogatásának és védelmének szervezéséért.

### **A következő' teendők tartozhatnak a Szolgálatra:**

- a) tájékoztatást ad a gyermek jogairól és az ellátásokról
- b) szociális munkát végez a gyermekkel illetve az ő érdekében a családtagokkal
- c) megszervezi a településen a gyermeki problémák jelzését és a megelőző tevékenységet.
- d) más intézmények szolgáltatásait közvetíti a gyermek felé
- e) javaslatot tesz az önkormányzatnak pénzbeli, illetve dologi támogatás megállapítására
- f) összehangolja azokat a támogatásokat és ellátásokat, melyeket a gyermek különböző szervezetektől kap
- g) javaslatot tesz hatósági eljárásra (ide értve a gyermekvédelmi tárgyú intézkedést is)
- h) segíti a gyermek visszahelyezését a családba
- i) a gyermekvédelmi gondoskodást követően utógondozást végez, illetve segíti a fiatal önállóvá válását

A törvény minél nagyobb önállóságot kíván biztosítani a szervezeti megoldások kiválasztásánál. Ez nem jelent teljes szabályozatlanságot: ha törvény bízta az önkormányzatra a szolgáltatási feladatot, akkor a teljesítés feltételeit is meg lehet szabni. Mód van tehát arra, hogy a jogszabály részletesen meghatározza az ellátást nyújtó szervezet paramétereit.

A Konceptió szerint „a gyermekjóléti szolgáltatás nem jelent külön ellátórendszert, mert ez ellentétes lenne azzal a szakmai követelménnyel, hogy az ellátásnak lehetőleg a családot mint egységet kell segítenie. Ez a feladat ellátható gyermekjóléti szolgálat létrehozásával, más családvédelmi intézmény keretében vagy jogszabályban meghatározott szakképesítéssel rendelkező személy által.” (Konceptió 12.o.).

### **A hatóság és a családban élő veszélyeztetett gyermek**

Az utóbbi évtizedek jogszabályai a gyámhatóságot a családban élő gyermekek veszélyeztetettségének kezelésével is megbízták. A szakirodalomban régóta vitatott, hogy a gyámhatóság feladata túlterjed-e a hatósági tevékenységen. (László 1972., Rácz 1970., Rétiné 1982.)

Milyen feladatot ad a gyámhatóságnak a jogszabály? Az anyagi szabály, a Csjt. 92/A. paragrafusa szerint a gyámhatóság a veszélyeztetett kiskorú érdekében az ott felsorolt intézkedéseket teszi; az intézkedés pedig az államigazgatási aktusok egyik típusa. Az eljárási szabályok a gyámhatóság eljárását éppen olyan hivatali eljárásnak tekintik, mint bármely más államigazgatási eljárást. Azaz a jogszabály explicite nem sorol mást a gyámhatóság feladatai közé, mint az eljárás lefolytatását és a döntés meghozatalát.

A jogszabályok a védő- óvóintézkedéseket némi kezdeti bizonytalankodás után egyre jogiasabb formában fogalmazták meg. Ma elvileg a védőóvó intézkedés nem más, mint a gyermeket illetve a szülőt kötelező hatósági rendelkezés. (Valójában a jogszabály olyan feladatokat is besorolt az „intézkedései” közé, amiket nem csak hatóság végezhet.)

A védő-óvó intézkedések rendszere diszfunkcionálisnak bizonyult, amit az alábbi jelenségek tükröznek:

- a) A gyámügyesek maguk sem bíznak a védő- óvóintézkedések alkalmasságában: a veszélyeztetettnek nyilvánított gyermekek nagyobb részénél nem kerül sor védő-óvóintézkedésre. (A gyámügyesek egyedül a segélyezésben bíztak, az azonban időközben átkerült a települési önkormányzat hatáskörébe.)

b) A gyámhatóságok az esetek többségében figyelmeztetést, helyes magatartásra kötelezést alkalmaznak, a többi intézkedés-típusra rendkívül ritkán kerül sor.

c) Az adott gyámhatóságtól függ, hogy komplex és szakszerű gondozó munkát végez, vagy formális intézkedésekkel tudja le feladatát. A védő- óvóintézkedések különösen alkalmasak arra, hogy a költségesebb és fáradtságosabb gondozó munkát helyettesítsék, a kötelesség teljesítésének látszatát keltve.

### **Védelembe vétel a védő- óvóintézkedés helyett**

A családjában élő veszélyeztetett gyermek hatósági védelmének átalakításához a következő szempontokat kell megfontolni:

a) Bármennyire a szolgáltatások önkéntes igénybevételét helyezzük előtérbe, előfordulnak olyan esetek, amikor hatósági kötelezésre van szükség.

b) A hatóság – természeténél fogva – az államigazgatási eljárás lefolytatására és a hatósági döntés meghozatalára alkalmas, nem pedig a szakszerű szolgáltató munkára.

c) Súlyos és komplex problémahelyzetek nem orvosolhatók egy-két eseti intézkedéssel, pozitív eredményt legfeljebb a hosszabb ideig történő segítő munka és az ehhez kapcsolódó ellenőrzés hozhat.

A védő- óvóintézkedés kifejezésben az „intézkedés” szó pontosan fejezte ki a sikertelennek bizonyult jogintézmény lényegét: azt, hogy a gyámhatóság eseti jellegű hatósági aktusokat alkalmazhatott. Az új megoldás „védelembe vétel” megnevezése viszont egyértelművé teszi, hogy olyan, a hatóság döntése alapján létrejövő huzamosabb állapotról van szó, melyben a gyermek védelemben részesül.

### **A védelembe vétel lényeges szabályai:**

*a) kizárólag folyamatos jelleggel alkalmazható (a folyamat részeként azonban konkrét intézkedések is tehetők)*

A hatóság csak úgy avatkozhat be a családban élő veszélyeztetett gyermekkel kapcsolatban, ha vállalja a gyermek tartós segítését és ellenőrzését. Ha már hatósági kötelezést kell alkalmazni, nyilván összetett problémáról van szó, és ekkor nem nélkülözhető a folyamatos felelősségvállalás. Ki kell zárni azt a lehetőséget, hogy a hatóság formális intézkedéssel hárítsa el magától a felelősséget. (A folyamatos védelem részeként azonban nem kizárt az eseti kötelezések alkalmazása sem.)

*b) a kirendelő hatóság nevében szociális munkás végzi a támogatás és a kontroll feladatait*

A védelembe vétel nem merülhet ki az erről szóló határozatban, ám a köztisztviselő nincs abban a helyzetben, hogy rendszeresen és szakszerűen foglalkozzon a gyermekkel. Védelembe vétel esetén a hatóság szociális munkás útján gondoskodik a gyermek és a család folyamatos támogatásáról és figyelemmel kíséréséről.

### **A tartós körülmények tervezése**

**A megoldás lényege:** Ha az állam kiemeli a gyermeket a családból, kettős kötelezettsége keletkezik:

a) célirányos munkát kell folytatnia annak érdekében, hogy a gyermek – lehetőleg rövid idő alatt – megfelelő és tartós környezetbe kerüljön, a vér szerinti családban, hozzátartozó családjában, örökbefogadó szülőnél, nevelőszülőnél vagy másutt.

b) átmeneti időre gondozást kell nyújtania a gyermeknek. A családból való kiemeléssel egyidejűleg programot készítenek a tartós és megfelelő környezet eléréséhez szükséges teendőkről. A továbbiakban az érintettek megkísérik a megfelelő körülmények kialakítását. A hatóság dönt a program jóváhagyásáról, majd időszakonként felülvizsgálja a családból kiemelő döntést, az elhelyezést és a program teljesítését.

### **A családból kiemelő' megoldás célja**

A kialakuló állami gyermekvédelmet az a szemlélet vezérelheti, hogy a gyermeket megmentse a „rossz” szülőtől. Ebből következően fel sem merült olyan igény, hogy bárki előmozdítsa a gyermek hazatérését a családba.

Mi ma a családból kiemelés (elsősorban az intézeti nevelésbe vétel) törvényi célja? A kiskorúakról való állami gondoskodást megalapozó Csjt. 92/A. paragrafus csak az okot, nem pedig a célt határozza meg: azért kell alkalmazni az intézkedést, mert a gyermeket valamely körülmény veszélyezteti. Ma tehát nem beszélhetünk a törvény által megszabott célról.

Bár száz év alatt sok szemléleti változás bekövetkezett a . magyar gyermekvédelemben, mind a mai napig a szülőre vár az, hogy módosítsa a körülményeket, és kieszközölje a gyermek hazabocsátását. (A jogszabály nem segítséget ígér, hanem a passzív szülőt sújtja szankcióval.)

### **Melyek a gyakorlati tapasztalatok?**

a) A gyermekek hosszú időt, átlag 3 és fél évet töltenek intézeti nevelésben. Az intézményrendszer a gyermekek huzamos ideig tartó gondozására van felkészülve.

b) A gyámhatóság és a gondozásban résztvevő szervezetek nem érzik elsődleges feladatuknak azt, hogy előmozdítsák a gyermeknek a gondozásból való kikerülését. A szakemberek ambivalens érzéssel viseltetnek a szülői családdal szemben. A gyermekek jelentős részénél egyáltalán nem folyik a hazakerülést segítő munka.

c) A gyermeknek a gondozásból való kikerülése legtöbbször szülők igyekezetének a következménye. A szülők általában magukra vannak hagyva körülményeik javításában és az ügyek intézésében.

### **Az új feladat: a tartós körülmények tervezése**

Alkotmányos és nemzetközi követelmények miatt megkerülhetetlen, hogy a törvény jelentős szerepet szánjon a tartós körülmények megtervezésének. Különösen fontos e tekintetben az Európa Tanács (77) 33. számú határozata, mely a családból kiemelt gyermekek helyettesítő gondozásának feltételeit szabályozza.

A dokumentum szerint a családból való kiemelés iránti javaslatot úgy kell tekinteni, mint a család nehéz helyzetére figyelmeztető jelet; és a gyermek érdekében tett intézkedésekkel együtt megfelelő intézkedéseket kell tenni a szülők segítésére is. A családból történő

kiemeléskor a gyermek részére tervet kell készíteni, amely a család, a gyermek és a lehetséges megoldások értékelésén alapul. A tervnek elsősorban a következőket kell tartalmaznia:

- döntés a gyermek számára kiválasztott, legkedvezőbb elhelyezési módról
- a gyermek helyzetének meghatározott időközönként történő felülvizsgálata.

A nemzetközi szabályok komoly külföldi tapasztalatokon alapulnak. Nyugat-Európa és Amerika gyermekvédelmét gyökeresen átalakította az a szakmai forradalom, amely a családból kiemelés a gyermek tartós környezetének megtervezésével (a permanency planning-el) köti össze. A módszernek az a célja, hogy a gyermeket minél hamarabb kimozdítsák az átmeneti jellegű gondozásból, és visszahelyezzék elsődleges megoldásként a saját családjába, másodlagos megoldásként örökbefogadó családba vagy más környezetbe. (Herczog 1994, Katz 1990., Maluccio et al. 1980.)

A cél érdekében esetmegoldási tervet készítenek, és intenzív munkát folytatnak. „A szolgáltatások sorát kell a gyermek és családja rendelkezésére bocsátani, amelyek orvosolják a családból való kiemelésre vezető okokat, és amelyek elvezetnek a családba való visszahelyezéshez vagy egy másik tartós környezet megteremtéséhez. A periódus végén a gyermeknek megbízható, tartós otthonban kell élnie, amelyben megtalálja a támogatást, szeretetet és a folyamatos kötelezettségvállalást.” (Blumenthal, 1983.)

A Koncepció különösen fontosnak tartja „a gyermek gondozásának, a család rehabilitációjának és a gyermek optimális elhelyezésének a tervezését” (Koncepció 1 l.o.). Ezért a szakellátástól nem csak a gyermek gondozását várja el, hanem azt is, hogy „segítse elő a gyermek családba való visszahelyezését vagy más környezet biztosítását” (Koncepció 13.o.).

#### **A törvényben a következőket szükséges szabályozni:**

##### *a) Deklarálni kell a családból kiemelés kettős célját.*

Az új helyzetben a törvénynek ki kell mondania, hogy a családból való kiemelésnek kettős célja van: az elsődleges cél az, hogy a gyermek a célirányos munka eredményeként megfelelő és tartós környezetbe kerüljön (a vér szerinti családban, hozzátartozó családjában, örökbefogadó szülőnél, nevelőszülőnél vagy másutt). A másodlagos cél pedig az, hogy a gyermek a szükséges átmeneti időre (vagy ha a tartós környezet nem biztosítható, akkor huzamos ideig) gondozást kapjon.

##### *b) Az erre kötelezett szervezeteknek célirányos munkát kell folytatniuk a gyermek tartós körülményeinek megteremtése érdekében.*

Hazai és külföldi adatok szerint 1-2 évig van esély arra, hogy a gyermeket visszajuttassák a családjába. Ebben az időszakban intenzív és szakszerű munkát kell végezni a családi vagy más tartós környezet megteremtéséért, mert a szervezett munka csökkenti a családtól átlagosan távol töltött időt és gyarapítja a családba visszakerülők számát. A lépések irányulhatnak például a szülő vagy a gyermek magatartásának módosítására, a közöttük lévő kapcsolat javítására, a család anyagi körülményeinek javítására.

Természetesen a tartós körülmények megteremtésére irányuló munkának lehetnek korlátai: van, amikor a családba visszahelyezés objektíve lehetetlen vagy a megfelelő segítség is hiábavalónak bizonyul.

##### *c) A gyermeknek a családból való kiemeléskor egyéni programot (tervet) kell készíteni a gyermek helyzetének rendezéséről.*

A gyermek gondozásba vételekor azonnal és megfontoltan hozott döntés nagyban megnöveli a gyors haza kerülés esélyét; ezért a hazakerülést segítő folyamatot meg kell tervezni. A terv nem végleges; a helyzet részletesebb megismerésekor, a körülmények változásakor vagy az eredeti terv sikertelensége esetén módosítani kell rajta.

A tervnek igazodni kell a gyermek és a család konkrét körülményeihez. Nem gondozási programról van szó; nem a nevelőszülő, a nevelőotthon gondozási-nevelési tevékenységét kell formalizált dokumentumban rögzíteni. Azt kell megtervezni, hogy miként kívánják megfelelő és tartós környezetbe juttatni a gyermeket.

*d) A tervet a hatóság által kirendelt szociális munkásnak kell elkészítenie, az érintettek bevonásával. A terv jóváhagyásáról a kirendelő hatóság dönt.*

A tartós körülmények megteremtésére irányuló munka olyan sajátos terület, ahol a hatóság és a szolgáltatást végzők feladatai találkoznak. A cél kitűzéséhez és a tennivalók megjelöléséhez garanciális érdekek fűződnek, ezért nem mellőzhető a hatóság jóváhagyó szerepe.

*e) A gyermek helyzetének alakulását időszakonként érdemben felül kell vizsgálni.*

Az alkalmazott hatósági megoldások továbbá az ellátások megfelelőségét időszakonként érdemben felül kell vizsgálni, ehhez – mint az Európa Tanács dokumentuma fogalmazza – „multidiszciplináris csoport” közreműködését kell igénybe venni. A felülvizsgálat eredményéről hatósági (vagy bírósági) formában kell dönteni, és ellene jogorvoslatnak van helye.

#### IRODALOM:

Blumenthal, Karén (1983): Making Foster Family Care Responsive (in: Child Welfare. Current Dilemmas, Future Directions. ed. Brenda G.Mc.Gowan; William Meezan. Peacock Publishers, Itasca, 295-296.o.

Herczog Mária (1994): Amerikai Egyesült Államok, in: A gyermekvédelem nemzetközi gyakorlata, szerk. Hazai Vera és Herczog Mária, PONT Kiadó, Budapest, 222-270.o.

Katz, Linda (1990): Effective Permanency Planning for Children in Foster Care. Social Work, May, 220-226.o.

Koncepció a gyermekek védelméről, valamint a szociális és gyámhivatalok törvényi szabályozásáról. Népjóléti Minisztérium, Budapest, 1995. február

László József (1972): Egyes gyámügyi jogszabályok alkalmazásának tapasztalatai. Állam- és Igazgatás, július, 616-624.o.

Maluccio, Anthony N.; Fein, Hamilton, Jane; Klier, Jo Lynn; Ward, Darryl (1980): Beyond Permanency Planning. Child Welfare, Nov., 515-530.o.

Rácz István (1970): A gyermekvédelem és a gyámjog jogpolitikai vonatkozásai. Állam- és Igazgatás, november, 1018-1032.o.

Rétiné Böhm Éva (1982): Családvédelem, családgondozás, különös tekintettel a gyámhatóság hatáskörére. Állam- és Igazgatás, március, 228-231.o.

Szöllősi Gábor (1995): A gyámhatóságok szociális segítő tevékenységének empirikus vizsgálata. Esély, 2., 101-124.o.

Takács József (1979) Az anyagi jog és a jogszolgáltatás kérdései a gyámhatósági igazgatásban. Állam- és Igazgatás, május, 440-451.o.

Zám Mária (1994): Önkormányzati szociális stratégia rendszerváltás előtt? Magyar Közigazgatás, november, 672-677.o

Írta: Feuer Mária

## A testvérkapcsolatok jelentősége

Napjainkban mind több szó esik a családról, mint az emberi kapcsolatok elsődleges színteréről. A segítő szakemberek ma már – ha lehetőség van rá – nem csupán az egyedet gondozzák, hanem az egyes embert individuális sajátosságain túlmenően, mint egy család integráns tagját kezelik. Ez a dinamikus, szintetizációra törekvő szemlélet az ember tágabb és mélyebb megismerését is lehetővé teszi.

A szocializációs folyamatok elsődleges színtere a család, amely megalapozza és elősegíti, hogy az egyén a kezdeti totális egocentrizmusból kibontakozva társadalmi, humán értékekkel és értékrenddel bíró szociális lénygé váljék. A szocializáció lényegében az egész életen át tartó folyamat, mégis ennek döntő szakasza a gyermekkor, amikor a társadalmat a család, elsősorban a szülők, nagyszülők és testvérek képviselik. A szülő-gyermek, nagyszülő-unoka kapcsolat alakulásának és a későbbi életkorokra való kihatásának jelentősége köztudott. Viszonylag kevesebb szó esik azonban a testvérkapcsolatokról, noha az egyén fejlődésének szempontjából szintén óriási jelentősége van.

## A féltékenység és az ambivalencia

A testvérkapcsolatok elsősorban akkor kerülnek a figyelem középpontjába, amikor valamilyen okból a gyerekek között féltékenység alakul ki, s a rivalizációs problémák nagymértékben felerősödnek. Ezért elsőként röviden erről szólunk.

A testvérek versengésének, haragvásának és féltékenykedésének ősképe a Bibliából ismeretes, Káin és Ábel történetéből. Mindketten áldozatot mutatnak be az Úrnak, ám „Az Úr kegyesen tekintett Ábelre és áldozatára, Káinra és áldozatára azonban nem tekintett.” Ezért Káin, az elsőszülött, megöli Ábelt féltékenységeiben, a másodszülöttet. A történet tartalmazza a testvérféltékenység minden jellegzetes elemét. A harc a szülő, az „Úr” szeretetéért, figyelméért, „tekintetéért” folyik, az ő kedvét keresi a gyerek, neki szól engedelmessége, „áldozata”. S általában az idősebb gyerekekben – az elsőszülöttben – támad fel az indulat a később született – a másodszülött – ellen.

Az elsőszülöttek legtöbbje zaklatott, amikor testvére születik. Ez a bizonytalan érzelmi állapot nemegyszer enyhébb – átmeneti – tünetek formáját ölti. A leggyakoribb tünetek és valószínű okai:

Alvászavarok. (Az anya a csecsemővel eleinte éjjel is kénytelen foglalkozni. A nagyobb testvér úgy érezheti, hogy amíg őt „eltávolítják”, anyja és testvére között titokban folytatódik a kapcsolat.)

Sírósság. (A bánat kifejezése, amelyet még nem képes szavakba önteni, megfogalmazni a gyerek. Az érzelmi labilitás, elbizonytalanodás jele, s a könnyekkel részben felhívja magára a figyelmet, részben „visszasírja” az anyát.)

Konokság, dacosság, követelődző viselkedés. (A frusztráció hatására fellépő – kisgyerekkorban bizonyos mértékig normális – viselkedés, az ellenállás, az én-érvényesítés, a harag kifejezésének és figyelem felkeltésének eszköze.)

Agresszivitás, főleg más gyerekekkel szemben. (A testvér ellen irányuló felgyülemlett és ott ki nem adható indulatok áttétele és levezetése más gyerekeken.)

Dekoncentrálttság. (A nagy erejű indulatok és a fellépő érzelmi ambivalencia szétfeszítik a gyermek belső ritmusának kereteit. Az elbizonytalanodás és az érzelmi problémák folyamatos jelenléte átmenetileg ronthatja az intellektuális teljesítményeket is.)

Túlmozgásosság. (A szorongás jele, amelyet a gyermek mozgásban, nyüzsgésben, állandó hely- és helyzetváltoztatásokban próbál levezetni.)

Evészavarok. (A figyelem magára vonása, valamint az anya büntetése és jutalmazása a táplálék elfogadása, illetve elutasítása által.)

Visszaesés a szobatisztaságban. (Annak kifejezése, hogy még ő is kicsi, hiszen akárcsak testvére, nem szobatiszta. Ezen kívül a széklet- és vizeletürítés szabályozása, mint az első igen komoly szocializációs követelmény elutasítása.)

Hangsúlyozzuk, hogy bármilyen tünet is lép fel, azok keletkezése és fennmaradása nem tudatos. A panaszok nem elhatározott szándékból születnek, sőt adott esetben a gyermek maga is szenvedhet tüneteitől. Ezek, amennyiben átmeneti jellegűek és rövid ideig állnak fent, semmiféle kárt nem okoznak a gyermek további fejlődésében. Természetesen a fentiekén kívül más okok is meghúzódnak a háttérben, más magyarázatok is lehetségesek a probléma keletkezésére, itt csupán a leggyakoribbakat emeltük ki.

A család segítségnyújtásának lehetőségei:

– A tünet megértése. (A fellépő tünetet nem érdemes önmagában kezelni, hanem meg kell értenünk annak kiváltó okát. A bekövetkezett zavarnak valamilyen értelme van, véletlenül soha nem alakul ki tünet. Vagyis a beállt zavar nem sorscsapás vagy szerencsétlenség, hanem – bizonyos értelemben – „logikus” következménye egy törtéetésnek.)

– A gyermek érzelmeinek felismerése és elfogadása. (Érzelmeikről az emberek, sem mi, sem gyerekeink nem tehetünk. Hogy valaki vagy valami iránt mit érzünk, azt nem vagyunk képesek akaratlagosan és tudatosan befolyásolni. Ezért le- vagy megtiltani érzelmeket nem érdemes. Fontos és eredményes viszont arra törekedni, hogy tudatosítsuk magunkban gyermekünk aktuális negatív emócióit – akár nekünk, akár a testvérének szól. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy az indulatait átviheti cselekvésbe, például bántalmazhatja a kicsit.)

– Engedékenység és félelem nélkülség a szavak területén. (Ha mi magunk nem félünk az érzelmektől, akkor azok megfogalmazásától sem fogunk tartani. Semmi baj nem származik abból, ha egy meglévő érzést a nevére nevezünk, sőt. Lelkileg megkönnyebbülést eredményez és segít rendet teremteni az érzelmek zűrzavarában. Ezért ha gyermekünk megfogalmaz valamit negatív érzéseiből, azt ne rosszaljuk és ne tiltsuk, inkább segítsünk neki megértéssel és türelemmel az indulatok kifejezésében.)

– A problémák megfogalmazása gyermekünk helyett. (Ha a nagyobb gyerek csak magatartásával és cselekvéseivel árulja el érzelmeit, segíthetünk neki azt kimondani. Vagyis az indulatokat szabályozzuk, a cselekvésből a verbalitásba visszük át. Ezzel segítünk neki abban, hogy érzelmeit felismerje, sőt megnyugtatóan fog hatni rá, ha azt látja, hogy mi értjük őt, nem félünk, nem büntetünk és – ami talán a legfontosabb – szabad és kíváncsi beszélni róla. Ezzel új szövetség keletkezik szülő és gyerek között, erősödik a bizalom és a szeretet, ezen a bázison könnyebben érti meg és tartja be a gyerek, hogy haragudni szabad a testvére, de bántani nem.)

– Beszélgetés a negatív érzésekről. (A gyerek fejlettségi szintjéhez igazodva beszéljünk vele testvérével kapcsolatos problémáiról. A beszédnek nagy jelentősége van abból a szempontból is, hogy amit képesek vagyunk megnevezni, azon már egy kicsit uralkodni is tudunk. Az érzelmek megfogalmazása egyben azok megfogását is jelentheti,

csökken a velük szemben levő kiszolgáltatottság, nem kizárólag azok uralkodnak rajtunk, ezért kevésbé leszünk kitéve annak, hogy kontroll nélkül eluraljanak bennünket.)

– Engedékenység és félelem-nélküliség a játék területén. (A játék folyamán – különösen a szerepjátékokban – a gyerekek újra élnek korábbi élethelyzeteket, illetve az elhárított vágyakat áttételesen megvalósítják. A játékban nemegyszer dramatikus formában kifejeződnek a gyereket foglalkoztató problémák, közben gazdag érzelmeket él át, amelyek változhatnak, módosulhatnak, sőt a lefojtott érzelmek megtisztulása, katarzisa is bekövetkezhet. Amíg a gyerek nem veszélyezteti maga vagy mások testi épségét, bátran engedhetünk szabad folyást a játéktevékenységben, s nem kell „kijavítani”, vagy leállítani a nekünk nem tetsző motívumokat. Lehetőleg csak akkor vonódjunk be gyermekünk szerepjátékába, ha erre felkér minket.)

– A spontán gyermeki kíváncsiság kiaknázása. (A gyerekek általában roppant kíváncsiak, a világ minden dolga, jelensége érdekli őket. Így vannak a testvérükkel is. Ez a helyzet megkönnyíti, hogy bevonjuk őket a baba gondozásába – segít nekünk a tennivalók ellátásában –, amely jótékonyan befolyásolja a testvérével való kapcsolatot, erősíti a nagyobb gyerek önbizalmát, és újabb szintre emeli a szülőkkel való kapcsolatot.)

– A testvérek megkülönböztetésének jelentősége. (Különösen idősebb testvérek esetében fontos a gyerek individualitásának elfogadása és tiszteletben tartása, amely részint a körülményekből, részint az esetleges nemi különbségekből, de elsősorban személyiségük különbözőségéből fakad. Ha kínosan ügyelünk arra, hogy ugyanolyan ruhát kapjanak, vagy minden játékból két egyformát veszünk nekik, ezzel fokozzuk a rivalizációs hajlamot, hiszen valójában nem egyformák, ezért állandóan arra fognak törekedni, hogy valahogyan kitérjenek a testvéri sorból. A különféle – adekvát – ajándékok átnyújtásával egyben azt is jelezzük, hogy elismerjük egyediségüket, megismételhetetlenségüket. Az eltérő reakciókkal pedig kifejezésre juttathatjuk, hogy minden gyermekünket nagyon szeretjük, de ezt másképp és másképp fejezzük ki.)

A féltékenység általában vagy közvetlenül a testvér születése után, vagy annak egy-másfél éves korában kezd mutatkozni. A testvér fogadására körültekintően felkészített gyerekeknél is előfordulhat, hogy a megszületés után mégis problémák adódnak. Ennek az az oka, hogy a testvér létét igazán csak akkor tudják átélni, amikor a kicsi már, mint önálló lény tagja lesz a családnak. A testvér létével járó bonyolult érzelmek csak ekkor jelentkeznek. Így fordulhat elő, hogy a nagyobb gyerek, aki boldogan simogatta a mama hasát a terhesség ideje alatt, a megszületés után rövid idővel közli, hogy vigyék vissza a csecsemőt a kórházba. Azt ugyanis, hogy valójában mit jelent a kicsi, csak most érezte át igazán.

A féltékenység megjelenésének másik kritikus pillanata, amikor a kisebb elkezd önállóan közlekedni a lakásban, megtanul járni. Amíg csak a kiságyban vagy a járókában tartózkodott, nem volt lehetősége önállóan felkeresni az anyát. A járás megtanulása után azonban ezt bármikor megteheti, ps általában meg is teszi, vagyis folyamatosan igyekszik az anya közelében tartózkodni, illetve ott bármikor megjelenhet. Ez új helyzetet teremt a család életében. A nagyobb gyerekek időre van szüksége, amíg feldolgozza azt az élményt, hogy szinte állandóan meg kell osztania az anyával töltött időt.

Eddig elsősorban a féltékenységről szoltunk, ám a nagyobb testvér érzelmei ennél sokkal bonyolultabbak és differenciáltabbak. Ezekre az érzésekre gyakran az ambivalencia a jellemző. A barátságos, kedves, érdeklődő gyerek időről időre szándékosan zavarja a kisbabát. Odamegy alvó testvérehez és addig rázza, bökdösi a kiságyat, amíg az fel nem ébred, és sírni nem kezd. Vagy a kisebb számára ijesztő hangokat adó tárgyakat szándékosan előveszi és megszólaltatja.

Hasonló érzések az anyával kapcsolatban is felmerülhetnek a szeretet és harag egyidejű jelenlétének formájában. Ezt a szerteágazó érzelemegyüttest egy bizonyos határon túl a felnőttek is nehezen viselik. A gyerekek pedig szinte képtelenek saját erőből megoldani, ezért ennek feloldásában és feldolgozásában mindig a felnőtt – a szülő – támogató megértésére és segítségére van szükségük.

A nagyobbik főleg akkor kezd tiltott cselekedetekbe, amikor az anya a kisebbel intenzíven foglalkozik. Elsősorban a szoptatás jelenti ezt a helyzetet. Érdemes erre felkészülni úgy, hogy előtte ellátjuk a nagyobbat és a szoptatás idejére minden fontos dolgot odakészítünk neki, például a kedvenc játékát, egy kis ételt és italt és persze a bilit.

Az ambivalenciát a gyerekek nem képesek még megfogalmazni, de cselekvésben kiélik. Az érzések tudomásul vételével és megértésével segíthetünk neki és ki is mondhatjuk helyette. A büntetés nem vezet eredményre, éppen ellenkezőleg, elmélyíti a problémákat, mert a gyerek amúgy is büntudatos.

Előfordul, hogy a szülő képtelen megbirkózni gyermeke féltékenységével, illetve ambivalenciájával. A jelenség aggasztja, irritálja és komoly indulatokat kelt benne. Lassanként problematikussá válik nagyobb gyermekével való kapcsolata. Korábban nem tapasztalt feszültségek, egyre súlyosbodó konfliktusok, gyakori haragok, dühök jelennek meg mindkét fél részéről. Egy idő múlva a szülő tehetetlennek, inkompetensnek érzi magát, amely fokozza belső bizonytalanságát, s ugyanolyan kétségbeesetté válhat, mint gyermeke.

Az alábbiakban tekintsük át azokat a belső okokat, amelyek leggyakrabban szabnak gátat a testvér-féltékenységi problémák megoldásának.

- Nem vagyunk hajlandók elismerni, hogy mi is képesek vagyunk féltékenységet érezni. (Valamilyen oknál fogva tagadjuk magunkban az érzést, úgy gondoljuk, hogy bennünk ez még csírájában sem létezik. Gyermeinktől elvárjuk, hogy ő is így tegyen, vagyis tagadja el a féltékenység belső lehetőségét, ne engedje meg magának, hogy ezt érezze – mintha az érzelem pusztán megléte is bűn lenne.)

- Nem tudunk mit kezdeni saját féltékenységi érzésünkkel. (Ebben az esetben megéljük ugyan az érzelmet, de képtelenek vagyunk azon úrrá lenni, elönt bennünket, ha látszik ez rajtunk, ha nem. Gyermeinkben saját problémánk visszatükröződését látjuk, amely irritál bennünket, hiszen folytonosan saját belső megoldatlanságainkra figyelmeztet.)

- Megéljük és tudomásul vesszük a féltékenységet, de nem merjük kimondani. (Félünk saját érzelmeink közlésétől, nem merjük a nevén nevezni, mert úgy véljük, hogy a megfogalmazásnak súlyos negatív következményei lesznek környezetünk részéről. Ezért gyermekünknek sem tudunk segíteni, ő is magára marad problémáival.)

- Általában félünk negatív érzéseinktől. (Nem akarunk szembe nézni saját indulatainkkal, haragvásainkkal, dühünkkel. Folyamatosan elutasítjuk ezeket magunkban, mintegy állandó harcban állunk bizonyos érzéseinkkel, így harcolni fogunk gyermekünkkel is, ha ezeket látjuk megjelenni rajta.)

- Féltékenységet érzünk gyermekünkkel szemben. (Valamilyen okból, például mert a gyerek szerintünk túlságosan szoros érzelmi kapcsolatban van másik szülőjével, féltékenyek vagyunk rá. Az ő hasonló érzéseit emiatt negatívan éljük meg, sőt nemegyszer kettőnk féltékenysége zavarosan keveredik bennünk.)

- Ambivalensek vagyunk gyermekünkkel szemben. (Mi magunk is e bonyolult érzéssel küszködünk és azon igyekszünk, hogy eltüntessük, elleplezzük ezt, esetleg nem is vagyunk teljesen tudatában meglétének. Büntudatunk támad, amely tovább nehezíti a helyzetet. Nem akarunk szembenézni azzal, hogy a számunkra még olyan fontos kapcsolatok is időnként kisebb-nagyobb mértékű ambivalenciával terhesek.)

Általánosságban azt mondhatjuk, hogy gyermekünk érzései közül azok okoznak komoly bonyodalmat kapcsolatunkban, amelyek bennünk is tisztázatlanok, félelmeket, szorongásokat, bűntudatokat keltenek, és inadekvát reakciókat váltanak ki belőlünk.

Nehezíti a helyzetet, ha bizonyos problematikus vagy negatív érzéseket a család kollektíve utasít vagy fojt el. Hamis családi jelszavak között élünk, és azt mondjuk: „A mi családukban ismeretlen a féltékenység”, vagy „Nálunk a haragnak nincs helye”. Ezekben az esetekben a nagyobb testvér a kollektív elfojtásokat „piszkálja meg”, komoly zavart okozva ezzel a szönyeg alá söprés jól bevált gyakorlatában.

### **A szocializáció és az érzelmi biztonság**

A jó testvérkapcsolat nagymértékben hozzájárul az otthon derűjéhez és fokozza az érzelmi biztonságot. Ezen kívül a gyerekek kölcsönösen játékon keresztül hatnak a szocializációs folyamatokra. A szeretet és a ragaszkodás néha egészen meghatározó módon nyilvánul meg a testvérek között, s ezzel elősegítik az egész család érzelmi továbbfejlődését. A szülők sok mindent megtanulhatnak gyermekeiktől, s a gyerekek nem csak egymást, de szüleiket is szocializálják.

Kezdetben a nagyobb gyerek utánozza a kicsit, körülbelül egy éves korig. Ez a jelenség néha aggodalommal tölti el a szülőket, amikor a nagyobbik ismét előveszi régi cumisüvegét, és abból kéri az esti kakaót. Vagy ő is szeretne csörgővel, sípoló gumiállatkákkal játszani. Mégsem kell attól tartanunk, hogy a nagy „visszafejlődik” és elakad a továbblépésben. Ezt az átmeneti igényt – tudniillik, hogy őt is kezeljük kisbabaként –, nyugodtan ki lehet elégíteni anélkül, hogy valóban csecsemőnek könyvelnénk el őt. Hamarosan ki fog derülni az idősebb gyerek számára, hogy sokkal előnyösebb „nagyak” lenni, s 'miután kiélte kisbabás vágyait vissza fog térni viselkedése a megszokott mederbe. A járástanulás kezdetétől – tehát körülbelül egy éves kortól – amúgy is megfordul az utánzás, s a kisebb testvér kezdi követni a nagyobbat.

A csecsemő utánzása igen értékes tapasztalatokhoz juttathatja az idősebb gyereket, aki már „érett fejű” él át újra régi dolgokat és érzelmeket, amely segítheti őt a kisebb megértésében.

Gyakran felmerül a kérdés, hogy a testvérkapcsolatok alakulását mennyire határozzák meg külső tényezők. Széleskörű tudományos vizsgálatok igazolják, hogy a testvérek közötti érzelmi kontaktust nem befolyásolja a születési sorrend, a gyerekek közötti korkülönbség, valamint, hogy milyen neműek. Érzékenyen érinti viszont a kapcsolat emocionális atmoszférája, az egyes gyerekek személyiségének alapvető tulajdonságai, s végül, de nem utolsósorban a szülőkkel való kapcsolatuk.

A nagyobb gyerek élénken figyeli a szülők viselkedését testvérével kapcsolatban, s igyekszik hasonlóképpen reagálni. Az idősebb testvérek például éppúgy gügyögnek, rövidebb mondatokat használnak, ismételnék a babának, mint a felnőttek. Hasonló mimikával és taglejtéssel vigasztalják, ha sír, vagy nyűgös. Ugyanazokat a nyugtató szavakat suttogják nekik elalvás előtt. Idegeneknek hasonló jelzőkkel ecsetelik testvérük tulajdonságait. Ezek a jelenségek elmélyítik az idősebb gyerek figyelmét a másokra, s nagyban segítik őt a finom érzelmek kimunkálásában és azok kifejezési kultúrájában.

Általában a 4. életévtől tapasztalható, hogy a gyerekek anyjuk távollétében eredményesen képesek megvigasztalni és megnyugtani kistestvérüket, ha az elveszíti biztonságérzetét. Ezzel szemben a másodszülöttek efféle bonyolult érzelmekkel átszőtt megnyilvánulásokra némelykor már 14-16 hónapos korukban is képesek. Mindez rendkívül figyelemre méltó, s a

nagyobb testvér erős szocializációs hatását bizonyítja. Ugyanakkor a kicsinek a nagyobb biztos érzelmi bázist nyújt, hiszen idejük legnagyobb részét együtt töltik, többet, mint szüleikkel. Ezen kívül a testvércapcsolat életünk egyik leghosszabb kontaktusa, tovább tart, mint a szülő-gyerek kapcsolat, s hosszabb életű, mint a házasság.

Mint már említettük, az első életév végén a kicsi kezdi utánozni az idősebb gyereket, mégpedig főleg azt, amivel a nagyobbak sikerült magára vonnia szülei figyelmét. S ez független attól, hogy dicséret, vagy büntetés járt-e érte, a hangsúly a figyelem felkeltésén van. A szülők gyakori problémája, hogy a kicsi „minden rosszat eltanul” a nagyobbtól, s hajlamosak ezt a kisebbik „rossz természetével” magyarázni. Holott ő csak azt akarja elérni, hogy vele is legalább annyit foglalkozzanak, mint testvérel. A „rossz gyerek”-státusz kétségtelen hátránya ugyan a büntetés, de igen vonzó lehetősége viszont a családi középpontba kerülés élménye.

A testvérek együttes cselekvése mindkettőjük számára igen izgalmas dolog. Ezt minél korábban – az első napoktól kezdve – érdemes elősegíteni és támogatni. A legkorábbi időszakban természetesen ez alig lehetséges, de azzal, hogy a nagyobbik segít nekünk a pelenkázásban, vagy a hintőpor odakészítésében lényegében rajtunk keresztül a testvérel közös ügyben vesz részt. Ez azért nagyon lényeges, mert a testvércapcsolat alapvető érzelmi attitűdje és erőtere már az első néhány hét folyamán kialakul, s később ezen alapjaiban elég nehéz változtatni, így a második újszülöttet hazavivő családnak két nehéz feladatot kell megoldani gyermekeikkel kapcsolatban az első néhány hét folyamán. Egyfelől az újszülöttet maximálisan igényei szerint kell ellátni, másfelől igen nagy figyelmet kell fordítani az idősebb testvérré, hogy képes legyen az új helyzetet feldolgozni és azzal megbarátkozni, valamint a mi gyengéd és türelmes segítségünkkel pozitív érzelmi légkört kialakítani testvére felé.

A testvércapcsolatok igen erős érzelmi töltéssel bírnak, amely alapjaiban jó kontaktus esetén hosszú évtizedekre nyújt biztos érzelmi támpontot. A gyerekek kölcsönösen fejlesztik egymásban az empátiás képességet, az együttműködési készséget, az ötletességet és az intellektust. A testvér megfigyelése és megismerése a gyerekeket kölcsönösen a világ jobb megértéséhez segíti hozzá. A szülők támogatásával finom, mély differenciált és fontos érzelmeket tanulnak meg átélni, felismerni és feldolgozni.

Több vizsgálat bizonyítja például, hogy a testvércapcsolatokban megélt és feldolgozott feltéékenység jótékony hatással van a későbbi életkorok párkapcsolataira, amennyiben ott is jobban képesek a hasonló problémák konstruktív megoldására azok, akik gyermekkorukban már eredményesen megbirkóztak hasonló gondokkal.

Nemritkán előfordul, hogy a testvérek hosszú évekig, néha évtizedig tartó közösen kitalált és folyamatosan alakított, módosított szerepjátékot játszanak. Például kitalálnak maguknak egy játékkországot, -várost vagy fantáziacsaládot, amelyet benépesítenek nagyjából állandó szereplőkkel, és azokat felruházzák jellemző tulajdonságokkal, továbbá bonyolult természeti és tárgyi környezetet is teremthetnek nekik. Ezekben a nagyszabású fantázia- és szerepjátékokban gyakran kölcsönösen, egymást segítve oldanak meg számukra nehéz élethelyzeteket, feldolgoznak bonyolult érzelmeket és ijesztő élményeket. Ezeket a játékokat át- meg átszövik a mindennapi realitás mozzanatai, ahol azután „átdolgozódnak”, elviselhetőbbé, érthetőbbé válnak a világ jelenségei. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy ezek a játékok adott esetben kölcsönösen elősegítik a testvérek pszichés egészségének fenntartását, én-erősítő és érzelmileg megtartó funkciójuk is lehet.

A családban beálló krízishelyzetek nagy hatással vannak a testvércapcsolatokra. Némelykor alapvető érzelmi változásokat is előidézhetnek. Ahogyan a krízisek a család egész

működését kibillenthetik az addigi menetből, és alapvető változásokat hozhatnak létre a családtagok között, úgy ez a testvércapcsolatok alakulására is érvényes. Alapvetően megváltozhat a család struktúrája és dinamikája, egyes családtagok új szerepeket vehetnek fel, mások elhagynak régiüket. Új kommunikációs formák és alrendszerek alakulhatnak ki, új szövetségek kötődnek és ellenszenvek jöhetnek a felszínre. Általános tapasztalat, hogy korábban rossz testvérvizonyok rendeződhetnek és új, konstruktív lehetőségek bontakozhatnak ki. Máskor azonban hosszú időre ellenségessé válik a viszony a testvérek között és az összekovácsolódás helyett az érzelmi eltávolodás kerül előtérbe.

Felnőttkorban a testvércapcsolatok elsősorban a gyermekkori családhoz való kötődés érzelmi biztonságát nyújtják, a hovatartozást fejezik ki és erősítik. Akik folyamatos és intenzív kapcsolatot tartanak fent és felnőtt korban is támogatják egymást, sok erőt meríthetnek ebből a fontos kontaktusból annak ellenére, hogy ez általában már nem az intimitást nyújtja. Az intim szférát „választott” kapcsolataink számára tartjuk fent, s ritkán vonjuk be ebbe a körbe felnőtt testvérünket. Ezzel együtt biztonságot nyújt, ha tudjuk, bármikor számíthatunk rá.

A felnőtt testvérek közötti intim megbeszélések általában a szülőkkel, a gyermekkorral kapcsolatos témákra korlátozódnak. Nemegyszer előfordul, hogy a problematikus gyermekkori családdal kapcsolatos, a későbbi életkorokig fennálló érzelmi és egyéb nehézségeket a testvérek felnőtt korukban sokszor és alaposan megbeszélnek, így segítenek egymásnak a gyermekkorból maradványként magukkal hurcolt nehézségek végleges leküzdésében és feldolgozásában. Ha őszintén képesek beszélgetni közösen megélt kiskori élményeikről és problémáikról, támogatás és mély megértést tapasztalhatnak egymás részéről, amely új szempontokkal bővülve más megvilágításba helyezheti a dolgokat. Ezeknek a beszélgetéseknek néha katartikus felszabadító hatásuk van.

A felnőttkori szeretetteljes testvéri kötelék komoly segítséget nyújthat az öregedéstől való félelem leküzdésében és az azzal kapcsolatos problémák megoldásában. A testi-lelki változások nyugodtabb tudomásulvételét és az életmód megfelelő alakításának lehetőségeit együtt könnyebben dolgozzák ki, illetve új belső lehetőségek felszínre hozatalában is egymás segítségére lehetnek.

Végül a felnőtt testvérek komoly támaszt jelenthetnek egymás számára a szülők halála idején. A szülők elvesztésének közösen megélt fájdalma elősegítheti a gyász munkát és annak megfelelő lefolyását, segíthet megőrizni a pszichés egyensúlyt és egészséget.

A pozitív, szeretetteljes és konstruktív testvércapcsolatok életünk egyik érzelmi bázisa, amely kisgyermekkorától a késő öregkorig nyújthat folyamatos és kölcsönös támaszt. A testvér életünk tanúja, olyan személy, aki sok évtizedes összefüggésben képes látni és követni sorsunk alakulását.

Írta: Galambos Pál

### A válságstáb

„Válságstáb alakult a XVII. kerületben” – adta hírül nyár elején több újságcikk is az eseményt. Természetesen egy ilyen rövid híradásban csak a néhány mondatos lényeg, maga a tény kaphat nyilvánosságot. A kerületi szociális ellátórendszeren belül bekövetkezett módosulás, a stáb megalakulását indukáló tényezők, a kezdeti működési nehézségek, valamint az ebből leszűrt tapasztalatok és szakmai polémiai részletesebb kifejtést igényelnek.

Maga a válságstáb elnevezés – bár az általunk vélt tartalmat lefedi – mégis félreértésekre adhat akaratlanul is okot. Mit is jelent egy fővárosi peremkerület lakosainak, a szociális és mentális, no meg egészségügyi segítő hálózat klienseinek és persze az ott dolgozó szakembereknek a válság kifejezés? Egyáltalán azonos lehet-e az általunk használt válság szó a szakmai berkekben gyakrabban használt krízissel? A segítő szakmák helyi képviselői felvállalhatják-e a krízisprevenció, a krízisoldás klasszikus, pszichológiai tartalmú feladatait és annak felelősségét?

Ahhoz, hogy a kezdeményezés jelenlegi szakaszában hiteles és érthető választ tudjak adni ezekre a kérdésekre, röviden be kell mutatnom a válságstáb, illetve a mellette március óta működő kerületi szociális fórum eddigi munkáját.

A Rákoskeresztúri Családsegítő Központban – munkahelyünkön – kollégáimmal gyakran találkoztunk olyan problémákkal, amelyek gyors és szakszerű megoldásához a kerületben működő más szociális és egyéb intézmények, szervezetek együttes erőfeszítése kikerülhetetlen. Az esetek kapcsán így létrejövő informális munkakapcsolat azonban sokszor bonyolult, nehézkes szervezőmunka eredménye, s olykor a megoldásra váró probléma súlyossága, a valós krízishelyzet nem is hagy erre elegendő időt.

Általában is elmondható, hogy a szociális munkás állandó „időkényszerben” dolgozik, hiszen a hozott esetek legnagyobb részében olyan későn jön létre a találkozás a kliens és segítője között, hogy már csak az akut beavatkozásra van lehetőség. Ilyenkor az azonnali segíteni akarás háttérbe szoríthatja az információs bázisra épülő átgondolt, megtervezett és ezért időigényes probléma-megoldási folyamat végrehajtását.

Az akut krízishelyzet ugyan nem általános jelenség, ennek ellenére családsegítőnkben is rendszeresen jelentkeznek váratlanul fedél nélkül maradt emberek, akiknek befogadóra van sürgősen szükségük.

Találkozunk például kórházból a fűtetlen lakásba elbocsátott, ápolásra szoruló idősekkel, megromlott egészségi állapotú otthonatlanokkal, éhezőkkel, vagy váratlan tragédia miatt összeomló családokkal. Előfordul, hogy az igazságszolgáltatás „emeli ki” a családfenntartót, de gyakori a fiatalkori terhesség miatt, vagy otthonról való elűldözésből fakadó kritikus helyzet is. Közös jellemzőjük a fenti sorsoknak, hogy nincs idő kivárni, amíg a különféle intézményes segítői formák mozgásba lendülnek. Az emberi sorsok alakulása nem képes alkalmazkodni a hivatali működési rendhez, az ügyintézési határidőkhöz. Ilyenkor a gyorsaság a segítségben a későbbi súlyos következmények megelőzését, elhárítását is jelentheti.

A válsághelyzetet persze mindenki másként éli meg. Van, aki mellett ott állnak a barátok, a család, s napról napra támogatják az illetőt lelkileg, sőt anyagilag is. De van, akinek egyedül kell megbirkóznia a váratlan problémákkal, s ha erre nem képes, akkor gyakran intézményes segítőkhöz fordul. Ezeknek az embereknek érezniük kell, hogy a másik oldalon helyet foglaló szakember a helyzet magaslatán áll, a megoldás megkeresésében számíthat rá.

Válságba került családok, egyedülálló emberek nap mint nap felkeresik természetesen a segítő intézmények egyikét-másikát. Az emberi problémák sokszínűsége és összetettsége azonban az azonnali segítségnél olykor szinte polihisztori felkészültséget igényel a szociális munkát végző kollégától. A meglévő intézménystruktúra, a feladatmegosztás és illetékességi szabályok nem kedveznek az előbbi igény kielégítésének.

Tekintettel arra, hogy a kliensek által felkínált, hozott problémahalmaz előbb már említett változatossága nem képes alkalmazkodni az intézményközi, szakmaközi kompetenciahatárokhoz, így a kríziselhárításnál is több szakterület együttes és egyidejű akut válságkezelésére van szükség a szakszerűség és eredményesség érdekében.

Fontosnak tartottuk ezért, hogy az egyre nehezedő társadalmi-gazdasági helyzetben létrejöjjen az interdiszciplináris és Célorientált együttműködés feltétele a kerületi szociális és mentálhigiénés segítségnyújtásban. Ennek megvalósításához az érintett szervezetek presztízséért távolságtartását kellett első lépésben feloldani. Véleményünk szerint az ehhez vezető út a szakmai véleménycseréken, a rendszeres konzultációkon és vitákon keresztül érhető el.

Majdnem két hónapos szervezés és előkészítés után márciusban elindítottuk a szociális fórumot. Ez számunkra a kerületet érintő és a segítő foglalkozásúak, a szociálpolitikusok számára megoldásra váró problémákra a válaszkeresés, az eltérő – intézményfüggő – megoldások konszenzusos közelítése.

A kerületben eddig nem működött olyan szakmai fórum, ahol az önkormányzati döntéshozók, a hivatalban dolgozók, a segítő intézmények, a különböző egyházi szervezetek képviselői, a társadalmi szerveződések (alapítványok, egyesületek, klubok, érdekképviseltek) együttműködést célzó rendszeres konzultációkon cserélhettek volna véleményt.

Az eddigiekben hat alkalommal jött létre ilyen találkozó a családsegítőnk koordinálásával, amelyek kiemelt témái: a krízishelyzetek, a kerületi problématérkép felvázolása, a szociális munka különböző formáinak bemutatása, a segélyezés dilemmái, a válságstáb az elméletben és a gyakorlatban, valamint a „problémás gyermek”.

Az említett résztvevők korábbi alkalomszem informális munkakapcsolata kevésbé tette lehetővé a másik fél céljainak, tevékenységének és „stílusának” megismerését, s e nélkül az e-setek kapcsán nehezen létrehozott együttműködés is akadozott.

A rendszeres (havi gyakoriságú) szakmai fórum, amelyen a részvétel természetesen szabadon eldönthető, eredménye immáron nap mint nap tapasztalható. Sokkal könnyebb, egyszerűbb és gyorsabb a találkozók kapcsolatépítési lehetősége után a konkrét esetek megoldásához a korábbi távolságtartási falakat átlépni, és a kompetenciahatárokat való hivatkozás nélkül együttműködni.

Jelenleg 25-30 résztvevővel, akik kb. húsz szervezetet képviselnek, dolgozunk a szociális fórumon, ezzel közelítve a találkozók elején kimondott közös cél felé, s így lerakva (angolszász terminológiát használva) az ún. intézményközi konferencia alapjait.

Az általunk válságstábként nevezett „gyorsreagálású” segítő szakemberekből alkalmanként felálló munkacsoport, az intézményközi konferencia megszervezésének gondolata, illetve az ott alkalmazható hatfázisú problémamegoldó modell nem új. Gyakorlatilag Black és Dewey elméletét használtuk fel a megvalósításnál.

A szükségletek feltárása, az adott probléma definiálása; a megoldások összegyűjtése; majd ezek mérlegelése; a kiválasztás vagy döntés; a megvalósítási terv elkészítése és a feladat kiosztás; végül az értékelés adja a szerkezeti vázát az adott probléma intézményközi (több résztvevős) közös megoldásának.

Az adott szociális krízis gyors oldását, a válaszkeresést és intézményközi reakciót megcélzó, a konkrét összehangolt, egymást erősítő, a feladatokat konszenzussal elosztó segítségnyújtásra, tehát a válságstáb ülésére már több eset kapcsán sor került.

Ezek a találkozók leggyakrabban a hivatal családvédelmi (gyámügy) munkatársa, az egészségügyi körzeti szolgálata, az idősgondozás illetékese, továbbá a helyi pszichiátriai gondozó, a szociális csoport, a nevelési tanácsadó és a családsegítő munkatársa vett részt, de ez nyilvánvalóan esettípus függő. Természetesen a válságkezelésben érintett szervezetek mindenkori összetétele is befolyást gyakorol az ülés forgatókönyvére.

A stáb csak a konkrét megoldásban érintett résztvevőket mozgósítja, tehát jóval szűkebb kör vesz rajta alkalmanként részt, mint a fórumokon. A válságstáb ülései a többszöri találkozók ellenére is – hiszen nem olyan régóta végezzük az új, formalizált menetrend szerint – még a gyakorlatszerzés, a tanulás fázisát jelentik. Az ilyen jellegű segítő munkának kerületünkben nincsenek hagyományai, gyakorlati tapasztalat is még viszonylag kevés áll rendelkezésünkre. Az eddigi eredmények azonban egyértelművé teszik mindannyiunknak, hogy az eseteink bizonyos részében csak ezzel a módszerrel lehetséges akut válságkezelési szakszerűen és hatékonyan elvégezni.

A főváros XVII. kerületében – csakúgy, mint sok helyen – az 1995. esztendő az önkormányzati költségvetés komoly csökkentését jelentette, tehát a lakosságról való gondoskodás az olykor kritikus pénzügyi helyzetben egyre nehezebbé vált.

Nálunk legszembetűnőbb és legfájóbb következménye, hogy a szociális kiadások drasztikus lefaragása is bekövetkezett, így a szociális intézményekben dolgozók komoly aggodalommal próbáltak egy új, a megváltozott körülményekhez igazodó segítő stratégiát megtervezni.

Mivel Budapest egyik legszegényebb kerületéről van szó, az itt élők is egyre nehezebben megoldható problémákkal, szociális krízishelyzetek sokaságával találkoznak.

A segíteni hivatott szervezetek a költségvetési szorítás miatt a régi módszerekkel már egyre kevésbé tudtak a megnövekedett feladatokkal megbirkózni, így a professzionális segítő munka biztosításához a korábbinál magasabb szintű koordináción és kooperáción keresztül lehetséges eljutni.

Ezt elősegítő jött létre a családsegítő kezdeményezésére a családokat támogató egyéb intézmények aktivitásának összehangolását célzó szociális fórum és kerületi válságstáb.

Írta: Várhalmi Judit

## Egészségnevelés

Magyarországon a lakosság egészségi állapotát az afrikai fejlődő országokéhoz lehetne hasonlítani.

A 35 év fölötti korcsoportban hazánkban a legmagasabb az öngyilkos halálozás, Ausztria öngyilkossági rátáját másfélszer múlják fölül a magyar adatok. A dohányzás következtében 30000 ember hal meg, és legalább ennyi válik rokkanttá, szívizom infarktus, agyi érkatasztrófa vagy alsóvégtagi érszűkület miatt. Hazánkban a lakosság kb., 120 milliárd forintot költ évente a dohányzásra – annyit, amennyit az állam az egészségügyre.

A 15 éves korban várható/elérhető maximális életkor– nemre való tekintet nélkül– 55,3 év.

Sokkal nehezebb az egészségkárosító viselkedésmódokat elhagyni, mint kellő információk birtokában elkerülni azokat. A 6-14 éves korú gyerekek naponta legalább annyi időt töltenek a pedagógusokkal, mint szüleikkel; elgondolkozhatunk azon, hogy (ebben a számukra rendkívül fontos fejlődési szakaszban) milyen egészségmagatartási példákat kapnak.

Egészségesebb Iskolákért Hálózat Magyarországi Egyesületének III. konferenciáját szervezte meg november 2-3-án a Pápai Párizs Egészségnevelési Országos Egyesület, a Fodor József Iskolaegészségügyi Társaság, az Egészséges Városok Magyarországi Szövetsége, az Erzsébetvárosi Egészségvédő Egyesület és a Magyar GyermeK AIDS Alapítvány.

A konferencia közvetlenül a pedagógusok tevékenységének hatékonyabbá tételét, közvetetten az iskoláskorú gyermekek életkörülményeinek, az őket körülvevő egészségbarát fizikai és pszichikai környezet kialakítását és fejlesztését tűzte ki céljául. Az egyesületek a tagiskolák – országosan 126 tanárával tartják a kapcsolatot, őket képezik ki a tanártréningeken, előadásokon, hogy pozitív egészségmagatartásukkal, testi-lelki, Jóilétükkel” képesek legyenek jó példát mutatni a gyerekeknek. Az egyesületek fejlesztése, a gyerekek és a fiatalok egészségvédelme olyan közös cél, amelynek érdekében hosszú távú együttműködés szükséges.

Az „Egészségesebb Iskolákért Program Európai Hálózata” három európai nemzetközi szervezet által kezdeményezett program. A kezdeményezők: az Egészségügyi Világszervezet Európai Regionális Irodája, az Európai Községek Bizottsága és az Európa Tanács. Célkitűzésük fejleszteni az egészség iránti egyéni, családi és a közösségi felelősséget, az egészséggel kapcsolatos reális és vonzó alternatívákat kínálva, az iskolás gyermekek és nevelőik számára bátorítani az egészséges életmódot.

Dr. Kamarás Ilona vezető-főorvos szerint a főváros 120 ezer 14-20 éves tanulója körében 60 ifjúsági orvosi csoport dolgozik, a fiatalok szomatikus és mentálhigiénés szűrése és gondozása érdekében.

Az iskolai mentálhigiénés programok választéka, az utóbbi néhány évben örvendetesen gyarapodott. „Egészséged testben, lélekben” szlogennel a CHEF Hungary Alapítvány személyiségfejlesztő drog- és alkoholmegelőző programja is megtalálta, az eddig tapasztalatok szerint, a magyarországi körülményekhez leginkább alkalmazható felvilágosítási formákat..

Széles körű felmérések bizonyítják például, hogy az AIDS beteg gyermekekkel egy háztartásban élők közül senki nem kapta meg a fertőzést, ha az orvos, tanár, óvónő, takarítónő, segítőkész iskolatárs egyformán betartotta az óvóintézkedéseket, amit minden iskolai és óvodai dolgozónak szem előtt kell tartania, saját egészsége védelmében.

Kisiskolásoknak és a szülőknek adott információs füzetekkel, ismeretterjesztéssel eloszthatók az indokolatlan félelmek.

A HIV-pozitív gyermek ugyanúgy élvezheti az állami oktatás előnyeit, mint egészséges társai. Nem jelent veszélyt más gyermekekre, sem felnőttekre, vagy önmagára sem. A mi felelősségünk is, hogy megóvjuk a gyermekeket attól, hogy megbélyegzettek legyenek és szükségtelenül kirekesztetté váljanak. Ebben sokat segíthetnek a Hálózat keretében beindult programok.

Írta: Molnár László

## Egy hálózat fehér foltjai

A fővárosi intézményes gyermekvédelem strukturálisan és funkcionálisan is magán viseli több évtized mára teljesen korszerűtlenné lett, nagyjából ingatlan vagyonát, kisebb részt működési és szemléleti hagyatékát. Ugyanakkor föl tudja mutatni az utóbbi tíz év gyermekvédelmi reformtörekvéseinek minden fontosabb elemét, sőt országos összehasonlításban a fővárosi szakellátás a legfejlettebbnek tekinthető.

### Az örökség modernizálható

A nyolcvanas évek közepéig jóformán csak nagy 100-300 és közepesen nagy 50-100 férőhelyes nevelőotthonok voltak, melyekben a koedukáció nem volt teljes körű. Az életkor szerinti profilok – csecsemőotthon, óvodás, iskolás, ifjúsági otthonok - pedig korosztályváltáskor a gyermekek sorozatos otthonváltását eredményezték. Magasak voltak a csoportlétszámok (15-20 fő) és néhány akkori ízlés szerint kirakat otthonnak számító intézménytől eltekintve a gondozottak többségében korszerűtlen épületek, még korszerűtlenebb lakótereiben összezsúfoltan éltek. A testvérek együttes elhelyezése nem élvezett különösebb figyelmet, erősebb volt a profilok tisztasága iránti igény. A jobb személyiség állapotú, konszolidáltabb magatartást mutató gyermekek életkoruk szerint kerültek egyik vagy másik otthonba. A neurotikus jegyeket mutatók, a korabeli stigmatizáló szóhasználatból antiszociálisok, vagy csupán túlkorosok viszont a rendszer további differenciáltsága folytán neurotikus fiúk illetve lányok otthonaiba, vagy félzárt, ún. speciális otthonokba kerültek. A fogyatékos gyermekek integrált elhelyezése szóba sem kerülhetett, hiszen a kisegítő iskola és nevelőotthon (ma általános iskola és diákotthon) volt a számukra tradicionálisan kötelező intézmény. (Ez utóbbi intézménytípus sajnálatos módon a mai napig a korszerűsödés csekély jegyeit viseli magán, - nézetem szerint önhibáján kívül.)

Az otthonok belső szerveződését – iskolai mintára – az osztályfokok szerinti homogén csoportalakítás jellemezte. Nem volt ritka, hogy a nevelőotthonok két másodikos és egy negyedik osztályos gyermeket kértek a GYIVI-től, mert a körzeti általános iskolában csak ilyeneket fogadnak. (Év elején az iskolai tanulócsoporthoz indításához, vagy bontásához hiányoztak a gyerekek.).

A GYIVI ebben az ásatag szisztémában jószerivel csak kiszolgálta a rendszer többi elemét, egyfajta férőhely gazdálkodást folytatott.

A politikai rendszerváltozást a gyermekvédelemben nem követték olyan látványos történések, mint például a közoktatásban:

Részben arról van szó, hogy az individualizáltabb nevelés térhódítása, a kisebb közösségekben eredményesebb szocializációról, reszocializációról szerzett szórványos tapasztalatok, a családmódelálás, a terápiás szemlélet jórészt pszichológusok általi közvetítése, összességében az egyént központba állító humanisztikus szakmai látásmód jóval korábban, az évtizedközepe táján jelentkezett már több otthon tevékenységében. Ezt előmozdította a fenntartó Fővárosi Tanács számos intézkedése, de gátolta is olyan esetekben, mikor saját szemléleti korlátait nem tudta meghaladni. A nyolcvanas évek vége táján már az intézkedések (VB határozatok) erőteljesen indukáltak a változásokat, vagy követték az innovációt, legitimálva és legalizálva azokat.

Ilyen értelemben tehát a politikai rendszerváltás közvetlen befolyása nem érhető tetten.

Továbbá be kellett látnunk – elsősorban a gyermekvédelmi törvényalkotás elmaradása okán –, hogy ebben az országban a gyermekek érdeke/védelme „nem tétel”. A rendszerváltás ezért nem volt mérföldkő a gyermekvédelemben, ha beszélhetünk paradigmaváltásról, akkor az jóval korábban kezdődött és sajnos minden jel szerint igen hosszú időszak alatt fog kiteljesedni.

Az elmúlt évtized pozitív mérlegébe a következők kerülhetnek:

– *A gondozó intézmények – ahol eddig lehetséges volt – átalakultak széles korhatárú, heterogén csoportokba szervezett, koedukált otthonokká.*

– *A kis létszámú terápiás szemléletű csoportok működtetése – igaz korszerűtlen környezetben – meggyőző eredményeket hozott.*

– *Az egész hálózatot érintő férőhely-csökkentés.*

– *A nagykorúaknak utógondozó otthonok létesültek, számos otthon szállást nyújtó utógondozást is végez.*

– *A formai túlspecializáltság, „egyprofilúság” csökkent. Előtérbe került az intézményen belüli differenciálódás.*

– *Szembetűnő a korábban volt speciális otthonok megújulási készsége és tényleges eredményeik. Különösen totális intézményeik lebontása, a hálózat egésze felé nyújtott szolgáltatásaik (szakmunkásképzés) tekintetében.*

– *Növekszik az integrált szemléletben dolgozó otthonok száma, ahol a fogyatékos gyermek jelenléte természetes.*

– *A kompromittálódott nevelőotthon elnevezést felváltották a gyermekotthon, ifjúsági otthon elnevezések. A GYIVI-ben már nem felügyelők, hanem gyámi segítők, tanácsadók, családgondozók, szakértők dolgoznak, és szolgálatok szerveződtek.*

– *Egyre több helyen tértek át az életszerű csoportgazdálkodásra. Számos helyen az otthon csak a legszükségesebb infrastruktúrát és laza integrációt biztosítja az önálló életet élő csoportokban. (Pénzügyi revizorainknak gazdag terepet kínálva a szabálytalanságok vélelmezéséhez. Élnek is vele.)*

– *Gyarapodik lakásotthonaink száma – bár az utóbbi időben megtorpanás tapasztalható. A máig romló állagú korszerűtlen épületekben időlegesen (?) önálló lakrészeket alakítanak ki*

– *A város több pontján a leányanyáknak védelmet adó lakásotthonok és családos krízisotthonok működnek.*

– *Az utcai gondozó szolgálat célzottan foglalkozik a korábban állami gondozottakkal és veszi gondozása alá az arra rászorulókat, prevenciót is végezve.*

– *A többszektörű ellátórendszer lassú kibontakozása ellenére egyre több gondozottat helyezünk el egyházi, alapítványi vagy egyesületi fenntartású kis otthonokban. (A gyermekvédelmi nyilvántartás és statisztika, de a finanszírozás is nehezen „értelmezi” az ilyen, még mindig extrának számító elhelyezéseket)*

– *Dinamikusan fejlődik a gyermekek nevelőszülői elhelyezése, nem mennyiségi, de minőségi tekintetben. A kiképzett hivatásos nevelőszülők olyan feladatokra is vállalkoznak, amely korábban elképzelhetetlen lett volna. (A cigány származású hivatásos nevelőszülők képzése egyelőre egyedülálló Magyarországon.)*

– *A családgondozás, vagy helyesebben családsegítés hatékonysága növekedett, ezért csökken a gondozásban eltöltött idő. Javult a gondozó intézmények együttműködési készsége a vérszerinti családokkal.*

– *A gyermekek elhelyezésének új rendszere nyugodtan mondhatjuk, hogy a létező legkorszerűbb elveken nyugvó és egyre jobb, elfogadottabb gyakorlatot eredményező eljárás.*

–A korábbi pedagógiai hegemonia helyébe lassan egy jóval komplexebb, az esetet, a családot a szociális munka szemléletében fölállaló attitűd lép, amely már egyetlen szakterületnek sem engedi meg a kompetencia túltengést.

– A Fővárosi Önkormányzat önálló GyermeK- és Ifjúságvédelmi Ügyosztályt hozott létre, így más területekkel egyenrangúan képviselheti a gyermekvédelmet.

–A Közgyűlés elfogadta a főváros gyermekvédelmi koncepcióját, melynek realizálásához eszközöket is kell biztosítani. Eközben nekünk a megvalósítás szakmai foratókönyvét kell megírunk, mert a lényeg a részletekben van. Minden változtatást úgy kell eszközölni, a megoldási javaslatokat, „saját” szakmai normáinkat úgy kell elkészíteni, hogy minden mozzanatnál összevessük azokat az ENSZ egyezségokmánnyal.

### Holtponton

A nem túl gyors ütemű fejlődés megakadását számos tényező magyarázhatja. Nem szeretnék kitérni a nagyon is kézenfekvő, de mégsem a legfontosabbnak látszó gazdasági recesszióra. Ez az egyébként meghatározó körülmény dilemmánk szempontjából teljesen elhanyagolható. Egy jelenségről van szó, amely a gondoskodás más területein is kezd jellemzővé válni.

A családsegítő szolgálatok egy részéről nagyon visszafogottan azt szokták mondani, hogy mentálhigiénés irányba mozdultak el. Mikor baj ez? Talán akkor, ha az adott terület lakosságának jellemző szükségletei és a szolgálat által nyújtható/megajánlható segítségnyújtási módok elmennek egymás mellett. Ismerve az emberi szükségletek hierarchiáját, ha az éhes és beteg embernek pusztán csak lelki támaszt tudok (akarok) nyújtani, akkor ebben valami komolytalan, de legfőképpen megalázó és teljesen hiteltelen lesz. Vannak intézmények, amelyek mimikriznek, és így kerülnek el őket a számukra kevésbé fontos kliensek, vagy kissé arisztokratikus szolgáltatást ajánlanak egy lényegesen jobb társadalmi helyzetű rétegnek.

Azt gondolom, hogy ez a szellem visszaélés a szociális segítő szakma filozófiájával, az önkéntességen nyugvó szerződéses viszonyal, a szervezet és segítői szabad önmeghatározásával, a „fölvállalhatósággal”:

Ezért van, hogy a könnyebb, konfliktusmentesebb feladatra vállalkozókból nincsen hiány.

Mielőtt a mi hálózatunk és a CSSK-k közötti döntő különbségről szólnék, vegyünk egy számunkra ismerősebb példát

A beáramlási vizsgálatok néhány évre visszamenően azt mutatják, hogy nagyszámban kerülnek beutalásra alacsonyabb életkorú, súlyos nélkülözést, nem ritkán fizikai és lelki abuzust megélt, leromlott fizikai állapotú, értelmi fejlődésükben visszamaradt gyermekek. Ugyancsak jellemző a nagyszámú, sokszor 4-5-6-7 gyermekből álló testvérek beutalása igen széles életkori skálán, igen eltérő értelmi szinttel és személyiségállapottal.

Erre a szakmai kihívásra nem érkezik értékelhető válasz a gyermekotthoni hálózatból, abból a hálózatból, amely 36 intézménnyel bír. Ilyenkor a Barbi ház jelenséggel van dolgunk. E sajátos elképzelések szerint csinosan kialakított és hozzáillő gyermekekkel benépesített házba „akármilyen” gyermekeket nem szívesen látnak. Ez a jelenség ott üti föl a fejét, ahol korábban előjogokat élveztek a hozzájuk helyezendő gyermekek megválasztásában, vagy ahol a szakellátásban betöltött szerepével elégedetlen az otthon és szívesebben vállalt más speciális vagy éppen az alapellátás körébe tartozó feladatot. Ez utóbbit „alapítványi magatartásnak” nevezném, hiszen egy alapítvány bármely önként választott feladatra szerveződhet, szemben

azzal az önkormányzati otthonnal, amelyet kötelező önkormányzati feladat, az állami gondoskodás megvalósítására hoztak létre. A döntő különbség tehát a CSSK-k, a civil szervezetek és az önkormányzati intézmények között lényegében erről szól.

A konkrét példa rámutat arra, hogy a hálózatban nem „menyiségi”, hanem „minőségi férőhelyhiány” van.

Érdekes tapasztalatunk, hogy az egyházak által létrehozott otthonok többsége nem úgy gyarapította a kínálatot, ahogyan gondoltuk. Ők is ideáltípusokat szeretnének gondolni. Számos ajánlat közül kiragadom azt a példát, mikor szülői kapcsolattal nem rendelkező 6-10 éves leánygyermekeket szerettek volna kapni. Ilyen gyerekek egyszerűen nincsenek a beutaltak között, vagy nagyítóval kell keresni és ha megtaláljuk őket, akkor örökbeadásukat preferáljuk, ha korábban már meg nem tettük.

Az ellátórendszer további fejlődésének akadályát abban látom, hogy nincsen kellő érdekeltség a versenyhez, ezért a kínálati oldal nem erősödik.

Ilyenkor eszünkbe jut Adam Smith és a „láthatatlan kéz”, amely irányítja kereslet és kínálat viszonyát a piacon. Lehet persze, hogy a szociális szolgáltatások és ellátások soha sem piacósíthatók úgy, ahogyan a gazdaságban megtermelt jószágok piaca megteremthető. A baj csak az, hogy biztosat nem tudhatunk – mert nincsen kipróbálva.

A közoktatás plurális rendszerében, a többféle szektort képviselők piaci küzdelmében – amely végeredményben egy bizonyos tanulólétszám megszerzéséért folyik – az is látható, hogy nem csak a versenyzők között lehetségesek vesztesek, de a gyermekek jelentős csoportjai is veszíthetnek, méghozzá nagyot.

Ezért felfogásom szerint egy „minimális” államnak törvénnyel és szakmai protokollokkal kell kikényszerítenie az optimális struktúra kialakulását, a működés kereteit. Egy „minimálisnál kicsit több” önkormányzatra is szükség lesz, amely intézményfenntartói felelősségi körében ugyanúgy figyelemmel kíséri, és határozott beavatkozással korrigálja gyermekvédelmi rendszerét, ahogyan figyelme kiterjed az iskolaszervezetre, a piaci szükségletek változására, és ha kell, a kevésbé keresett szakmák oktatását szünetelteti.

Léteznek intézménybarát és elegáns megoldások, melyek ugyanakkor szakszerűek is. A gazdátlan feladatokra pályázatokat lehetne kiírni, ösztönző támogatási rendszerrel motiválni és jutalmazni (!) az arra hiteles programmal jelentkezőket. A nem önkormányzati feladatvállalókat is ösztönözni kell, nem szükséges bevárni a jelentkezésüket. Ez is hozzásegíthet egy minőségi versenyhez.

A gondozott gyermekek kétharmada élő családi kapcsolattal kerül be intézeti neveltként, vagy intézeti elhelyezettként. Az ő gondozásukat a fővárosban és agglomerációs körzetében kell megszervezni. Ezért, ha némely vidéki otthon „feltöltöttsége” kívánni valót hagy maga után, elnéptelenedik, akkor ez teljesen normális jelenség.

Az alábbiakban felsorolt alapelvek és szakmai normavázlatok lassan ugyan, de belsővé válnak mindazok számára, akiknek dolgozniuk kell vele. Végiggondolásuk részben magyarázza az eddigieket, részben segíthet elmozdulni a holtpontról. A dolog logikája és az egyes alapelvek összefüggései miatt a prevencióra vonatkozók is itt szerepelnek.

*1./Elsődleges szempont a vérszerinti családok együtt-tartása, erősítése a prevenció során és egyáltalán a probléma fennállásának egész ideje alatt („visszagondozás”).*

*2./A probléma megoldásának eszközrendszerét a családok közelébe kell telepíteni.*

*3./Szociális okból a családok nem választhatók szét.*

*4./ A gyermek családból történő kiemelése esetén egyetlen felelős személyt (gyermekvédelmi szociális munkás) kell keresni, aki egyben esetgazdaként is felvállalja az esetet.*

5./ A gyermekről gondozási tervet és minden fontos körülményre kiterjedő nyilvántartást kell vezetni Ennek személyes felelőse az esetgazda, de a gondozási tervben számonkérhető módon több felelős személy is megjelölhető.

6./ A gyermeket nem lehet vándoroltatni az ellátórendszerben. A prognosztizálható gondozás időtartama alatt az állandóságot kell megtervezni a gyermek életében, különösen az őt gondozó személy tekintetében.

7./A gyermekgondozási helyének kijelölése (gyermekotthon, nevelőszülő, örökbefogadó szülő) kizárólag teamben történhet, valamennyi, a gyermek ügyeiben érintett szakember közreműködésével, s a köztük kialakuló konszenzus alapján születethet döntés.

8./A gondozási hely kijelölésekor és minden fontosabb ügyben a gyermeket életkora és képességei figyelembevételével be kell vonni, véleményét meg kell hallgatni,

9./ A vérszerinti szülő – függetlenül attól, hogy szülői felügyeleti joga megtartott, vagy szünetel – bevonására törekedni kell a 7., 8. pontok vonatkozásában.

10./A testvéreket–hacsak speciális érdekük nem szól ellene – kizárólag együtt lehet elhelyezni, ehhez az igényhez Kell igazítani (megtalálni) a megfelelő elhelyezési formát.

11./ Ép és fogyatékos gyermekekből álló testvérek esetében az, integrált elhelyezési lehetőségeket kell felkutatni

12./ A gyermekek gondozási helyének megválasztása során mindig több ajánlatból kell kiválasztani a gyermek számára legmegfelelőbbet.

13./ A 12. pont érvényesítésére versenyhelyzetet kell teremteni a gondozó helyek és ajánlataik között (gyermekotthon és gyermekotthon, nevelőszülő és nevelőszülő, gyermekotthon és nevelőszülő ajánlata között).

14./ Mindig a szakmailag helyesnek gondolt megoldáshoz kell rendelni az anyagi forrásokat és sohasem fordítva. Valamely megoldás elfogadásánál, vagy elutasításánál nem lehet elsődleges szempont a gazdaságosság.

15./ Az intézményrendszer egy-egy eleme csak akkor szüntethető meg, ha kiváltására azonnal mód nyílik, és az szakmailag preferált, a korábbinál jobb gondoskodást tud nyújtani.

## **Törvénykezés előtt**

Fontos lenne, hogy a gondozó intézmények véleményt formáljanak a törvénytervezet(ek) gyámságot érintő egyes kérdéseiről, mert érintettségük várhatóan nem lesz csekély.

Az intézeti gyámság jogintézményének tervezett lebontásáról számos szakember hasonlóan gondolkodik, mint a Fővárosi GYIVI munkatársainak többsége. Más szakemberek mást gondolnak, de viszonylag ritkán hallható az otthonok véleménye.

Az itt közreadott vélemény megerősítése, vagy cáfolata egyaránt fontos mindannyiunknak.

Úgy gondolom, hogy a gyermek érdekét szolgáló vélt nyereség nincsen arányban a várható veszteséggel. A kézenfekvő nyereség abban állna, hogy a gyermeket közvetlenül gondozó-nevelő személy – aki a legtöbb információval és tapasztalattal bír a gyermekről – a törvényes képviselőt igénylő ügyek zömében (vagy akár mindegyikében) eljárhatna. Ebben az esetben egy közismert alapelv helytelen alkalmazásáról van szó. Arról, hogy az esethez (a gyermekhez, a gondozóhelyhez) kell telepíteni a beavatkozási módokat. A különleges szakértelmet, vagy speciális ismereteket igénylő jelentős számú gyámi ügyek vitelére történő felkészítése a leendő gyámoknak egy hasonlattal élve annyira lenne csak értelmes dolog, mint a háziorvosok kiképzése szívspecialistává, vagy reumatológussá, és ennek folytán a szakspecialistákat és a szakintézményeket felszámolni. Nyilvánvalónak látszik, hogy a

különleges szakértelmet elégséges regionálisan biztosítani (területi gyermekvédő intézet) nem pedig lokálisan.

Abban is tévedés rejlik, miszerint a közvetlen gondozó személy tud a legtöbbet a gyermekről, mert ez a magától értetődő dolog csak az ismeretek egy meghatározott csoportjára vonatkozik – leginkább a gondozás-nevelés szempontjából elengedhetetlen pedagógiai, lélektani tapasztalatokra és a gyermek mikroszociális kapcsolatrendszerére.

Életszerű helyzetet alapul véve, egy család rendszerint ügyvédi irodához, vagy szakképzett ismerősehez fordul, ha átlagos felkészültségét meghaladó hozzáértést igénylő ügye keletkezik: pl.: örökösödés, ingatlanértékesítés, de számtalan más látszólag egyszerű ügyben is. Természetesen a szülők megtehetik, vagy pénztelenségük folytán rákényszerülhetnek, hogy önmaguk és gyermekük hátrányára ezt elmulasztják, és laikus barkácsolásba kezdenek. Az állami gondoskodásba került gyermekek jelentős hányadának rendezetlen (és nehezen rendezhető) ügyei vannak, vagyoni javaiknak nem kevés haszonlesői. Fokozott védelmüket gyermeki mivoltukon túl gondozotti státuszuk indokolja. A gyámi jog átadása a gondozás-nevelést ellátó személynek/intézménynek ezért veszélyeztetné őket súlyosan.

A pedagógusok és nevelőszülők többségének nagy-nagy jó szándékkal végzett gyámi munkája helyrehozhatatlan, vagy csak nehezen helyrehozható joghátrányokat okozna a gyermekeknek, késedelmet (jogvesztő határidők!) ügyeik intézésében. A gyámhivatalok számára pedig követhetetlen vagy mindig az eseményeket utánkövető intézkedéseket tennie szükségessé. A gondozók személyének közismerten gyakori változása így nemcsak gondozási-nevelési szempontból vetne fel problémát, hanem ezzel egyidejűleg kaotikussá tenné a törvényes képviselői szerepet is. Gondoljunk bele az ilyenkor szükséges teendőkbe: számadások elkészítése, elfogadása, a gyám visszahívása és új gyám rendelése, minden esetben egy-egy határozatot is hozva.

Praktikusan a nevelőszülő és a gondozó intézmény pedagógusa gyámi minőségében, számtalan ügyintézése közepette hasznos energiáit fogja elvonni elsődleges feladatától, a nála elhelyezett gyermekek gondozásától-nevelésétől. (A nevelőszülők esetében lesz ez a legkritikusabb, időbeosztásuk ellehetetlenül.) Szakmai körökben ismert kell legyen az OTP, a családi pótlék és árvajáradék, TB kártya ügyintézés bonyodalmai. A gyermek- és ifjúságvédő intézetek az évek során ezekkel a szervekkel formalizált munkakapcsolatot alakítottak ki, és informális kapcsolataik is erősítik az eredményes ügyintézt.

Számomra ebből nyilvánvaló, hogy a szegmentálódó egyedi ügyintézés során nyerhető „személyessé válása az ügyeknek” nem nyereség, hanem veszteség, mert annak tartalma távol esik a gondozás során nélkülözhetetlen személyességtől. Teljesen érthetetlen a segítő kapcsolatban, a gyermekvédelmi szociális munkában értéket jelentő személyességet ilyen értelmezésben kiterjeszteni.

Látható, hogy a törvényes képviselőnek vannak olyan területei, amelyek speciális szakértelmet igényelnek, a-mellyel a gondozók nem kell, hogy rendelkezzenek, sőt nem kevés esetben munkájukat nehezíti, ha ilyenre kényszerítjük őket. Várható „eredménye” pedig: a gyermekre fordítható gondozási idő csökkenése, hátrányokat okozó rossz hatékonyságú ügyintézés.

Az ügyek bizonyos csoportjairól elmondható – életkezdési támogatás, biztosítások, az említett rendszeres járandóságok megigénylése –, hogy valamennyi gondozott gyermeket érintik, így azokban gondozóik egyenként nem képviselhetik őket eredményesen. Ha úgy tetszik a gyermekek nagyobb csoportját érintő ügyek képviselete akkor eredményesebb, ha az szervezeten történik, az érdekképviseletre (is) szakosodottak által. Ugyanazt a logikát kell/ene követni, mint a szociálpolitikai gondolkodás – sajnos csak gondolkodás és nem

gyakorlat – egy más területén, a segélyezés esetében, hogy tudniillik hatékonyabb a hátránnyal élőket, mint csoportot előnyben részesíteni (pozitív diszkrimináció), szemben az egyedi és eseti segélyezéssel.

Rendkívül fontosnak tartom megállapítani, hogy a törvényes képviselőt egyes területein így polgári és büntető ügyekben egyaránt az erre szakosodott jogászok – legalábbis a Fővárosi GYIVI-ben – az ügyek vitelében egységes szemléletben, a gyermekek mindenekfelett álló érdekét képviselve járnak el (pl.: ingatlan hasznosítás), ami a terület iránt motiválatlan és leginkább profit-orientált munkaközösségek vagy más szerveződésű ügyvédi irodák esetében a piaci szereplők közül nem a szolgáltatásra szorulókat (a szolgáltatást megvásárlókat) juttatja a jelenleginél jobb pozícióba.

Ha a gyermekotthonok igazgatói lennének a gyámok, akkor mi az értelme annak, hogy ugyanazt a szaktudást vélhetően nem csekély idő alatt létrehozzuk és megfizessük az otthonokban is, amely rendelkezésre áll a GYIVI-ben? Itt megint csak öncélként jelenik meg valami, a vegyes kínálat létrehozása. A gondolatmenet hibája az, hogy nem a különleges szakértelemről van szükség vegyes kínálatra, hiszen a különlegesség lényegéből adódik, hogy nem szükséges mindenütt és mindenkor jelen lennie, hanem a gondozás-nevelést megvalósító ellátórendszernek kell többszektornak és sokszínűnek, minden kihívásra válaszolni tudónak lennie, mert ez az általános szükséglet, erre a legnagyobb az igény és ugyanakkor ebből van minőségi hiány. Erősebbnek kell lennie a gyermekek azon jogának, hogy ügyeik szakszerű ellátását biztosítsuk, mintsem a gyermekvédelmen belüli és kívüli szereplők jogát a piacosításhoz, vagy a piachoz való hozzáféréshez. Talán megengedhető hasonlattal élve orvos szakértői intézetből vagy minőségellenőrzési hivatalból nem szükséges ugyanannyit létrehozni, mint háziorvosi rendelőt vagy konzervgyárat.

Egyszerűsítő és reményeim szerint a szakszerűséget is szolgáló javaslatom a gyámsággal kapcsolatban:

*1./ A hivatásos gyám jogintézményét kell megerősíteni (a tervezetthez képest) és számában növelni egy olyan szakmai norma mentén, amely a gondozottak létszámában maximálja a hivatásos gyám által felvállalhatók számát.*

*2./ A hivatásos gyámokat kizárólag a területi gyermekvédelmi intézet alkalmazza.*

*3./ A gyámhivatal a gondozó intézmény dolgozóját/igazgatóját, a nevelőszülőt vagy más személyt, aki gyermekvédelmi ellátásra vállalkozik, csak különös mérlegelést követően rendelhesse gyámként, ha bírja a gyámi feladat ellátását magas szinten lehetővé tevő szakmai követelményeket, és a hozzáhelyezett gyermekek érdeke ezt indokolja.*

*4./ A hivatásos gyámok – gyámhivatali jóváhagyás mellett – kapjanak nagyobb mozgásteret a vagyonkezelés egyes kérdéseiben, amelyek rugalmasságot és gyors reagálást tesznek szükségessé (pénzvagyon pénzügyi elhelyezése, reagálás a kamatváltozásokra).*

*5./ A hivatásos gyámok rendelkezzenek delegációs jogosítvánnyal. (Ha a gondozó hely a törvényes képviselőt bizonyos területeinek ellátásához szükséges feltételekkel rendelkezik, akkor a hivatásos gyám adhasson át törvényes képviselői jogot, pl. útlevél ügyintézés, műtéti hozzájárulás, perképviselő).*

*6./ A gyámhivatalok az Országos Családvédelmi Intézettel együttműködve rendszeresen és minden területre kiterjedően ellenőrizzék a hivatásos gyámok tevékenységét – szemben a jelenlegi gyakorlattal, és szemben a tervezet nyomán várható cca. 6000 gyám ellenőrizhetetlenségével.*

Írta: Puskás Gyöngyi

## Eltűnt gyermekek nyomában

A belvárosi irodában élénken zajlik az élet. Percenként csöng a telefon, kattog a fénymásoló, emberek jönnek-mennek, a kávéfőző békésen zümmög. Jean-Pierre Malmendierrel beszélgetek, a „Marc és Corine” nonprofit társaság alapítójával. Jean-Pierre tekintete szomorú, egyik csésze kávé a másik után issza, s tizenhat hónapos lányom jelenléte sem tudja megakadályozni abban, hogy cigarettára gyújtson. Története nem csak egy örökre megsebzett emberé, hanem azé a vasakaratú férfié is, aki át tudott lépni a saját tragédiáján, hogy másoknak segítsen.

Mesélni kezd.

1992 nyarán járunk. Jean-Pierre élete minden tekintetben a legjobb úton halad. Liege-be települ feleségével, valamint fiával, Brúnóval és 17 éves lányával, Corine-nal. A gyerekek jól tanulnak, az apjuk méltán büszke rájuk. Corine tavasz óta együtt jár Marc-al, Bruno barátjával.

Július 15-én, szerdán Marc és Corine kölcsön kéri Jean-Pierre autóját, kettesben szeretnének egyet kocsikázni. Miután megbeszélik az útirányt, a hazaérkezés időpontját, az apa semmi okot nem talál arra, hogy visszautasítsa a fiatalok kérését.

Másnap reggel a gyerekek még nincsenek otthon. A szülők a rendőrséghez fordulnak, de azok viszonyulása személytelen, hideg. A gyereket kereső Jean-Pierre mindenütt falba ütközik. Ekkor a sajtóhoz fordul, de azt a választ kapja, hogyha a gyerekek eltűnésével kapcsolatosan felhívást akar közzétenni az újságban, ahhoz a belga királyi ügyész engedélye szükséges!

Közben telnek az órák, egyre jobban elhatalmasodik a szülőkön a félelem. Két nappal később a rendőrség azonosít két bűnözőt. Az egyik feltételes szabadlábon van, a másik börtönszabadságát tölti. Mindkettőt gyilkosságért ítélték el, valószínűleg közülük van a fiatalok eltűnéséhez. Csak ekkor kezdi el a rendőrség keresni a gyerekeket. Innentől a dolgok felgyorsulnak, elfogják a két gyilkost, megtalálják Marc és Corine holttestét 8 nappal az eltűnésük után.

A nyomozás hamarosan rekonstruálja a történeteket. A bűnözők fegyveres támadásra készültek, ehhez használták fel a fiataloktól eltulajdonított autót, majd hidegvérrel meggyilkolták őket. Az elfogatásukig még egy embert megöltek, egy nőt megerőszakoltak. A családra rászakad a tragédia.

Jean-Pierre Marc apjával együtt létrehozza a „Marc és Corine” nevű társaságot, amely az eltűnt gyerekekkel foglalkozik. Első lépésként petícióban arra kéri az állam vezetőit, hogy ne engedjék szabadon a veszélyes bűnözőket: 260 000 aláírást gyűjtenek össze pár hónap leforgása alatt! Majd kidolgoznak egy informáló rendszert gyermekeltűnések esetére. Huszonöt ezer plakátot tudnak elhelyezni huszonnégy óra alatt! Sajnos hamarosan tesztelni is tudják a hálózat működését egy tizenhét éves lány eltűnésekor. A stoppoló lányt egy fiatalember vette fel, megerőszakolta és megölte. 1992 óta negyvenegynéhány ügyben működött közre a társaság, harmincnégyet sikerült pozitívan lezárni.

## Az áldozat jogai

A társaság követeli az áldozatok jogait.

- Minden áldozat kapjon ingyenes ellátást az őt ért fizikai és lelki trauma mértékének megfelelően.
- A panasztétel benyújtásától számítva valamennyi áldozat ugyanazokkal a jogokkal rendelkezzen, mint a feltételezett elkövető.
- Amennyiben a bűnöst börtönbe vagy gyógyintézetbe zárják, az áldozatnak joga van részt venni azon az ülésen, amelyen az elkövető szabadlábra helyezéséről, illetve szabadságáról döntenek.
- E jogok érvényesítéséhez a sértett kérheti bármely áldozatvédő non-profit szervezet képviselőjének a segítségét.

Miért van szükség gyors és széleskörű plakátkiragasztási kampányra gyermekeltűnés esetén?

Amikor a szülők bejelentik a gyermekük eltűnését, a leggyakoribb feltételezés az, hogy a fiatalok megszöktek. A hatóságok magatartását a bírósági statisztikák is alátámasztják.

A szülők azonban általában tudják, vagy sejtik, ha erről van szó. Ha gyermekük eltűnésére nem látnak magyarázatot, azonnal akcióba kell lépni, hisz minden másodperc a plusz esélyt jelenti.

A plakátoknak köszönhető figyelemfelkeltés olyan nyomást gyakorolhat a bűnözőre, hogy elengedheti az áldozatot vagy jelentkezhet a rendőrségen. Hasonló hatás érhető el a tettes cinkostársainál és bizalmasainál is.

### **Riadókészültség**

A Marc és Corine Társaság riadó-készültségi központot működtet éjjelnappal az eltűnt gyerekek szülei számára.

A szolgáltatás pszichológiai segítséget nyújt az őt hívó személynek, értesíti a hatóságokat. Az ügyeletes a szülőkhöz siet, ahol pontosabban elemzi a helyzetet, informálja az irodát. Ott megszerkesztik a gyermek személyleírását a Belgiumban használt három hivatalos nyelven és angolul. Az ügyeletes az irodába hozza az eltűnt fényképét, és számítógépen azonnal elkészítik a plakátot. Az első fénymásolt példányokkal az ügyeletes visszatér a szülőkhöz, és a környéken megszervezi a plakátok kiragasztását.

Közben a nyomda négy óra alatt huszonöt ezer plakátot nyomtat, a mozgósított önkéntesek szétosztó központokba viszik a csomagokat. A rendőrség legfelsőbb vezetéséhez ezer példányt juttatnak el, hogy azok valamennyi rendőrséget mozgósítani tudják.

A társaság értesíti a helyi napilapokat és a központi sajtót is. Az eltűnés másnapján sajtótájékoztatót szervez.

A szervezet – saját tudomása szerint – egyedülálló tevékenységet fejt ki Európában. Céljuk egy nemzetközi hálózat létrehozása, hogy hatékonyabb munkát tudjanak végezni súlyosabb esetekben.

### **Két kislány eltűnése**

A nemzetközi összefogásra nagy szükség lenne. Ezt igazolja két kislány tragikus eltűnése is. 1995. június 24-én 17 óra körül eltűnt két nyolc éves kislány, Julié és Melissa Grace-Hollogne-ban, egy Liege melletti faluban. Julié látogatóban volt barátnőjénél, Melissánál. 17 óra tájban a két kislány Melissa édesanyjának az engedélyével rövid sétára indult. 17 óra harminc percre haza kellett volna jönniük. Miután 18 órakor még nem érkeztek meg a kislányok, a szülők a keresésükre indultak, s mivel az előzetesen egyeztetett útvonalon senkit

sem találtak, értesítették a rendőrséget. A rendőrség nyomozásba fogott, de sajnos mindezidáig eredménytelenül.

A család szombat este 11 óra körül lépett kapcsolatba a „Marc és Corine” Társasággal. A csapat precízen megszervezett láncolatának köszönhetően vasárnap reggel hat órára elkészült az első tíz ezer plakát, amelyeket az eltűnés körzetében mindenhová kiragasztottak: benzinkutaknál, üzletekben, autókra, ABC-ben. Hétfő estére további huszonöt ezer plakát került elhelyezésre az ország egész területén, szerdára ez a szám már elérte a negyven ezret. A társaság segítségül hívta az államvasutakat, az autóbusz vállalatot, és számos önkéntest. Jean-Pierre Malmendi-er találkozott az igazságügyi miniszterrel is, hogy újabb anyagi eszközöket kérjen a nyomozás számára.

„Marc és Corine” plakátjai elindultak szerte Európába. Július 6-ára 12 ezer plakát jutott el Olaszországba, és készült a spanyol és a portugál fordítás is, sőt a szervezet az afrikai kontinensre is küldött anyagot. Az olasz, az angol és a spanyol televízió is leadta a kislányok személyleírását és fényképét.

*A két kislány személyleírása:*

*Julie: Magassága: 1 méter 28 cm. Szeme barna, haja barna, félhosszú (négyzetesre vágott). Átlagos testalkatú, világos bőrű. Franciául beszél. Öltözéke az eltűnésekor: tengerészkék alacsony szárú cipő, világoskék, fehér pettyes, testhez simuló térdnadrág, kerek nyakú, fehér póló.*

*Melissa: Magasságú: 1 méter 30 cm. Barna szemű, gesztenyebarna, hosszú haját copfban viseli. Vékony testalkatú, bőre kissé barna. Franciául beszél. Öltözéke az eltűnésekor: drapp színű, alacsony szárú, vászon sportcipő, hosszanti csíkozású, barna, testhez tapadó nadrág, hosszú ujjú drapp színű, testhez tapadó póló.*

*Ha önök látták a két kislányt, vagy bármilyen információval tudnak szolgálni, kérjük, hogy haladéktalanul értesítsék a (telefonszám) vagy a belgiumi rendőrséget 00-32-41/36-00-13.*

A plakátokon és a felhívásokban a rendőrség telefonszáma mellett mindig szerepel a Társaság száma is. A 24 órás telefonügyelettel azoknak kíván a szolgálatára állni, akik bármilyen okból kerülnek a nyilvánosságot, de fontos információt szeretnének nyújtani az eltűnéssel kapcsolatban.

A nyomozás megállapította, hogy a rablást pontosan előre megszervezték. Nagy valószínűséggel pedofil hálózat áll a háttérben. Minden évben tűnnek el gyerekek Európában (Magyarországon is!), akiket soha nem találhatnak meg.

Belgiumban már az óvodában megkezdik a felvilágosítást bábfilm vetítésével, magyarázzák a jó és a rossz érintés közti különbséget. Nálunk a téma még szinte tabunak számít. De reméljük, hamarosan megjelenik a PONT Kiadó gondozásában Marie-France Botte: Egy gyermek ára c. könyve. Marie-France Botte könyvében a gyermekprostitúció elleni harcát meséli el.

Thaiföldön egy marék dollárért bárki „megajándékozhatja” magát 8-12 éves kisfiúkkal és kislányokkal. Egymást érik a pedofiloknak létrehozott nyilvánosházak, ahol az ellopott, bezárt és rendszeresen vert gyermekek embertelen körülmények között szexuális erőszakot szenvednek el.

Lehet, hogy ez a sorsa a két belga kislánynak is!?

Írta: Szöllősi Gábor

## **Az Európa Tanács ajánlásai a gyermekeknek nyújtott helyettesítő gondozásról**

### **Az Európa Tanács szerepe a nemzetközi szociálpolitikában**

Az utóbbi években a magyar szociálpolitika egyre több kapcsolatot talál a nemzetközi követelményekhez és a külföldi példákhoz. Ezek jó szolgálatot tesznek a hazai politikai és szakmai viták során. A szociálpolitika története tele van olyan példákkal, ahol az egyes országok szociális jogalkotását külföldi példák befolyásolták.

Mára a hazai szakmai közvélemény megismerte a Gyermekek Jogairól szóló Egyezményt és a gyermeki jogok fontossá váltak, legalábbis elméletben. Van azonban olyan területe a nemzetközi normáknak, amelyet a szociális terület szakembereinek csak-töredéke ismer: ezek az Európa Tanács által alkotott határozatok és ajánlások.

Európa országai, főként a második világháború után, számos, szakosított nemzetközi szervezetet hoztak létre. Ezek továbbfejlődésével két általános jellegű integrációs szervezet alakult ki, az Európai Unió és az Európa Tanács (a továbbiakban Tanács). Az előbbi a gazdasági integráció szervezete; itt az új tagok felvétele komoly gazdasági érdekeket sérthet, ezért Magyarország – minden igyekezete ellenére – még nem válhatott a szervezet tagjává. A Tanács viszont „humán ügyekkel” foglalkozik ezért a rendszerváltást követően hazánk is a szervezet teljes jogú tagja lett. (Magyarország 1990. november 6-án csatlakozott a Tanácshoz.) Ezért is fontos ismernünk azokat a dokumentumokat, amelyeket a Tanács dolgoz ki, és ajánlásként fogalmaz meg a tagországok számára.

A Gyermekekről szóló Törvény elfogadása előtt célszerű szemügyre venni a dokumentumok egy részét.

A továbbiakban a Tanács határozatai és ajánlásai alapján ismertetem a helyettesítő gondozásra vonatkozó normáit. Külön utalok azokra a pontokra, amelyek szorosan kapcsolódnak a magyar gyermekvédelmi kodifikációhoz.

### **Problémák és veszélyek**

Az Európa Tanács dokumentumaira a gyermeki problémák komplex felfogása a jellemző. 1987-ben az Európa Tanács Szociálpolitikai Kormánybizottságának szakértői bizottsága a gyermekek alábbi problémáira hívta fel a figyelmet:

- testi problémák (pl. fogyatékos gyermekek integrációja a családba és a társadalomba)
- kémiai problémák (terhes nők alkoholizmusa, oldószerek szippantása stb.)
- pszichológiai problémák (tanulási nehézségek, lelki bántalmazás, érzelmi zavarok)
- szociális problémák (pl. a munkába járó szülő gyermeke, a tv illetve a videó hatása, a „munkanélküliség kultúrája” stb.)

Tartalmuk alapján a prevenció keretében említendőek azok az ajánlások, amelyek a gyermekkori balesetek megelőzéséről, az erőszak csökkentésének kulturális és oktatási eszközeiről, az alkohol- és a drogfüggőség megelőzéséről, a fogyasztói jogok oktatásáról, a sajtóról, a kereskedelmi hirdetésekről vagy más hasonló kérdésekről szólnak.

A dokumentumok másik része más fajta veszélyekre utal. Elsőként említhetők azok a kérdések, amelyek a legkorábban eredményezték az államok együttműködését: a háború, a gyermekekkel való kereskedelem, a prostitúció, a gyermekek más téren történő kizsákmányolása.

Európa nyugati felén és Észak-Amerikában az elmúlt 2 évtizedben egymást érik a gyermekbántalmazást felfedő dokumentumok, a probléma kezelését célzó intézkedések. Magyarország eddig jóval kisebb érzékenységet tanúsított a kérdés iránt: a büntetőjogi tényállások csak a kirívóan súlyos cselekményeket büntetik, a kiskorúakról való állami gondoskodás tág „veszélyeztetettség” kategóriája nem fordít külön figyelmet erre a konkrét veszély-típusra. A magyar közvélemény többnyire családi ügynek, a szakmai közvélemény egy része a „házi fegyelmezési jog” gyakorlásának tekinti a gyermek bántalmazását.

A kérdés európai kezelését az Európa Tanács dokumentumai jól tükrözik. A Bizottság (79)17 számú ajánlása a gyermekbántalmazás kérdését, a Bizottság (85)4 számú és a (90)2 számú ajánlásai a családon belüli erőszak<sup>^</sup> teljes kérdéskörét dolgozzák fel komplex módon. Fontosnak tartják, hogy megváltozzon a társadalom szemlélete, és mindenki utasítsa el az erőszakot mind a családban, mind pedig általában a társadalmi gyakorlatban. A következőket javasolják:

- Hívják fel a közvélemény figyelmét a családon belüli erőszak kiterjedtségére
- Nyújtsanak tájékoztatást a családoknak a családi viszonyokról, a lehetséges konfliktushelyzetekről és a konfliktusok rendezéséről
- Biztosítsanak megfelelő szakmai tréninget a szakembereknek
- Megfelelő szervezetek foglalkozzanak a családon belüli erőszak áldozatainak segítésével és az ügyek intézésével
- Töröljék el a titoktartási kötelezettséget bizonyos hivatások tagjai esetében
- Álljanak rendelkezésre megfelelő intézkedések, ha a szülők közötti konfliktus a gyermeket is fenyegeti
- Vizsgálják felül a gyermek feletti fegyelmezési jogra vonatkozó szabályokat és korlátozzák vagy teljesen tiltsák meg a testi büntetést
- Fontolják meg speciális büntetőjogi tényállások megfogalmazását a családban elkövetett cselekmények esetére.

### **A helyettesítő gondozás tartalma**

A hazai gyermekvédelmi reformhoz jó támpontot nyújt a Bizottság (77)33 számú határozata. A címben szereplő „placement of children” szakkifejezés a gyermek családból való kiemelését és azon kívül történő elhelyezését, azaz helyettesítő gondozását jelenti.

Tudni kell, hogy a fejlett gyermekvédelemmel rendelkező országokban a „helyettesítő gondozás” kifejezés nem csak a gyermek effektív gondozását jelenti. Blumenthal szerint „amikor a helyettesítő gondozás kifejezést használjuk, azon azt a tervezett, időhatárok között történő helyettes családi gondozást értjük, amit a családjukban megfelelően nem tartható gyermekeknek nyújtanak; valamint azokat a szociális szolgáltatásokat, melyeket ezen gyermekeknek és családjuknak egyidejűleg biztosítanak a családból való kiemelésre vezető okok megszüntetése érdekében.” (Blumenthal 1983.)

A helyettesítő gondozásnak az az elsődleges célja, hogy a gyermek – a vele és családjával folytatott szakszerű munka eredményeként – belátható időn belül visszatérhessen vér szerinti családjához, e lehetőség hiányában más megfelelő és tartós környezetbe kerülhessen. Az

Európa Tanács határozata is úgy kezeli ezt a megoldást, mint aminek két oldala van: a (lehetőleg) átmeneti gondozás és a család rehabilitációjára irányuló tevékenység (1.3. pont).

A leendő magyar törvény koncepciója – felismerve a paradigmaváltás szükségességét – a gyermekvédelmi szakellátásnak ugyancsak kettős feladatot szán: nyújtson tartós, családot pótló gondoskodást, és „segítse elő a gyermek családba való visszahelyezését, vagy más környezet biztosítását.” (Koncepció 13. o.)

#### A család támogatása

A családdal kapcsolatos első feladat az, hogy a családból való kiemelést szükségessé tevő helyzetet megfelelő intézkedésekkel előzzék meg (1.1. pont). Ennek keretében a családnak olyan segítséget kell nyújtani, amely figyelembe veszi annak sajátos szükségleteit és problémáit (1.2. pont):

- A gazdaság- és szociálpolitika keretében olyan intézkedéseket kell hozni, melyek minden családot segítenek a gyermek gondozásában

A fogyatékos gyermek családját el kell látni a szükséges speciális támogatással, hogy a fogyatékoság ne vezessen az intézményben történő elhelyezéshez

- Speciális segítséget kell adni azoknak a családoknak, ahol akut pszichoszociális problémák zavarják a gyermek fejlődését.

Az Európa Tanács nem a „rossz” szülőktől akarja megvédeni a gyermeket; ezért nem tekinti véglegesnek a családból történt kiemelést, és állami feladatként kezeli a szülői család helyzetének javítását, rendezését. A helyettesítő gondozás iránti javaslatot „úgy kell tekinteni, mint a család nehéz helyzetére figyelmeztető jelet. Következésképp nem csak a gyermek szükségleteit kell megérteni, hanem a családot is; és a gyermek érdekében tett intézkedésekkel együtt megfelelő intézkedéseket kell tenni a szülők segítésére is.” (1.2. pont)

A Koncepció ezt a törekvést így fogalmazza meg: „A családba helyezés támogatásának rendszerét... ki kell dolgozni annak érdekében, hogy az együttműködésre és visszafogadásra alkalmas vér szerinti, továbbá befogadó családok – a személyes szolgáltatást biztosító családgondozás mellett – pénzbeni támogatásban is részesülhessenek.” (Koncepció 12-13. o.)

#### A gyermek jövőbeni környezetének megtervezése

A helyettesítő gondozás fent kifejtett kettős célját az a technika szolgálja, amely a családból kiemelést a gyermek jövőjének megtervezésével, majd az annak alapján folyó szakmai tevékenységgel köti össze. Az új módszer számos országban törvényi előírássá vált és gyökeresen átalakította ezen országok gyermekvédelmét (Herczog 1994. 54, 254). A tartós körülmények tervezése (angolul permanency planning) a következő, gyakorlati jellegű teendőket jelenti (Maluccio és tsai 1980. 519.0.):

- a) a gyermek jövőjére vonatkozó hosszú távú tervek megfogalmazása
- b) különböző alternatívák megvizsgálása, hogy az átmeneti jellegű gondozásból hogyan lehet kimozdítani a gyermeket
- c) időhatárokat is tartalmazó esetmegoldási terv készítése arról, hogy miként teremtsék meg a megfelelő tartós környezetet
- d) a megoldáshoz szükséges jogi feltételek kialakítása
- e) az eset rendszeres felülvizsgálata.

A Tanács most elemzett dokumentumának 1.5. pontja szerint a családból történő kiemeléskor „a gyermek részére tervet kell készíteni, amely a család, a gyermek és a lehetséges megoldások értékelésén alapul, és figyelembe veszi az elhelyezés rendeltetésével kapcsolatban ismertetett célokat.” A tervnek elsősorban a következőket kell tartalmaznia:

- a) döntés a gyermek számára kiválasztott, legkedvezőbb elhelyezési módról
- b) a gyermek helyzetének felülvizsgálata meghatározott időközönként, amely a gyermek életkorától és egyéni körülményeitől függően változik, de általában nem haladja meg a hat hónapot, és amely után újabb rendszeres felülvizsgálatoknak van helye.

A magyar gyermekvédelmi törvény Konceptiója ugyancsak a módszer bevezetése mellett foglalt állást: „különösen fontos a gyermekek gondozásának, a család rehabilitációjának és a gyermek optimális elhelyezésének a tervezése.”

#### A döntéshozatal és az ellátás eljárási és szervezeti feltételei

Az államnak garantálnia kell, hogy az elhelyezésről szóló döntést alapos eljárás alapján megfelelő körülmények között hozzák meg (2. pont). A döntés meghozatala és végrehajtása során biztosítani kell, hogy az összes érintett személy részt vállalhasson a családon kívül történő elhelyezésről szóló döntésben (beleértve a gyermeket gondozókat, a szociális munkásokat és más szakembereket).

A dokumentum egyik vezérmotívuma az, hogy a helyettesítő gondozás minden szakaszában biztosítani kell a különböző szakmák képviselőinek közös tevékenységét. Az 1.4. pont szerint a gyermek elhelyezéséről a döntést egy multidiszciplináris csoport véleménye alapján kell meghozni: ugyanilyen szakvéleményre van szükség minden felülvizsgálat alkalmával.

Az állam feladata a rendszer jogszerű funkcionális és szakmai szempontból megfelelő működésének biztosítása. A teendők közül az alábbiak tűnnek fontosnak:

- a) Biztosítani kell, hogy a pénzügyi megoldások ne ösztönözzenek az elhelyezés valamely módjának preferálására.

„Az állami gondoskodás intézményrendszerébe utalt gyermekekkel kapcsolatos költségek nem jelentkeznek a települési önkormányzatoknál, ezért családjukba történő visszahelyezésükben ellenérdekeltek...” (Konceptió 8.0.)

- b) A nevelőszülők és gondozóintézmények működését feltételekhez kell kötni, ilyen feltételként meghatározva többek között a hatósági bejegyzést illetve a hatósági működési engedélyt.

- c) Minden, az elhelyezésért felelős szervezetet és személyt szigorú szabályozásnak és ellenőrzésnek kell alávetni, biztosítva a magas szakmai követelmények teljesítését.

- d) Figyelemmel kell lenni arra, hogy az elhelyezésről döntő szervezet képes legyen új technikák és tudások adaptálására.

#### Elhelyezési módok

Tartalmilag a gyermeknek kiválasztott elhelyezés akkor megfelelő, ha biztosítja a következőket:

- a kapcsolat fenntartása a családdal
- a gondozás és az érzelmi kötelékek stabilitása
- az egyéniség tisztelete
- a társadalom által akceptált kulturális és szociális környezet
- a gyermek integrálása a helyi közösségbe
- a serdülőknek lehetőség a felelősségvállalásra, a függetlenségre és a felnőtt szerepek megvalósítására

A megoldásnak társadalmilag elfogadhatónak kell lenni és a gyermeket integrálni kell a lakóhely társadalmába; ebből az következik, hogy a családból kiemelt gyermeket nem szabad olyan „rezervátumban” tartani, ahol izolálódik a külső világtól, közösségtől. A gyermeket

lehetőleg abba a helyi közösségbe kell integrálni, amelybe szülei, családja is tartozik (1.3.pont). A dokumentum számára ez azért természetes, mert elsősorban a gyermek hazatérésére épít.

Az elhelyezési módok terén a Tanács a sokrétűség híve. A 2.10. pont javasolja, hogy az elhelyezésről döntő szerv az elhelyezési módok széles skálájáról választhasson; a nevelőszülőktől a bentlakásos intézményekben nyújtott különféle terápiás gondozási formákig. Fokozatosan ki kell alakítani a földrajzilag legkedvezőbb eloszlását a helyeknek, hogy megkönnyítse a kapcsolat fenntartását a vér szerinti családdal.

„... a lakókörnyezetbe szervesen beilleszkedő kis létszámú nevelőotthoni hálózat kialakítása szükséges...” (Konceptió 14.o.)

A határozat a nevelőszülői gondozást tartja a családon kívüli elhelyezés egyik legkedvezőbb módjának. A 2.13 pont javasolja többek között a nevelőszülőket toborzó rendszerek fejlesztését, a nevelőszülők gondos felkészítését, továbbá a nevelőszülők kötelezettségeinek és jogainak, a teljesítendő követelményeknek a meghatározását.

A 2.16. pont a nagy intézmények megszüntetését, helyettük kis, családias jellegű bentlakásos intézmények kialakítását tartja helyesnek (ha a nevelőszülőnél való elhelyezés valamely okból nem lehetséges vagy nem kívánatos). Javasolja, hogy az összes bentlakásos intézmény

- családias jellegű alegységekben szerveződjön
- fogadjon be különböző korú és nemű gyermekeket
- alkalmazzon vegyes, mindkét nembe tartozó személyzetet
- tegye lehetővé a testvérek együttes elhelyezését
- támogassa a vér szerinti szülőkkel való együttműködést
- biztosítson lehetőséget arra, hogy a szülők és a gyermekek rövidebb ideig az intézményen belül együtt éljenek
- bocsásson rendelkezésre speciális lakóegységet a serdülőknek

A határozat függeléke – nem kimerítő felsorolásként – az alábbi elhelyezési módokat javasolja létrehozni:

- a) a gyermek szorosabb ellenőrzése és támogatása a saját családjában
- b) napközbeni gondozás megfelelő szolgáltatással
- c) elhelyezés a tágabb család tagjainál (pl. egy feljogosított szervezet által ellenőrzött elhelyezés)
- d) nevelőszülői nevelés
- e) specializált nevelőszülői nevelés
- f) szezonális bentlakásos intézmény (a gyermek az év egy részére hazatér)
- g) rövid ideig tartó bentlakásra szolgáló egység az egész család számára
- h) kisméretű bentlakásos egység, ott lakó személyzettel (rendszerint egy házaspár), a szokványos családhoz hasonló létszámú és korú gyermekek elhelyezésére („családi csoportos otthon”)
- i) specializált bentlakásos egység (mintegy huszonöt gyermek) a gyermekek meghatározott csoportjának kezelésére vagy gondozására, speciális lehetőségekkel
- j) serdülők elhelyezése a korcsoportjukba tartozó társakkal kicsi, önkormányzó közösségben és laza de szakképzett szupervízió alatt; vagy pedig a saját lakásukban.

### **Hivatásos személyzet és nevelőszülők**

A (77)33 számú határozat–tekintettel a munkaigényes és fáradtságos voltára – alapvetőnek tartja, hogy a döntés meghozatalában illetve az ellátásban résztvevőket megfelelően válasszák ki és gondoskodjanak képzésükről. Külön kiemeli a képzés alábbi területeit:

- a gyermeki fejlődés kérdései
- a családdal való szociális munka
- az elhelyező döntések meghozatalához szükséges ismeretek
- a multidiszciplináris csoportban végzendő munka

A határozat nem csak a képzést, hanem a hivatásos szakemberek folyamatos képzését és a nevelőszülők továbbképzését is szükségesnek tartja.

A nevelőszülők helyzetével kapcsolatban számos elvet fogalmaz meg a Bizottság (87)6 számú ajánlása is. Közülük az alábbiakat tartom fontosnak kiemelni:

a) Biztosítani kell a nevelőszülők ellenőrzésének rendszerét. Az ellenőrzés eszköze lehet például a nevelőszülői tevékenység működési engedélyhez kötése.

b) Nevelőszülői gondozás esetén is fenn kell tartani a gyermeknek a vér szerinti családdal való személyes kapcsolatát, feltéve, hogy ez nem ellenkezik a gyermek alapvető érdekeivel.

c) A nevelőszülőket eleve fel kell hatalmazni azoknak a szülői feladatoknak a gyakorlására, amelyek a minden nap előforduló vagy halaszthatatlan kérdésekben szükségesek a gondozásához. Ha a gyermek integrálódott a nevelőszülői családba, különösen ha a gondozás huzamos ideje fennáll, a nevelőszülők kérhetik meghatározott szülői jogok gyakorlására történő felhatalmazásukat is.

d) A gyermek személyét érintő minden fontos döntés előtt a nevelőszülőknek lehetőséget kell adni álláspontjuk kifejtésére. Ha a gyermek a nevelőszülői család integráns részévé vált, a nevelőszülő tiltakozhat a gyermek máshová helyezése ellen és ilyenkor a döntés meghozatala a bíróságra (más hatóságra) tartozik.

A gyámi jogkör telepítéséről ma még szakmai viták folynak, úgy tűnik azonban, hogy a nevelőszülő jogkörét legalább olyan szélesen kell megszabni, mint ahogy azt a Tanács dokumentuma meghatározza: „...lehetővé kell tenni, hogy amennyiben a szakmai feltételek adottak, a gyámi feladatokat a gyermekhez legközelebb álló és vele napi kapcsolatban lévő személy – nevelőotthon vezetője, nevelőszülő – lássa el.” (Koncepció 15.o.)

#### IRODALOM:

Blumenthal, K. (1983): Making Foster Family Care Responsive (in: Childwelfare-re: current düemmas, future directions. ed. G.Mc. Gowan, Meezun) Peacock Pub-lishers, Itasca, 295-296.o.

Committee of Experts on Varieties of Wel-fare Provision and Young Children in Difficulty: Specific social problems asso-ciatedwith recentchanges infamily struc-tures. Council of Europe, 1991.

Herczog Mária (1994): Finnország, Amerikai Egyesült Állatitok. in: A gyermekvédelem nemzetközi gyakorlata, szerk. Hazai Vera és Herczog Mária, PONT Kiadó, Budapest

Koncepció a gyermekek védelméről, valamint a szociális és gyámhivatalok törvényi szabályozásáról. Népjóléti Minisztérium, Budapest, 1995. február

Maluccio, A.N.; Hamilton, J.; 'Klier, J.; Ward, D. (1980): Beyond Permanency Pldting. Child Welfare, November, 515-530.o.

Írta: Tánczos Judit

## A H. Lenzen Korai Fejlesztő Központ és Iskola

1992 szeptemberében nyitotta meg kaput a H. Lenzen Korai Fejlesztő Központ és Iskola, mely intézmény – Magyarországon ez idáig még példa nélkül –, a Down-szindrómás gyermekek fejlesztését és oktatását tűzte ki célul. A Down program szakmai védnökségét és segítségét Heinrich Lenzen professzor vállalta el, aki Európa-hírű szakember.

A program számára az épületet a Debrecen Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatal biztosította öt évre térítésmentesen. A gondozói-nevelői munka eszközeit pályázatok alapján a Holland Stichting Katholieke Nodén-től kapták.

Az iskola épületének otthonosabbá tételében részt vettek a szülők és a nevelők, valamint kisebb adományok is segítették az indulást.

Az intézmény városi-megyei intézményként szerveződött, a gyerekek különböző megyékből érkeznek. Mivel problémát jelentett a vidékről érkező gyerekek elhelyezése, ezért diákotthont alakítottak ki számukra.

A testületben hat személy rendelkezik pedagógus diplomával: pedagógus, gyógypedagógus, gyógypedagógus-logopédus, óvónő, zenetanár, hitoktató. Az iskolában rajtuk kívül dolgozik gyógytornász, konduktor, pszichológus, gyermekorvos, fogorvos, fogtechnikus, a népművészet mestere (szövés, kerámia) védőnő, könyvelő.

A távlati célok közt szerepel egész napos óvoda létrehozása, szakmunka tanítása, majd a termelőmunka feltételeinek biztosítása és a későbbiekben egyedülélő idős emberek és Down fiatalok számára kolónia építése.

A korai fejlesztő jelenlegi létszáma 15 fő (1-6 éves korig), az iskolát 10 fő látogatja (7-19 éves korig).

A korai fejlesztő csoportosok (az első hetes csecsemőktől a 20-28 hónapos kisgyermekig) minden második szombaton járnak foglalkozásokra, ahol konduktor, pszichológus, gyakorlott pedagógus, szükség esetén gyermekorvos fogadja őket. Kívánság szerint az ún. beszédjavítást segítő „szájharangot” a klinikai fogászaton végzik.

A 28. hónapos kortól 6-7 évig héti egy alkalommal részesülnek korai fejlesztésben a gyermekek, amikor gyógypedagógus, logopédus, pszichológus, orvos illetve gyakorlott szülő foglalkozik a gyermekekkel és szüleikkel.

A korai fejlesztés célja az anya és a család segítése a gyermek elfogadásában, a csecsemő klinikai vizsgálata, a gondozáshoz szükséges tanácsadás valamint a habitáció szervezése.

Az intézmény munkatársai fontosnak tartják, hogy ha a kisgyermek egészségügyi állapota megengedi, 3-6 éves koráig normál óvodába járjon, ők pedig törekednek az óvodával való szoros szakmai kapcsolattartásra. A sérült gyermek integrálása az óvodába és az általános iskola alsó osztályaiba fejlesztőleg hathat mind e gyermekek, mind egészséges társaik pszichikumára, hiszen idejekorán megismerteti és megtanítja őket a másság elfogadására, kifejleszti segítőkészségüket gyengébb, vagy nem egészséges embertársaik iránt.

Az iskoláskorúak jelenleg két csoportban tanulnak: a kezdő csoporthoz azok a tanulók tartoznak, akik a tanulás feltételeinek elemi szinten megfelelnek. A gyermekek adottságai különböznek, úgyhogy az egyéni foglalkozás dominál a tanításban.

A haladó csoportot tizenéves tanulók alkotják. Ők a tantárgyi intelligencia fejlesztése mellett szakmai irányultságú képzésben is részesülnek (szövés, korongozás).

A gyerekek otthon érzik magukat az intézményben, kapcsolatuk mind társaikkal, mind nevelőikkel barátságos, nyílt, őszinteségen és bizalmon alapuló. A nevelők hangulata a kezdeti nehézségek és anyagi gondok ellenére is bizakodó, munkájukat önzetlenül, teljes szívvel-lélekkel végzik.

A gyerekekkel Heinrich Lenzen professzor útmutatásai alapján és elméleti rendszerének ismeretében foglalkoznak. Az egyéni és csoportos foglalkozások megtervezésénél, a tanmenetek készítésénél a gyerekek testilelki-szellemi adottságait messzemenően figyelembe veszik. Az intézmény fontosnak tartja a szülőkkel való szoros emberi és szakmai kapcsolatot. A szülőkkel hetenként aktuális kérdésekben konzultálnak. A szülő a korai fejlesztőben kötelezően jelen van a foglalkozásokon, az iskolában joga van az órák és a foglalkozások látogatására.

A H. Lenzen Korai Fejlesztő Központ és Iskola a mindennapok nevelői-fejlesztői munkáján túl igyekszik felvenni a kapcsolatot a társintézményekkel, valamint külső és belső továbbképzéseket szerveznek szakmai kompetenciájuk elmélyítése érdekében.

Rövid fennállása alatt már lehetőségét biztosított egy szakmai konferencia lebonyolításához 1991. novemberében. 1993 márciusában „nyílt napok”-on Lenzen professzor bemutatta a korai fejlesztő terápiát az érdeklődő szakembereknek és szülőknek. Ez alkalommal látogatott hozzájuk tapasztalatcserére a nagyváradi Down Klub, amellyel azóta is élénk szakmai kapcsolatot tartanak fenn.

Lenzen professzor azóta is évenként két alkalommal visszatér a Fejlesztő Iskolába, s a szülők, pedagógusok és érdeklődő szakemberek számára szakmai napokat tart. 1994. májusában az Élet jegyében Alapítvány két napos sikeres konferenciát szervezett. Az 1994/95-ös tanévben a Soros Alapítvány is támogatta az iskola munkáját.

A Fejlesztő Iskola távolabbi célja egy „Lenzen Down-centrum” létrehozása, mely helyi és regionális igény ellátására irányulna. Az alapkövetelmény 1994. december 10-én volt. A Centrumban a Down-gyermekek fejlesztése és oktatása mellett nagyobb lehetőség jutna a kutatásra, hazai és nemzetközi Down-konferenciák megszervezésére.

Írta: Makai Éva

## Kárpátalja esélyt kér a jövőnek

A gyermekvédelemmel foglalkozó szakemberek közt különleges érdeklődésre tarthat számot az az információs kiadvány, amely Ungvár'ott jelent meg 1994-ben „GyermeKkor nyomorúság és fájdalmak közt” címmel. Nemcsak azért, mert a sokoldalúan feltárt adatok tényszerűen és statisztikailag alátámasztottan ismertetik meg az olvasóval Ukrajna valamint a szűkebb pátria, Kárpátalja gyermek-korosztályának a hazaiéhoz több vonatkozásban hasonló helyzetét, s a gyermeKkor hasonló problémáit, hanem azért is, mert az ottani gyermekvédelemnek a hazaihoz hasonló állapotával, gondjaival és helyzetével is szembesülhet az olvasó. A címlapra nyomtatott UNICEF embléma tükrözni hivatott azt a szemléletet, amelyben ez a – magát „tájékoztatónak” megnevező – kiadvány készült. A jelképválasztás tudatosságát az előszó is megerősíti, amikor arról szól, hogy a globális problémák kiéleződése, s a bonyolult gazdasági és szociális változások közepette a gyermeKeknek – s ilyen értelemben a gyermeKkornak, a gyermeKek világának– prioritásokat kell élvezniük. A gyermek különleges védelemre való jogának gondolata ismerősen csengő gondolat a GyermeK Jogairól Szóló 1959-es ENSZ Nyilatkozatból, s jól ismert a hazai szakemberek előtt az 1989. évi ENSZ GyermeKjogi Egyezményéből.

A kiadvány létrejötte abból a felismerésből eredt, hogy a tevékenységi területek és irányok, a felelősségi körök és kompetenciák pontos kijelöléséhez, a jelenlegi helyzetet hitelesen feltáró adatokra van szükség. Ezt kívánták segíteni a kötet összeállítói, szerzői. Kiadványuk része a „GyermeKvilág” elnevezésű állami-társadalmi programnak. A „GyermeKvilág” program meghirdetett célja minden gyermek jogi és szociális védelme, a deprivált csoportok segítése, a felnövő nemzedék intellektuális potenciáljának, mint a nemzet alapkövének megőrzése.

A kötet kiadói állami szervezetek: a Kárpátalja Területi Közigazgatási Hivatala, a Kárpátaljai Népképviselők Területi Tanácsa, az Ukrán GyermeK Alap Kárpátaljai Területi Kirendeltsége.

A sokszínű és népes szerzőgárdában jelen volt minden olyan állami hivatal képviselője, amely az ifjúsággal foglalkozik (statisztika, egészségvédelem, szociális ellátás, sport, oktatás, kultúra, környezetvédelem, egyházügy, nemzetiségi kérdések stb.). Az anyagok összeállításánál felhasználták ezen állami hivatalok dokumentumait, statisztikai adatait, a gyermeKkorosztállyal foglalkozó pedagógiai kutatások eredményeit, az ifjúsági szervezetek adatait, a fenti kérdéskörrel foglalkozó sajtókiadványokat és periodikákat, a médiák szakembereinek munkáit. A sokféle hivatást reprezentáló szerzőgárda széleskörű tájékozódást biztosít az érdeklődő olvasónak. A retrospektív analízis hat témakör köré gyűjti adatait abban a reményben, hogy a bemutatottak hatással lehetnek a gyermeKnépességgel és a gyermeKügyekkel foglalkozókra, a szociálpolitika további alakulására a Kárpátalján.

A bemutatott területek az alábbiak:

1. A gyermek és társadalom: „A gyermeKkor ökonómiája”; 2. A gyermek és a család; 3. A gyermek és a szociális gondoskodás; 4. A gyermek és az egészség; 5. A gyermek és a kultúra, az oktatás és nevelés; 6. A gyermek és a jogalkotás (törvényesség). Az adatok gyűjtőterülete Ukránán kívül Beloruszia, a Balti Köztársaságok, Oroszország s az európai régió. A megjelölt témakörök elemzéseit táblázatokban bemutatott adatok teszik hitelessé. Fontos azt

is megjegyezni, hogy a gyermek fogalmat – a Gyermekjogi Egyezmény meghatározásával megegyezően – 18 éves korig használják. A bemutatott adatok másik sajátossága, hogy az országos adatokat összevetik a Kárpátaljai adatokkal.

Az első témakörben a szerzők bemutatják és elemzik a gyermekkorúakra vonatkozó népességi adatok változásait 1979 és 89 között. Megtudhatjuk, hogy bár nőtt a gyermeklétszám, de a felnőtt korú népességhez viszonyított relatív aránya majdnem 2%-kal (Ukrajnában 1%-kal, a falvakban 3%-kal) csökkent. A falu-város összevetésben a relatív növekedés a városokra, a csökkenés a falvakra vonatkozik. Az adatokat a halálozási és születési adatok összevetésében is vizsgálva a fogyatkozás tendenciája látszik alátámasztottnak. Az 1993-as esztendőig vizsgálva a gyermekhalandóságot, adataik annak növekedéséről szólnak. E fejezetben belül ismerhetjük meg az iskoláztatás helyzetét, jellemző adatait, így azt is, milyen állami ráfordítások történtek az oktatásra, a gyermekintézményekre, melyek lennének kívánatosak, melyek a központi állami ráfordítás s a területi fejlesztés hiányosságai, milyen arányban működnek a különféle nemzetiségi és egyházi iskolák. A gyermekek nevelésére-oktatására, a gyermekkultúrára és művelődésre szánt befektetéseket, mint az emberi erőforrásokba történt gazdaságos befektetéseket elemzi, s a hazai adatokat, a hiányosságokat nemzetközi kitekintésben is megvilágítja. Így mutatva rá arra, hogy a gyermekes családok különböző típusú támogatásainak átgondolása, a finanszírozásra kötelezettek (állam, önkormányzatok) és a források jobb koordinálása hatékonyabbá tehetné a rendszer működését. E fejezet anyagai (hivatkozva az ide vonatkozó rendelkezésekre) tárgyalják a gyermekeket érintő szociálpolitikát, mutatják be a szociálisan deprivált helyzetűeket.

A családról szóló fejezetben a kiadvány a gyermekvállalás szokásait elemzi. Falu-város bontásban mutatja be a gyermekek számát a gyermeket vállaló családoknál, ismerteti a különböző szerkezetű családokat. A demográfiai elemzésekből a sokgyermekes családok számának csökkenése kimutatható, bár Kárpátalja vonatkozásában ez kisebb mértékben jellemző. Ugyancsak jobban megtalálható itt a nagyszülőkkel, vagy valamelyik nagyszülővel való együttélés is. A bemutatott adatokból jellemző összefüggések bontakoznak ki az anyák életkora, életkoronkénti gyermekvállalási jellemzőik és családi állapotuk között (házasságon kívül vállalt gyermek, korai házasság és válás, korai özvegyesség stb.), valamint gyermekeik „szociális árvasága” közt. Megismerteti a szociális árvaság kialakulásának okait, elemzi a helyzetek kezelésének jogi bizonytalanságait, az intézményes és nem intézményes segítség és megoldások lehetőségeit (nevelőszülői hálózat, a gyermekvédelmi intézmények különböző típusai és modelljei) különös tekintettel a Kárpátalján számba jöhető lehetőségekre.

A gyermekegészségügy fejezetén belül képet ad az egészségügyi ellátás helyzetéről, fájdalmas hiányairól. Elemzi a gyermekkorú halandóság okait, a születési rendellenességek növekedését. (Ez utóbbiak Ukrajnában az országos átlag fölöttiek. Ilyenkor a magyar olvasó is Csernobilra gondol. Drámai riportokkal teszi Csernobilról alkotott képünket gazdagabbá egy másik, szintén Kijevben megjelent kiadvány, szerzője Andrej Konecsenkov, címe: Csernobil öröksége. A kötetből megismerjük az ügyben olykor már bűnösen nehézkesen működő állam, s az alakuló civil mozgalmak tevékenységét. A „Csernobil gyermekei” mozgalom nemzetközivé szélesedett, több ezer gyermek jutott pihenéshez, gyógyuláshoz nyugat-európa-i tagszervezetek aktivistái révén.)

Visszatérve a kárpátaljai jelentésre, ennek összeállítója külön táblázatban is bemutatja a nem természetes halálnemek jellemző típusait, arányait (balesetek, önkézés, bűnesetek). Megismerteti az iskoláskorúak egészségügyi ellátásának helyzetével, egészségkárosodásaik növekedésével, jellemzőivel. E fejezetben foglalkozik a -gyermekek táplálkozásával, a

gyermekellátás-gyermekélelmezés hiányaival és ezek következményeivel a gyermekek egészségére. Ugyanitt kapunk (a magyarországihoz hasonló) képet a gyermekek nyári táboroztatásának drasztikus csökkenéséről. (Az 1990-93 közti években például 1/3-ára esett vissza ez az arány.)

A nevelés-oktatás, kultúra és sport kérdéseivel foglalkozva a kiadvány rámutat azokra a gazdasági-társadalmi változásokra, amelyek folyamatosan átalakítják, nyitottabbá, demokratikusabbá teszik az intézményrendszert.

Szólnak az átalakulások pozitívumairól (e soknemzetiségű területen a nemzeti tradíciókra épülő nevelés megújulásáról, a gyarapodó nemzetiségi és egyházi iskolákról, a multikulturális nevelés, az új művészeti típusú iskolák térhódításáról stb.). Ugyanilyen pozitívként említik a szomszédos országokkal kialakított kapcsolatot nevelési-oktatási intézményeik között, így kerül említésre egyetemközi testvérkapcsolatuk Szabolcs-Szatmár megyével. A kapcsolatkeresés nem véletlen, hiszen Kárpátalján számos magyar lakta település van. Ezért is válik számunkra különösen érdekessé e kiadvány, hiszen adatai az ott élő magyarság gondjaira is jellemzőek.

E fejezetben nemcsak a pozitív változásokról, de a negatívumokról is jelzéseket adnak, így az iskolatípusok közti tanulólétszám átrendeződéséről vagy az iskolai szerkezetváltás gondjairól ugyanúgy, mint a megszűnő kisiskolák körzetesítéséről s a tanulók buszoztatásáról; az iskoláskor előtti intézmények számának nagyfokú csökkenéséről, vagy a gyermek kulturális intézmények (köztük a könyvtárak) szinte katasztrofális állapotáról. Itt vetődik fel egy olyan állami normatív támogatás javaslatának gondolata, amely biztonságosabb szociális-kulturális létet garantálna a gyermekkorosztálynak. Az ellátatlanságból és a hiányokból is fakadó devianciák a gyermekkorosztályi statisztikákban is megjelennek. Jelzi ezt a gyermekkor-és fiatalkori bűnözések növekvő száma, vagy a bírósági elítéltek számának növekedése. A szerzők e helyzet kialakulásánál – az okok közt – megemlítik a preventív gyermekvédelmi munka hiányosságait is.

A gyermekek és a törvénykezés című fejezetben több párhuzam is vonható a hazai helyzet s az ottani helyzet közt. Ukrajna, ugyanúgy, mint hazánk, nemrég ratifikálta az ENSZ Gyermekjogi Egyezményét. Vannak különböző jogszabályok, törvények, rendeletek, de a gyermekkorosztályra vonatkozó olyan értelmű szabályozás, amely a Gyermekjogi Egyezmény alapelveire épülve átfogóan rendezné a korosztály helyzetét, még nem született. Ugyanígy előttük állnak, vagy részben már folyamatban vannak az Egyezménnyel történő jogszabályi harmonizáció munkálatai. A szerzők összevetik a családvédelemre és a gyermekkorosztály védelmére vonatkozó nyugat-európai és amerikai törvénykezési gyakorlatot hazájukéval.

A dokumentum záró fejezetében az Ukrán Gyermek Alap Kárpátaljai Területi Kirendeltsége ajánlásokat fogalmaz meg a bemutatott hat témakörben szűkebb pátriájuk, a Kárpátalja gyermekkorosztályának érdekeiért. Mint ahogy az anyagok gyűjtésében, elemzésében és létrehozásában is a széleskörű részvétel volt jellemző (mintegy 40 szervezet, hivatal volt érintett), úgy a teendők megvalósításában is széles bázisú együttműködésben gondolkodnak. Az ajánlások követik az elemzések logikáját, helyi válaszokat kínálnak a felvetett problémák orvoslására. A feladatok igénylik a sokoldalú összefogást, állami és társadalmi szervezetek közt, így nem csak az államnak, az állami szerveknek szól ajánlásuk és felhívásuk, de a társadalmi szervezeteknek éppúgy. A nehéz gazdasági és társadalmi körülmények közt az ifjúságot csak a társadalmi összefogás mentheti meg, s csak ezzel adhatnak esélyt a gyermekkorosztálynak a túlélésre, a holnap megélésére.

Szinte kínálkozik itt is a párhuzam a hazai helyzettel történő összevetésre. Hiszen nálunk is működik a feladatmegosztás (olykor az együttműködés) gyakorlata az állami és a civil

---

szféra közt, s működik a civil szféra ehhez hasonló, az államot noszogató szerepe is. Köztudott például, hogy egy civil szervezet (a Gyermekérdekek Magyarországi Fóruma) adja ki évente a magyarországi gyermekek helyzetéről szóló „Jelentést”, s ugyanúgy, mint a Kárpátalji Gyermek Alap, állásfoglalásaival, elemzéseivel megpróbálja „kikényszeríteni” a megkerülhetetlen állami felelősségvállalásokat a gyermekkorosztály érdekében.

Lehet, hogy Kárpátalja is közelebb van, mint gondolnánk.

Felhasznált irodalom:

Ditina szered bidi i bolju. Uzsgorod, 1994. 72 o.

Andrej Konecsenkov: Csernobilszkij szled. Kijev 1993. 38 o.

Írta: Molnár László

## Kiadvány az egészségkárosultakról

Az Esély Közösségfejlesztő és Családsegítő Szolgálat ezzel a címmel jelentette meg az Esély füzetek 3. számát.

A kiadvány tanulmányai, esetleírásai híven tükrözik és bizonyítják a kötethez írt előszó (Lévai Katalin) diagnosztikus megállapítását mely szerint „Magyarországon az, aki betegség vagy baleset miatt egészségkárosulttá válik, kedvezőtlen egészségi státusza folytán társadalmi státuszvesztést is szenved, az élet több területén is kiszolgáltatottá lesz.”

Sid Wolinsky és Patrícia Kirkpatrick (USA) 1993-1995 között a fogyatékosok helyzetét áttanulmányozták Magyarországon. Tanulmányukban leírják, hogy a magyar kormány folyamatosan megsérti a fogyatékosok jogait, ami nagyon hasonlít egy etnikai kisebbség diszkriminációjához és jogainak negligálásához. Huszonhárom pontban tömörítve közlik a nemzetközi szervezetek – ENSZ, Európai Közösség – deklarációival ellentétes hazai gyakorlatot és jogsértéseket. Különösen zavaró ez, ha a Magyarország által is aláírt dokumentumok semmibe vételéről van szó: Emberi Jogok Nyilatkozata, Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Megállapodása, Egyezmény a GyermeK Jogairól. (Tudjuk, Magyarország ahhoz elég régen aláírta az egyezményeket, hogy figyelmen kívül hagyásuk kínos legyen.)

A szerzőknek a fogyatékossgal kapcsolatos hiedelmekről és sztereotípiákról tett megállapításai:

1./ „A fogyatékos emberek nem képesek a társadalom hasznos tagjaivá válni. Ez a tehetetlenség mítosza.

2./ Az egyes emberek jótékonykodása az, amivel a problémákat meg lehet oldani. Ez a jótékonyosság mítosza.

3./ A nehéz anyagi helyzetben lévő országok nem engedhetik meg maguknak, hogy a fogyatékosok problémáival foglalkozzanak. Ez a szegénység mítosza.

47 Valójában nincs is túl sok gondozásra szoruló ember. Ez a megszámlálhatóság mítosza.”

Európai gondolkodásút, laikust és szakembert egyaránt zavarhatnak e tipikus elhárítási sztereotípiák, a nem cselekvés „mozgatói”.

A fogyatékosok életének jogainak átfogó vizsgálata során az is kiderült, hogy az egyáltalán létező jogszabályok – például építészeti normák – előírásai sincsenek betartva. Vajon ez meglepő-e számunkra, vagy csak tudomásul vesszük, mint annyi mást? Azt például, hogy az állampolgárok és a jogalkalmazó intézmények ún. önkéntes jogkövetése nem emlékeztet egy jogállamra.

A tanulmány végén huszonegy javaslatot fogalmaznak meg. Megvalósulásuk jelentős előrelépés lehet(ne) a fogyatékkal élők teljesebb élete és jogaik érvényesítése felé.

Egy másik figyelemre méltó tanulmány Végh Katalin: Enyhe értelmi fogyatékos gyermekek a fővárosi gyermekvédelem rendszerében címmel került a kötetbe. A fővárosi tanköteles korú fogyatékos gyermekek ellátását kritikai elemzéssel mutatja be. Az 1985-ös Oktatási Törvény által általános iskola és diákotthonnak nevezett intézménytípusban élő fogyatékos gyermekek 98%-a állami gondoskodásban van! Ennek ellenére oktatási

intézményekben élnek, ahol kevés kivételtől eltekintve pusztán a gyógypedagógiai oktatás-nevelés alanyainak tekintik őket.

Nagyon tanulságos a fogyatékosokat érintő átfogó jogi szabályozásra tett és ez idáig kudarcba fulladt kísérletek történeti bemutatása. A sikertelenség egyik okát – minden bizonnyal legfőbb okát – abban látja, hogy a fogyatékosok mögött nem állnak befolyásos érdekcsoportok.

Egy esetleíráson keresztül hiteles bizonyítékát kapjuk, hogy „Tökéletesen hiányzik egy komplex, prevencióra épülő és utógondozással kiegészülő intézményrendszer”.

A tanulmánynak csak a címét kifogásolhatjuk, mert a tanköteles korú értelmi fogyatékosok ellátása sajnos igen kis részben tartozik a fővárosi gyermekvédelem igazgatásilag felosztott kompetencia körébe, az intézményhálózat az oktatásügy része. Ez egyébként a dolgozatból ki is derül.

A címeikkel más gond is akad. Nem volt szerencsés választás a kötet címe. Az egészségkárosodás és a fogyatékoság fogalmai a hazai szociális gondoskodás és a gyógypedagógia irodalmában nem szinonimák. Az egészségkárosodás hiába tág gyűjtőfogalom, csak orvosi-rehabilitációs jelentéstartalmában használatos. Ezért van, hogy a jogszabályok egy része, amelyek a rokkantság fokozatainak megállapítását hivatottak szabályozni, valamint a különféle ellátásokat – rokkantsági nyugdíj, rokkantsági segély stb. – érthető okból az egészségkárosodás százalékában határozzák meg a jogosultságot, függetlenül attól, hogy munkahelyi baleset, veleszületett állapot, vagy például belgyógyászati betegség az eredeztethető ok. A szakmai tradíció és a köztudat is a fogyatékoságok körébe tartozónak, az értelmi, érzékszervi, mozgás és beszéd fogyatékoságokat tekinti. Így félő, hogy sem az érintettek, sem a velük dolgozók a cím alapján nem fogják keresni a kiadványt.

Tardos Katalinnak Egészségkárosodás a munkahelyen című tanulmánya pregnánsan szemlélteti az egyszerre egészségi és társadalmi státuszvesztést. A differenciált öregedés jelenségéből indul ki és veti föl az egészségpolitikai viták örökzöld kérdését, azt, hogy a korai egészségromlás mennyiben vezethető, vissza egyéni vagy társadalmi okokra. Az irányítók általában jobban szeretik az egyénben kimutatható okokat, míg a szociológusok a társadalmi egyenlőtlenségek felől vizsgálódva ellentétes eredményre jutnak. Kormányzati felelősség szempontjából az utóbbi kétségkívül kínosabb és költségesebb konzekvenciákkal jár.

A tanulmány igazolni látszik, hogy a munkásság–elsősorban a betanított és segédmunkások – a társadalom legveszélyeztetettebb rétege volt a szocializmusban is, a rendszerváltás óta pedig inkább romlott a helyzete. A rossz munkakörülményeket és így idő előtt egészségkárosodást okozó állami munkahelyek megszűnése akár javíthatná az egészségi állapotot, de valószínűbb, hogy a munkanélküliség más betegségek dominanciáját hozza magával, a pszichés, pszichoszomatikus betegségeket.

A kötetben további esetleírások, az értelmi fogyatékos emberek egy lakásotthonának működéséről szerzett meggyőző tapasztalatok olvashatók.

Sokoldalú, ötletgazdagságról árulkodó beszámolókat találhatunk a Magyarországi Zsidó Szociális Segély Alapítványnak az értelmi és érzékszervi fogyatékosok számára szervezett segítő programjairól, a fogyatékos emberekkel végzett szociális munka háború előtti hagyományának korszem felélesztéséről.

Egy 1994-ben keletkezett, nálunk egyelőre kevésbé ismert ENSZ dokumentumot is találunk a könyvben, az Egyesült Nemzetek Alapvető Szabályai a fogyatékosággal élő személyek esélyegyenlőségének biztosítására címmel. A fogyatékosokkal foglalkozó állami (önkormányzati) és civil szervezetek részéről nélkülözhetetlennek gondolom e dokumentum feldolgozását, értelmezését.

A kiadvány szerzői egységes szemléleti megközelítésben vallják, hogy végzetes lehet az a szemléletmód, amely a gazdaság rendbetételének abszolút prioritást enged. Manapság nagyon fontos, ha minél többen belátják, hogy a gazdaság jelentősége nem egy kizárólagosság, a valódi cél az emberi életminőség javítása, azoké is akiké a leggyengébb, a fogyatékosoké, a társadalmi hátrányból beteggé váltaké.

Ehhez segíthet a könyv tanulságainak végiggondolása. Valamennyi érintettnek, fogyatékkal élőknek és egészségesnek, szakembereknek és érdeklődő laikusoknak, önkénteseknek ajánlható a kötet.

Írta: Molnár László

### **A kommunikáció: emberi alapjog**

A tömegkommunikáció legújabb kori története és a történelem immár szétválaszthatatlanok. Meghatározó szerepe a jelentősebb társadalmi történésekben, a politikában, de a hétköznapi életben is vitathatatlan.

A közel-keleti háború „egy az egyben” televíziós közvetítése hátborzongató volt még akkor is, ha elsődlegesen a háború maga a félelmetes.

A nem csak az amerikai elnökválasztásban játszott közismert szerepéről a médianak pedig tudhatjuk, hogy a hatalom vagy a potenciális hatalom hogyan élhet demokratikusan, vagy kevésbé demokratikusan a befolyásolás lehetőségével.

De említhetünk egészen ártatlannak tűnő jelenségeket is. A privát szféra tehetősebbjei által egyre közkedveltebb személyhívó készülékek térhódítását. A Kern András paródiájában feldolgozott alapesetben még csak az volt lehetséges, hogy két személy telefonbeszélgetésének váratlanul további szereplői is lettek. Ezekben az esetekben a személyiségi jogok sérelmének esélye csekély volt, ellenben a bosszúság és a komikum annál több.

A személyhívót kialakult illemkódex híján egyelőre belátásunk (kulturáltságunk) szerint használjuk, ahogyan használjuk. A nem használók pedig különféle minőségükben: utasként, járókelőként, színházi nézőként váratlanul magánügyek, leginkább családi, szerelmi, üzleti természetűek passzív befogadóivá válnak – akaratuk ellenére. Olyan információhoz jutunk, amelyet nem kértünk, nincsen rá szükségünk. Mit sem számít az, hogy a kommunikáció irányunkban nem volt szándékolt. Az új helyzet abból fakad, hogy egy technikai vívmányért, a dolog mobil jellegéért le kellett mondanunk a telefonfülke viszonylagos intimitásáról.

Többféle megoldás lehet: ne használjunk mobil telefont (de akkor miért van?); korlátozottan fogjuk használni (társadalmilag elfogadott normáink lesznek a használat feltételeiről, s ezt átadjuk gyermekeinknek is); a készülékek fülhallgatóval és a néma beszédet szájról leolvasni képes detektorokkal lesznek felszerelve.

A kihangosítható telefonkészülékek hivatali használói is igen gyakran nélkülözik az elemi körütekintést, mikor elmulasztják a beszélő (ügy)fél hozzájárulását kérni a kihangosításhoz. Nagyon kényelmes és elegáns dolog elszakadva a készüléktől föl-alá járkálva hivatali szobánkban aktát keresgélni, miközben ügyfelünk/gondozottunk krízishelyzetébe mit sem sejtve kitárulkozik munkatársaink, ad absurdum más ügyfelek előtt. B súlyos etikátlanság egy szociális munkással sohasem fordulhat elő (?), de ügyvédi irodákban és önkormányzati hivatalokban megesik.

A MATÁV egyre bővülő szolgáltatásai között megjelent a konferenciabeszélgetési program. Használata nem látszik megnyugtatónak addig, amíg nem ellenőrizhető valamennyi résztvevő számára a rendszer kellő zártsága. Elgondolkodtató, hogy a kommunikációs etikai dilemmák kizárólag a felhasználók dilemmái legyenek, vagy a szolgáltatást nyújtót is terheljék.

A kommunikációs, tömegkommunikációs problémaforrások sora szinte számbavehetetlen. A fejlődési irányokat figyelve kétségtelen, hogy a kommunikációs elektronika „szolgáltatja” a legtöbb új kihívást. Az egyes technikai vívmányok és azok társadalmazása nincsenek szinkronban. A nyilvánvalóan gyorsabb technikai fejlődés nem „hagy”(hat) elegendő időt az eredmény társadalomba illesztésére, különösen az alkalmazási módok demokratikus

szabályozásaira. A „beláthatatlan új perspektívák” szokványos fordulattal találkozunk egy-egy kezdetben technikai csoda megjelenésekor, s a beláthatatlan kifejezés pozitív tartalmat kap. A beláthatatlannak nevezett pedig számos belátható, illetve előre tényleg nem látható, de korántsem kizárólagosan örömmujjongásra okot adó valami.

A legjelentősebb média, a televízió, a közelmúltban a vizuális kommunikáció történetében ismét forradalmi technikai szenzációt hozott. A numerikus csatornát és a képkomprimálás technológiáját.

Arról van szó, hogy numerikus jelek képekké alakításával modellezhetővé, demonstrálhatóvá tehetők például elképzelt katonai események valóságos képi környezetbe illesztve. Az ilyen fajta szimuláció hasznosítása a műszaki tudományokban vagy az oktatásban talán magától értetődő előnyökkel jár. A visszaélés, a manipuláció veszélye a technikához férés szabályozása, az alkalmazás és felhasználás jogi garanciái, és az egész technikai jelenség társadalmi normákhoz illesztése nélkül azonban realitás lehet.

A képkomprimálás az egyazon csatornán egy képsor helyett akár öt képsor továbbíthatóságát jelent, így megszűnnek a frekvenciaharcok, és több száz csatornával lehet több. Ez a látszatra csak mennyiségi kérdés, a kultúrák közötti kommunikációban, a jogban, a gazdaságban és a kereskedelemben a kérdések sokaságát veti föl. A nézőt a magánszférájában fölkereső monopolhelyzetű média csoportoknak a jelenleginél is nagyobb műsorfölénye lesz?

A média vajon kizárólag kereskedelmi és profit érdektől lesz meghatározott, politikai ellenőrzés alatt áll majd, vagy szabad és független lesz?

A kevesek kezében összpontosuló média, lehet-e sokszínű és változatos eszköz?

Hogyan hozhatják létre az emberek (közösségek) „saját kommunikációs csatornájukat, amelyeken keresztül szólhatnak saját magukhoz”, ha ők maguk nem részesei a média hatalomnak?

Az utóbbi kérdés megválaszolásához nemrégiben sajátos adalékot kaptunk. A Törökországban (is) élő kurd vallási és etnikai kisebbség számára Londonból sugárzott televízióadást különös politikai fogadtatás övezte. A vételhez szükséges parabola antennákat fegyveres katonák pofozták le a bádogviskókról – ahol a közösség tagjai élnek – és az utcákon alkalmilag ládaemelőkre állított készülékekről. A mögöttes politikai dilemma hozzánk közelebbi régiókban sem ismeretlen: egy kisebbségi közösség identitását őrizve integrálódjék a többségi társadalmat alkotó államba, vagy azt feladva – sohasem önszántából – asszimilálódjon.

Míg a Föld fejlettebb régióinak lakossága védekezik az információözön ellen, mondhatjuk joga van az információ elleni védelemre, addig a fejletlenebb régiókban az információtól való megfosztottság jelent veszélyt. Hasonlatos ez a jóléti államok lakosságánál tapasztalható túltápláltság és a szegény országokban jellemző alultápláltság és éhenhalás jelenségéhez.

A változatosságot (sokszínűséget) kulcsfontosságúnak kell kezelnünk a média-kérdésekben. Ennek a fogalomnak implicit tartalmaznia kell a tematikus televíziózást/rádiózást/újságírást, mert a közönség nem homogén nemzeti, etnikai, vallási szempontból, kulturális tradíció és érdeklődés tekintetében. A sokszínűség kihívására csak multikulturális válasz adható. Az országok közötti (műholdas adások) és az országokon belüli nyelvi korlátok messzemenő figyelembevétele elengedhetetlen követelmény. Ezt látszik segíteni egy kereskedelmi érdek: a potenciális vásárlók a nyelvileg elérhető közönség köréből kerülnek ki.

A pontos, hiteles és előítélet-mentes információközvetítés felelőssége valószínűleg még nagyobb, mint azt gondolnánk. A társadalmakban az emberek döntő többsége ugyanis kevésbé, vagy ahá iskolázott és nem az értelmiségi magas reflexiós és kritikai szintjén

dolgozza föl a hozzá eljutó információt. Nem rendelkeznek a tudásnak azokkal a filtereivel, amelyek képesek a megtévesztőt, a hiteltelent felismerni és a dolgokat nagyjából az őket megillető helyükre tenni. A képi és az írott információnak felettük hihetetlenül nagy a hatalma, a neki tulajdonított misztikus ereje. Ezért is oly fontos joga az embereknek a tudáshoz fűződő jog és a tudás forrásaitól való megfosztás tilalma. Ezért is olyan zavaró arról értesülni, hogy a Széchenyi Könyvtárban ezer, illetve kétezer forintot kell fizetniük az állampolgároknak az éves bérletért. Az alkotmányos jog egyenlően illeti meg a társadalom minden tagját, azokat is, akiknek nincs kétezer forintjuk könyvtárra és azokat is, akik ingyenesség mellett is nagy valószínűséggel elkerülnék a nemzet könyvtárát.

A médiák és a sajtó rendre ellehetetlenítenek közéleti személyiségeket, egyszerű állampolgárokat – különösképp, ha öttalálatos lottónyeremény birtokosai – és pusztán gyanúsított státusban lévőket, sértve ezzel a jó hírnévhez és az elfogulatlan bánásmódhoz való jogot, a magánszféra sérthetlenségét vagy az ártatlanság vélelmét.

Egyetlen helyreigazítás sem egyenértékű az elszenvedett, sérelemmel, mert a megtörténtet már nem lehet meg nem történné tenni; de a helyreigazítások formailag is elégtelenek.

Gyanítom, az újságíró iskolákban az agresszív önmenedzselési technikákból feltétlenül többet tanítanak, mint a sajtómorálról, s az sem biztos, hogy Heinrich Böll Katharina Blum elvesztett tisztessége című könyve kötelező olvasmány lenne.

A tömegkommunikáció egyszeri áldás és átok Pozitív és negatív szerepe ugyanabból a tulajdonságból fakad, abból, hogy hatni képes.

Ha a televízió képernyőjén a mindannyiunk számára fontos és jelentős személyek csak egy reklám szokványos idejét, néhány másodpercet „elhasználva” a méregdrága műsoridőből arra fordítanak, hogy toleranciáról, szociális érzékenységről, örökbefogadásról, nevelőszülőségről, az idősek és fogyatékosok gondozásáról, egészséges táplálkozásról, véradásról és számtalan más közös ügyről szólnának, akkor talán fontos dolgok eszköze (is) lenne a média. Ahogyan (kereskedelmi) eszköz akkor is, mikor a közszolgálatnak nevezett luxusutazásokat, kutyatápszert és a háztartások „nélkülözhetetlen” kacatjait reklámozza egy olyan országban, ahol a többség számára az nem alternatíva.

Az információ hatalom, melyből egy demokratikus berendezkedésű államban részesednie kell a nem alattvaló állampolgároknak. Az információegyenlőtlenséget fel kell számolni, és demokratikus kontrollt kell gyakorolni.

Hogy a Népi Kommunikációs Charta „puha” vagy „kemény” dokumentuma lesz-e a nem oly távoli jövőben a hazai jogrendszernek, az a mindenkori kormányzati hatalom szándékán túl az állampolgárok öntudatára épülő civil társadalmon is múlni fog.

## NÉZŐPONT

### Népi Kommunikációs Charta

#### Előszó

Mi, e Charta aláírói, kijelentve, hogy a kommunikáció alapvető az emberek és a népek életében, és döntő fontosságú a világközösség valamennyi tagját érintő kérdésekben és világokban;

tudatában, hogy a kommunikáció olyan erő, mely támogathatja a hatalmasokat, és áldozattá teheti a hatalom nincstelenjeit, és hogy a kommunikáció alapvető minden társadalom kulturális környezetében formálásában;

kijelentve, hogy a kommunikáció segítségével hatalmat lehet adni az embereknek, és hogy egy igazságos és demokratikus társadalom fejlődéséhez igazságos és demokratikus kommunikációs struktúrákra van szükség;

kijelentve, hogy a legtöbb társadalomban uralkodó kommunikációs formák és tartalmak arra irányulnak, hogy megfosszák az embereket a hatalomtól az információ visszatartásával, torzításával, az emberek információözönnel való túlterhelésével vagy azzal, hogy akadályozzák a kommunikációs csatornákhöz való hozzáférésüket;

felismerve, hogy sok ember nem tud kellőképpen hozzáférni a kommunikációs csatornákhöz;

kijelentve, hogy az embereknek létre kell hozniuk saját kommunikációs csatornáikat, amelyeken keresztül szólhatnak saját magukhoz;

felismerve, hogy biztosítani kell a kommunikációs szakemberek jogait, de ugyanakkor védeni kell a közönség információs és kommunikációs jogait is;

kijelentve, hogy a gyermekeknek joguk van egy szabad, tisztességes, változatos és fenyegetéstől mentes kulturális környezetbe születni;

felismerve, hogy a cenzúra különböző formái, köztük a kommunikációs tartalmak keveredése politikai, hadi és kereskedelmi érdekekkel, az információ-szolgáltatás függetlenségét fenyegeti;

felismerve, hogy a kereskedelmi médiumok néhány nemzetek fölötti társaságba tömörülése veszélybe sodorja a vélemények sokféleségét és a kulturális termékek változatosságát; felismerve, hogy sok országban az információt és a kultúrát többé már elsősorban nem közszolgáltatásként közvetítik, hanem magáncélú haszonszerzés reményében, ami sok társadalomban a közéleti szféra felmorzsolódásához és a meglévő médiumok gyengüléséhez, ha éppen nem eltűnéséhez vezethet;

elismerve, hogy a fegyveres konfliktushelyzetekben dolgozó újságírók bizonytalansága nem teszi lehetővé, hogy a hírekkel foglalkozó szakemberek a legszélesebb csatornákon férjenek hozzá az információs forrásokhoz, akadályoztatás nélkül utazzanak, és indokolatlan vagy diszkriminatív korlátok nélkül közvetítsék az információkat;

tudatában, hogy az úgynevezett „információs forradalom” ellenére, a mai valóság egyre nagyobb szakadékot mutat a világ információban gazdag és információban szegény országai, valamint az egyes társadalmak információban gazdag és információban szegény rétegei között;

az információ szabadságával kapcsolatban hangsúlyozva a tömegkommunikációs eszközök társadalmi felelősségét, a kommunikáció fejlesztését és a kulturális jogok védelmét a

nemzetközi jog ide vonatkozó, a Charta mellékletében felsorolt rendelkezései szerint;

törekedve az információkra, kommunikációra és kultúrára vonatkozó, jelenlegi rendelkezések és különösen alkalmazási mechanizmusaik megerősítésére a nemzetközi jog révén;

törekedve arra, hogy elősegítsük az emberek nagyobb részvételét társadalmi kommunikációs folyamataiban, ami megkönnyítené a politikai, gazdasági és társadalmi fejlődést és békés, demokratikus rendet biztosítana;

törekedve arra, hogy olyan kulturális környezetet teremtsünk, amely védi az emberek érdekeit és szükségleteit;

azzal a meggyőződéssel, hogy ez a Charta hozzájárul az igazságos és demokratikus kommunikációs folyamatok kialakulásához;

azzal az elhatározással, hogy újabb lépéseket teszünk annak érdekében, hogy minden nép számára biztosítva legyen a kommunikációhoz való alapvető emberi jog;

egyetértünk e Charta elfogadásával, és az alábbi irányelveket tartjuk követendőnek:

### **Célok**

A Charta célja, hogy hozzájáruljon a kommunikáció szerepének kritikus megértéséhez az emberek és népek mindennapi életében.

A Charta egy közös álláspontot fogalmaz meg a kommunikációval kapcsolatban a népek érdekeinek és szükségleteinek szempontjából.

A Charta célja, hogy a (nemzeti és nemzetközi) politikai folyamatokba beépítse azokat az igényeket, amelyek a nép alapvető kommunikációs jogát képviselik.

### **Alkalmazási terület**

A Chartát egyének és népi mozgalmak írhatják alá (képviselőiken keresztül), és ezáltal rendelkezéseinek alkalmazási területe valamennyi ilyen érdekelt félre kiterjed.

### **Meghatározások**

A Charta elnevezés a jelen Chartában egy sor olyan irányvonalat jelent, amelyet a felek önként elfogadtak, és amelyet közös vonatkoztatási keretként használnak a kommunikációs kérdésekkel való foglalkozás során.

A „felek” megnevezés a jelen Chartában egy sor olyan irányvonalat jelent, amelyet a felek önként elfogadtak, és amelyet közös vonatkoztatási keretként használnak a kommunikációs kérdésekkel való foglalkozás során.

A „felek” megnevezés a jelen Chartában a Charta valamennyi aláírójára vonatkozik. A „kommunikáció” fogalma minden olyan interaktív folyamatra vonatkozik, amelyen keresztül az egyének és közösségek véleményeket, információkat, és gondolatokat cserélnek.

Az „információ” fogalmát igen széles értelemben használjuk, magába foglalja a szórakoztatás során bemutatott véleményeket és gondolatokat is.

A „médiumok” fogalma valamennyi állami vagy magántulajdonú tömegkommunikációs eszközre vonatkozik, amelyet nyomtatott vagy audiovizuális kommunikációra használnak.

Az „információs-szolgáltatók” fogalmán azokat az állami vagy magán intézményeket kell érteni, amelyek információt szolgáltatnak a nagyközönség számára, valamint azokat az egyéneket, akik ilyen intézmények megbízásából szolgáltatnak információt.

A „kultúra-termelők” fogalma mindazokra az egyénekre és intézményekre vonatkozik, amelyek kulturális termékeket gyártanak és terjesztenek.

### **Irányvonalak**

## **ÁLTALÁNOS NORMÁK**

### **1.cikk**

E normák alapja a meggyőződés, hogy minden népet megilleti az, hogy méltóságát, integritását, egyenlőségét és szabadságát tiszteletben tartsák.

### **2. cikk**

Az embereknek joguk van szabadon közölni véleményüket, információikat és gondolataikat, anélkül, hogy más magán vagy állami felek ebbe beavatkoznának. Hogy az emberek gyakorolhassák a szólásszabadsághoz való alapvető jogukat, szabad és független kommunikációs csatornáknak kell a rendelkezésükre állni. Ez azt jelenti, hogy a tömegkommunikációs eszközöknek függetlennek kell lenniük a kormányzati, politikai vagy gazdasági ellenőrzéstől, illetve az újságok, folyóiratok, magazinok és audiovizuális programok gyártásához és terjesztéséhez szükséges anyagok és infrastruktúrák ellenőrzésétől. A szabad-tömegkommunikációs eszközök sokszínű eszközök. Ez azt jelenti, hogy megengedhetetlen bármiféle monopólium, és hogy a túlnyomórészt kereskedelmi .információ- és kultúra-szolgáltatás jelenlegi irányzatait ellenőrzés alatt kell tartani.

### **3. cikk**

Az embereknek joguk van véleményeket, információkat és gondolatokat kapni, joguk van ahhoz, hogy tájékoztassák őket a közérdekű ügyekről. Ebben beleértendő a kereskedelmi és politikai érdekektől független információhoz való jog, valamint az ízlések és érdekek széles skálájának megfelelő információs és kulturális termékekhez való jog is.

### **4. cikk**

Az embereknek joguk van információt gyűjteni. Ide tartozik az a jog is, hogy a kormányzati információhoz vagy az állami hatóságok és magánérdekek által birtokolt, közérdekű témákról szóló információkhoz is hozzáférjenek. Csak akkor lehet korlátozni a kormányzati és magántulajdonú közérdekű információhoz való hozzáférést, ha ezek a korlátozások a demokratikus társadalom vagy mások alapvető jogainak védelme szempontjából szükségesek.

### **5. cikk**

Mivel a közérdekű információkat gyakran szakemberek gyűjtik össze a többiek megbízásából, hatékony intézkedéseket kell hozni, amelyek gondoskodnak a veszélyes küldetésben dolgozó újságírók biztonságáról. Hogy személyüket illetően biztonságban legyenek, az újságíróknak teljes körű törvényi védelmet kell élvezniük. A fegyveres összetűzések színhelyén dolgozó újságírók esetében tiszteletben kell tartani és érvényesíteni kell a nemzetközi humanitárius jog megfelelő rendelkezéseit. E rendelkezéssel összhangban az újságírókat polgári személyekként kell kezelni, akik a valamennyi polgárra vonatkozó

jogokat és mentességeket élvezik, hogy szakmai kötelességeiket sértetlenül teljesíthessék. Az újságíróknak biztonságosan és korlátlanul hozzá kell férniük az információs forrásokhoz, hogy kiegyensúlyozott és hű képet mutassanak be az események minden oldaláról. Ha ezeket a jogokat nem garantálják, lehetővé kell tenni,

hogy az újságírók egy nemzetközi emberi jogi szervezeten keresztül szerezzenek érvényt igazuknak.

#### 6. cikk

Az embereknek joguk van információt terjeszteni. Ez egyaránt vonatkozik a tömegkommunikációs terjesztési csatornákhöz, valamint a megfelelő erőforrásokhoz és eszközökhöz való igazságos és egyenlő hozzáférésre.

#### 7. cikk

Az embereknek joguk van a válaszhoz. Az egyénekre vonatkozó, bármilyen médiumban közzétett információkkal kapcsolatban az érdekelteknek indokolatlan késedelem nélkül hatékony lehetőséget kell biztosítani, hogy helyesbítsék azokat a rájuk vonatkozó hibás tényeket, amelyek helyesbítéséhez jogos érdekük fűződik, és e helyesbítéseknek, amennyire az célszerű, ugyanolyan fontosságot kell tulajdonítani, mint az eredeti közlésnek. Az egyének kezébe hatékony eszközt kell adni a magánéletükbe avatkozó, bármilyen médiumban megjelentetett közlések ellen – kivéve, ha ezt a beavatkozást jogos közérdek indokolja –, valamint az alapvető emberi jogait sértő közlések ellen.

#### 8. cikk

A népeknek joguk van a nyelvi változatossághoz. Ez azt jelenti, hogy joguk van saját nyelvükön szólni. A kisebbségi nyelvek számára lehetőséget kell biztosítani a tömegkommunikációs eszközökben, és fejleszteni kell az oktatási feltételeket, hogy minden nép számára ösztönözzék a megkülönböztetés nélküli nyelvtanulást.

#### 9. cikk

A népeknek joguk van megvédeni kulturális identitásukat. Tiszteletben kell tartani a jogot, hogy a népek szabadon léphessenek a kulturális fejlődés útjára, a tömegkommunikációs eszközökön keresztül kifejezzék a létező kulturális sokféleséget, és változatos kulturális közléseket kapjanak.

A népeknek joguk van megvédeni helyi kulturális területet, és intézkedéseket kell hozni a kulturális örökség védelmére.

10. cikk Az embereknek joguk van a tudáshoz. Ez azt jelenti, hogy senkit sem lehet önkényesen megfosztani a tudás forrásaitól. E jog magában foglalja azt is, hogy minden nép és nemzet köteles megosztani tudását másokkal. A jog szerint ugyanakkor minden embert megilleti a tudás termeléséből származó anyagi és nem anyagi érdekek védelme.

#### 11. cikk

Az embereknek joguk van ahhoz, hogy részt vegyenek az információszolgáltatásra vonatkozó nyilvános döntéshozatalban. Ez azt jelenti, hogy információs politika kialakításában és megvalósításában széles teret kell engedni a nyilvános részvételnek.

12. cikk

Az embereknek joguk van részt venni a tudás fejlesztésére és felhasználására vonatkozó nyilvános döntéshozatalban. Ez azt jelenti, hogy a tudás létrehozására és alkalmazására vonatkozó politika kialakításában és megvalósításában széles teret kell engedni a nyilvános részvételnek.

13. cikk

Az embereknek joguk van részt venni a kultúra megőrzésére, védelmére és fejlesztésére vonatkozó nyilvános döntéshozatalban. Ez azt jelenti, hogy a kulturális politika kialakításában és megvalósításában széles teret kell engedni a nyilvános részvételnek.

14. cikk

Az embereknek joguk van részt venni a kommunikációs technika kiválasztására, fejlesztésére és alkalmazására vonatkozó nyilvános döntéshozatalban. Ez azt jelenti, hogy a technikafejlesztési politika kialakításában és megvalósításában, valamint a technikai normák elfogadásában széles teret kell engedni a nyilvános részvételnek.

15. cikk

A kommunikációra vonatkozó nyilvános szabályozás minden formájának átláthatónak kell lennie. Ide értendő az a jog is, hogy az embereknek joguk van teljes körű tájékoztatást kapni az információ, tudás, kultúra és kommunikációs technika terén érvényesülő nyilvános politikáról. Az átláthatóság ki kell, hogy terjedjen a nagy magán működtetők gyakorlatára és szervezeti struktúráira is. Ez azt jelenti, hogy a nagy kommunikációs társaságok tulajdonviszonyairól szóló információknak nyilvánosan hozzáférhetőnek kell lenniük.

## VÉDŐ RENDELKEZÉSEK

16. cikk

Az embereknek joguk van a törvény védelmét élvezni a magánszférába való beavatkozással szemben. A tömegkommunikációs eszközöknek tiszteletben kell tartaniuk az embereknek azt a jogát, hogy magánéletük sértetlen legyen. A magánszféra a családi, otthoni és magánéletet jelenti, a fizikai és morális integritást, tiszteletet és megbecsülést, a rossz színben való feltüntetés mellőzését, a lényegtelen vagy kínos tények fel nem fedését, a magánjellegű fényképek közlésének megvitatását, védelmet a magánjellegű kommunikációval való visszaélés ellen és védelmet az egyén által bizalmasan kapott vagy adott információ feltárásával szemben.

17. cikk

Az embereknek joguk van ahhoz, hogy a törvény védelmét élvezzék, ha személyüket a tömegkommunikációs eszközök hátrányos bánásmódban részesítik. Az elfogulatlan bánásmódhoz való jog azt jelenti, hogy a médiumok közléseiben tartózkodni kell a valóságot vagy az emberek életének bonyolultságát eltorzító képek, illetve olyan képek használatától, amelyek előítéletet keltenek az emberek és a helyzetek megkülönböztető leírásával, és amelyek semmibe veszik a nemzeti, faji vagy etnikai konfliktusokban szembenállók méltóságát és képességeit.

A tömegkommunikációs eszközöknek hozzá kell járulniuk a férfiak és a nők társadalmi és kulturális viselkedésmintáinak megváltoztatásához, melynek célja az előítéletek és minden

olyan gyakorlat felszámolása, amely valamelyik nem alsóbb- vagy felsőbbrendűségén vágy a férfiak és nők sztereotip szerepein alapszik.

18. cikk

Az embereknek joguk van ahhoz, hogy a bűnesetekről szóló tájékoztatásban a tömegkommunikációs eszközök tiszteletben tartsák a bírósági eljárás elvét. Ez azt jelenti, hogy a médiumok nem jelenthetik ki az alperesről, hogy bűnös, mindaddig, amíg a bíróság nem hozott ítéletet.

19. cikk

Az embereknek joguk van a félrevezető vagy torz információ elleni védelemhez. Ez a jog a hírek terjesztését, a fogyasztói információ-szolgáltatást és különösen a gyermekeknek címzett hirdetéseket érinti.

A hírek terjesztésének a pontosságon és az elfogulatlanságon kell alapulnia. A fogyasztói információ-szolgáltatásnál irányadó a fogyasztónak az a joga, hogy megvédje egészségét és biztonságát, gazdasági érdekeit, valamint a helyreigazításhoz és a képviselőhöz való jog.

20. cikk

A népeknek azt az alapvető jogát, hogy a nemzetközi emberi jogi törvények szellemében kommunikáljanak, csak akkor lehet korlátozni, ha a korlátozásokat a nemzetközi jog írja elő, és ha a demokratikus társadalmakban szükség van rájuk.

## SZÁMADÁS ÉS FELELŐSSÉG

21. cikk

A tömegkommunikációs eszközöknek létre kell hozniuk azokat a mechanizmusokat, amelyeken keresztül számadással tartoznak a nagyközönségnek. Ez történhet a médiumokban felállított önkormányzati testületeken keresztül, valamint a nyomtatott és audiovizuális eszközök szerkesztési a-lapszabályainak elfogadásán keresztül, amelyek célja a szerkesztőségi függetlenség erősítése. A tömegkommunikációs eszközöknek szilárd etikai irányelveknek kell alávetniük magukat, amelyek garantálják a szólásszabadságot és az állampolgárok alapvető jogát a közérdekű ügyekről szóló pontos és teljes körű tájékoztatáshoz.

22. cikk

A tömegkommunikációs eszközök használóinak szervezeteket és önkéntes társulásokat kell létrehozniuk, a-melyeken keresztül figyelemmel kísérik és értékelik a médiumok tevékenységét. E társaságoknak tagjai lehetnének a tudományos közösségből származó szakemberek is.

23. cikk

Az embereknek joguk van ahhoz, hogy az információ-szolgáltatókon számon kérjék az információ pontosságát, és megállapítsák a felelősséget, ha a pontatlan tájékoztatás kárt okoz. Ez nem jelenti a szólásszabadság indokolatlan korlátozását, de' ha egy bíróság előtt bebizonyosodik, hogy az információ-szolgáltató tudatosan pontatlan vagy félrevezető tájékoztatást adott, vagy gondatlanságból elősegítette ilyen információ terjesztését, az embereknek joguk van kártérítésért folyamodni, amennyiben a károkozás tényét megállapították.

## OKTATÁS ÉS FEJLESZTÉS

### 24. cikk

Az embereknek joguk van megszerezni azokat a képességeket, amelyekkel teljes körűen részt vehetnek a nyilvános kommunikációban. Ehhez alapvető írás-olvasás tanító programokra, tömegkommunikációs írástudásra és kritikai oktatásra van szükség a kommunikáció társadalmi szerepét illetően. E jognak képessé kell tennie az embereket arra, hogy az információ és a kultúra kritikus használói és termelői legyenek.

### 25. cikk

Az embereknek joguk van ahhoz, hogy részt vegyenek az önálló kommunikációs infrastruktúra fejlesztésében, hozzájáruljanak ehhez és élvezzék előnyeit. E jog magába foglalja a független médiumok fejlesztéséhez nyújtott nemzetközi segítséget, a tömegkommunikációs szakemberek számára készített oktató programokat, független, képviselői alapuló társaságok, újságírói szövetségek és szakszervezetek, szerkesztői és kiadói társaságok alapítását, valamint a politikaformálást, a médiumok szabályozása és irányítása terén kialakuló nemzetközi együttműködést.

## AZ EMBEREK FELELŐSSÉGE

### 26. cikk

A nemzetközi jog szerint minden ember felelős az emberi jogok tiszteletben tartásáért. E felelősség fényében arra ösztönzünk mindenkit, hogy segítsen érvényt szerezni a Charta rendelkezéseinek. Erősen ajánljuk, hogy a médiumok használói alkossanak (nemzeti és nemzetközi) szövetségeket, hogy támogassák a népek jogát a kommunikációhoz.

### A Charta érvénybe lépése

Hogy biztosítsák és elősegítsék a Charta érvénybe lépését, a felek

#### A) Általános rendelkezések

- a.) megjelentetik és terjesztik a Chartát;
- b.) saját mozgalmakon belül érvényt szereznek a Charta rendelkezéseinek;
- c.) saját környezetükben figyelemmel kísérik a tömegkommunikációs eszközök, az információ-szolgáltatók és a kultúra-termelők tevékenységét a Charta által javasolt normák fényében;
- d.) rendszeresen beszámolnak a Chartában foglaltak érvényesüléséről a Charta Végrehajtó Bizottságának.

#### B) Intézményi rendelkezések

A Chartát elfogadó felek létrehozzák a Charta Végrehajtási Bizottságát.

#### A Bizottság feladatai

- a) koordinálja a Charta érvényesítésének ellenőrzését;
- b) fogadja a Chartát aláíró felek által benyújtott panaszokat a Charta rendelkezéseinek megsértéséről;
- c) fellebbezés esetén döntőbíróként jár el;
- d) a Charta szövegét meghatározza, kiterjeszti és átdolgozza;
- e) koordinálja a Charta rendszeres felülvizsgálatát.

## ELJÁRÁSOK

ad b) Bárki, aki azt tapasztalja, hogy a Charta előírásait a Chartát aláíró felek vagy a tömegkommunikációs eszközök, az információ-szolgáltatók és kultúra-termelők megsértik, írásos panaszt nyújthat be a Bizottságnak e felekkel szemben. A Bizottság az érdekelt feleket a panaszlevél másolatával értesíti, és felkéri őket a védekezésre. A Bizottság dönthet úgy, hogy mind a felperest, mind az alperest meghallgatja. A felperest és az alperest egyaránt írásban értesítik a Bizottság által hozott ítéletről.

ad e) A felülvizsgálatnak ismétlődőnek kell lennie, és az első hivatalos felülvizsgálatot nem később, mint a Charta elfogadásától számított öt év múlva kell tartani.

## MELLÉKLET

Az információs szabadságra vonatkozó normákat az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 19. cikke, a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 19. cikke, a kommunikációhoz való jogról szóló 1983/3.2. sz. és 1991/4.1. sz. UNESCO határozat, az 1975-ös európai biztonsági és együttműködési konferencia záródokumentumának információról szóló rendelkezései, az 1991-es wind-hoeki UNESCO nyilatkozat, valamint a gyermekek jogairól szóló egyezmény 13. cikke rögzíti.

A tömegkommunikációs eszközök társadalmi felelősségéről szóló normákat a tömegkommunikációs eszközöknek a béke és a nemzetközi egyetértés erősítéséhez, az emberi jogok támogatásához és a faji előítéletek, az apartheid és a háborús izgatás ellenzéséhez való hozzájárulásának alapelveivel kapcsolatos 1978-as UNESCO-nyilatkozat, a faji megkülönböztetés minden formájának eltörlésére irányuló nemzetközi egyezmény 4. cikke, a nők hátrányos megkülönböztetése minden formájának eltörlésére irányuló nemzetközi egyezmény 5. cikke, valamint a gyermekek jogairól szóló egyezmény 17. cikke rögzíti.

A kommunikáció fejlesztésére vonatkozó normákat a fejlődéshez való jogról szóló 1986-os ENSZ-nyilatkozat és a Kommunikáció a fejlődésért című, 1991/4.1. sz. UNESCO-határozat rögzíti.

A kulturális jogok védelmére vonatkozó normákat az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 27. cikke, a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 15. cikke és a nemzetközi kulturális együttműködés elveiről szóló 1966-os UNESCO-nyilatkozat rögzíti.

**Fordította: Szecskő Tamás**

Írta: Somorjai Ildikó

## Nevelőszülők Angliában

Érdeklődéssel olvasom, hallgatom a tőlünk nyugatra fekvő országok gyermekvédelméről tartott beszámolókat. A meglóduló fantáziámat sokszor lefékezi azon akadályok felismerése, amelyek most még gátolják egy-egy jó projekt, képzési-fejlesztési program hazai adaptálását.

A British Council támogatásával öten (Bognár Mária, Borbély Zsuzsa, Egri Orsolya, Somorjai Ildikó, Szombathy Mária) Angliában jártunk, s Jan M. Beagley szakértői segítségével a nevelőszülői gondoskodás feltételrendszerével ismerkedtünk. Tapasztalatainkból szándékosan azt emelem ki, ami itthon is megvalósítható, akár azonnal el lehet kezdeni bevezetését. Néhány – a következőkben ismertetett ötlet csíráival már itthon is találkoztam, kivitelezőiknek, továbbfejlesztőiknek írásom pozitív visszajelzésként szolgál.

Az, hogy egy gyereknek miért van szüksége átmenetileg vagy tartósan a saját családján kívüli, gondoskodásra is, az az Egyesült Királyságban is a magyarországihoz hasonló okok miatt következik be. A családból való kiemelés persze más előzmények után és más módon történik. Alapvetően nem ezt kívánom ismertetni, csak megjegyzem, hogy a gyerekellátás, gyermekgondozás problémáinak felismerése után a helyi szakemberek első lépése mindig az, hogy megvizsgálják, hogyan lehetne mégis megtartani a gyereket saját otthonában, saját környezetében. Pontosan tudják, sőt gazdaságossági számításaik vannak arra vonatkozóan, hogy a gyerekről való „közgondoskodásnak” az a legolcsóbb módja, ha a családok felelősségét növelik, ha házhoz viszik a segítséget, ha a krízisszolgálat munkatársai többet dolgoznak a családon belül, mintha a gyereket kiemelik a családból. A szülői felelősség és a szülők kötelességei akkor is megmaradnak, ha a kiemelés elkerülhetetlen, s ekkor nevelőszülőket keresnek a „Családi Forrásközpont” munkatársai. Speciális esetekben, sajátos problémák, viselkedés vagy a nagykorúsághoz közelítő életkor idején helyezik csak a 10-15 fős kollégiumba, lakóközösségbe, terápiás nevelőotthonba a családon kívüli ellátást igénylőket.

A gyerekeket érintő és szolgáló közgondoskodás alapelve tehát az, hogy a problémák kialakulásához közel – ha lehet helyben – kínálják fel a problémakezelő beavatkozást. Ez az elv érvényesül a nevelőszülői gondoskodás felkínálásánál is. A „Foster Families” hálózat működtetése, vagyis a nevelőszülők kiválasztása, felkészítése, foglalkoztatása, szupervíziója és ellenőrzése átlátható módon is egy szakembercsoport által bejárható – befogható körzeten belül történik. (A területen kívüli működést – ha erre igény van – külön szerződések és megállapodások szabályozzák.) Általános, mindenki számára kötelező szabályozó keretet a Children Act biztosít, s mindenki számára lehívható támogatást az NFCA vagyis a Gyámsági Gondoskodás Nemzeti Egyesülete.

Mindenki lehet nevelőszülő, aki kész otthonát felajánlani a családi nevelést igénylő-elfogadó kiskorúnak, felkészül erre a feladatra és együttműködik a családjába fogadott gyermek szüleivel. Bátorítják az embereket arra, hogy jelentkezzenek nevelőszülői gondoskodást ismertető előadásokra, amelyeken gyakorló nevelőszülők is közreműködnek. Az érdeklődőknek további ismertető brosrúkat küldenek a lakására, hogy családtagjaikkal is tudjanak beszélni arról, ha szándékukban áll nevelőszülővé válni.

Ami lényeges – s ez a kiválasztási folyamattól független –, sőt nálunk is megvalósítható lenne az az, hogy a komolyan érdeklődőknek a jelentkezésről való döntés előtt családlátogatásokat szerveznek, nevelőszülői családokhoz. Az „új” nevelőszülő tehát nem a

„hivatalban” tájékozódik először, hanem a hétköznapi gyakorlatában. A látogatások előre bejelentett, ámde egyéni látogatások. Nincs jelen hivatalos személy, s nincs jelen szociális munkás sem. Ott vannak viszont a nevelt gyerekek, a családtagok, saját gyerekek, nevelőszülők. Ők mondják el milyen problémákat és milyen élményeket jelentett egy „idegen” befogadása, milyen átalakításokat, biztonsági korlátokat csináltak a lakásban, kiktől kértek róluk információkat, milyen története van az ő nevelőcsaláddá válásuknak.

A Családi Forrásközpont munkatársai már csak azokkal foglalkoznak, akik az előzetesen felmért nehézségek után jelentkeznek nevelőszülőnek. Ennek a jelentkezési útnak több hozadéka van, mint amikor a hivatalban történik a jelentkezés. Az első „szűrés” így egy természetes társadalmi közegben történik. Az információk terítésének a szóbeliség az első formája, az előadásokon és családlátogatásokon a nevelőszülőket jobban megismeri környezetük, sőt nagyobb szomszédsági megbecsülést élveznek, mint a helyi közösséggel kevésbé intenzív kapcsolatot tartó szülő-társak.

Az új jelentkezők helyzetének felmérése egy igen körültekintő munka, az első interjút követi a személyiségvizsgálat, önértékelő kérdőív kitöltése, általános adatgyűjtés, de mindez nem tekintendő alkalmasság-vizsgálatnak.

A felmérő vizsgálat és a jelentkezés elfogadása között több hónap is eltelhet. Mindezt követi az alapképzés, esetleg kiegészítő képzések. Erről az egész időszakról mondta el egy otthonában meglátogatott nevelőszülő, nevezzük Tonymak: „Sokszor az volt az érzésem, hogy a feleségemet is, engemet is lebeszélni akarnak erről a vállalkozásról. Mintha el akartak volna tántorítani minket az elhatározásunktól. Maryvel mi már a jelentkezésünk előtt is megbeszéltük ennek a nehézségeit, de a beszélgetéseinknek mindig az volt a vége, hogy fontos nekünk, hogy ne üresedjenek ki az emeleten a gyerekszobák. Amikor jelentkezünk már csak a tizenkét éves fiam volt otthon és azt akartuk, hogy többen éljünk együtt. De érdekes, hogy ebben a hosszú – nem is mindig tapintatos kérdésekkel járó – eljárásban arra kényszerültünk, hogy újra meg újra átbeszéljük magunk között is az elhatározásunkat, újraértékeljük a kapcsolatunkat. Ne nevéssenek ki, de húsz év házasság után újra beleszerettem a feleségembe. Azt mondtuk, ha nem is fogadnak el minket, már akkor is megérte.”

Az elfogadás utáni felkészítés, az alaptréning más, mint nálunk jelenleg, de reményeim szerint itthon sem várat sokáig magára egy egységes alapú és a helyi képzési tartalmakkal kiegészülő képzési program megvalósítása. Három gyereknél többet soha nem helyeznek egy családba, kivéve, ha testvérekről van szó, de akkor is kivételes elbírálás előzi meg a döntést. A befogadó család nem sérülhet, s nem lehet hozzájárulni, hogy erején felül vállalkozzon gondozásra.

Jól működik és nálunk is megvalósítható a következő apróság. A kihelyezett gyereket váró család egy albumot készít saját magáról. Nem kell itt drága fotóalbumokra gondolni, láttam olyant is, ami egy kidekorált iskolai füzet volt, beragasztott fényképekkel, gyerekrajzokkal, invitáló levélkével.

„Halló! Én Mavis vagyok, és ez a párom, Paul. Ez itt a kutyánk. Ebben a házban lakunk. Ez itt a nappali, innen látni a kertet.”

A családba kerülő gyerek megnézheti az albumokat. Jelezheti, ha fél a kutyától, vagy valamilyen, a személyekre vetíthető félelme van.

A családba helyezett gyerekről is készül album, saját használatára. Ez amolyan fényképekkel, rajzokkal, feljegyzésekkel illusztrált „fejlődési napló”, amit közösen csinálnak, együtt lapozgatják. Nem tévesztendő össze a szakember segítségével elkészített „Életem könyvével”, de fontos emlék a gyerekeknek.

S végül a nevelőszülők kapcsolatairól és országos szervezetéről néhány megjegyzés. Az alaptréningek személyes élmények feldolgozásával, saját-élményű tanulással építkeznek. A felkészülés együttes élménye kínálja a későbbi kapcsolattartást. Sok olyan élethelyzet van, amikor a nevelőszülők szívesebben fordulnak problémáikkal egymáshoz, de az egy körzetben lakók más módon is kölcsönösen támogatják egymást. Használton kívüli ruhák, játékok, könyvek cseréje megszokott, de vannak partik, kirándulások, közös programok. Kapcsolataikat helyben építik. Mavis, Tracy és Arine és a többiek egy kocsma különtermében jönnek össze havonta egyszer. Megtiszteltetés, ha az őket támogató szociális munkást is meghívják megbeszéléseikre.

Arra is van lehetőség, hogy „hivatalosan” is a nevelőszülők egyesületének helyi közösségeként jegyezzék be magukat, hiszen a NFCA minden nevelőszülőnek felkínálja a belépés lehetőségét.

Maga az NFCA (National Foster Care Association, Leonard Horse, 5-7 Marshalsea Road, London SE1 1EP) 1974-ben alakult a nevelőszülők és a szociális munkások kezdeményezésére. Az egyesületet létrehozók igazi aggodalmak a következők voltak: kevés volt az örökbefogadás, kevés volt a saját családjába visszakerülő gyerek és túlságosan sok volt az intézetben felnövekedő gyerek, aki ott élte meg a nagykorúságát az önálló életre felkészítés nélkül. Az alapító tagok mégsem csak ezeken kívántak változtatni. Felismerték, hogy a gyerek helyzetén való javítás első lépése a nevelőszülők helyzetének javítása. Ez lett a legfontosabb célkitűzése a ma már 11.000 egyéni tagot, 132 helyi képviselő tagcsoportot, pártoló tagokat, független tagokat és nagyszámú szociális munkást tömörítő országos egyesületnek. Tevékenységük tartalmaz olyan dolgokat is, ami kihívás az önkormányzatoknak. Fórumot biztosítanak mindazoknak, akik együttműködni készek egy jobb ellátási struktúra létrehozásában és a szolgáltatásfejlesztésben. Szolgáltatásokat nyújtanak az egyéni tagoknak és a tagcsoportoknak, helyi szervezeteknek.

S ez egy lényeges működési sajátosság: a helyi szervezetek megőrizhetik egyéni céljaikat, hűek lehetnek saját filozófiájukhoz. Ma már itthon is több kis egyesület működik az EDU-COM, a FÉSZEK, a FEHÉR KERESZT ALAPÍTVÁNY, egyházak nevelőszülői csoportjai. Valószínű, hogy e csoportoknak is vannak közös érdekeik és lennének közös céljaik, sőt számukra is fontos lenne, ha megtörténne a nevelőszülői státusz és foglalkozás lehető legpontosabb leírása, a mindenki által elfogadott szakmai sztenderdek kialakítása és a közvélemény alakítása.

„Amikor a dolgok elkezdnek rosszra fordulni, jó tudni, hogy van valaki, akihez oda lehet telefonálni tanácsért.” Ez a mondat a szolgáltatásokat ismertető füzetben szerepel, de megtapasztaltuk: élő a telefonvonal. Sőt a segélyszolgálatra kiképzett munkatárs bonyolultabb helyzetekben független szakértőt is ki tud küldeni.

A NFCA szolgáltatásai:

- a negyedévenként megjelenő Foster Care magazin eljuttatása a tagoknak;
- kutatások és kiadványok a nevelőszülői gondozással kapcsolatban és e kiadványok eljuttatása azoknak, akik használják ezeket, vagyis nevelőszülőknek, szociális munkásoknak, önkormányzatoknak, vezetőknek és szakembereknek;
- információk a konferenciákról, ezeken kedvezményes részvételi lehetőség, hozzájárulás az utaztatáshoz;
- képzések, szemináriumok, tréningek szervezése és ezekre szabad belépés;
- stratégiai, taktikai vezérfonalak az ellátás minőségének javításához;

- 
- alapítványi támogatások gyűjtése, a finanszírozási nehézségekben szaktanácsadás, biztosítási fedezethez hozzájárulás;
  - a könyvtár, folyóiratok és az információs bank használata;
  - kedvezményes könyvvásárlás szakmai kiadványokból;
  - képzési anyagok, oktató csomagok, tréningmáteriák biztosítása, poszterek, video-felvételek;
  - törvény előkészítés, véleményezés, törvényértelmezés, magyarázatok és törvényalkalmazó háttéranyagok készítése;
  - tanácsadás, telefonügyelet, utazó szaktanácsadók kiközvetítése, szükség esetén jogsegélyszolgálat.

\*

Hát kérem, lehet választani. Azt gondolom, hogy ennyi ötlet nyomán talán el lehetne kezdeni a hazai nevelőszülői egyesületek szövetségének megszervezését.

Írta: Irina Grusewaja

## Remény a reménytelenség országában

*„A remény – ellentétben az optimizmussal - nem a dolgok kedvező kimenetelében bíz, hanem abban, hogy a cselekvésnek értelme van, bármilyen is legyen az események kimenetele. „*

*(Vaclav Havel)*

1986. április 26-án következett be az emberiség történetének egyik legnagyobb katasztrófája: a csernobili atomerőmű tragédiája. Kezdetben szerényen csupán haváriának (üzemzavarnak) nevezték a történeteket, holott emberek milliói nem tudtak arról, hogy életük ezentúl két részre oszlik, a Csernobil előttire és az azutánira.

Csernobil Ukrajnában, a belorusz határtól tizenkét km-re délre fekszik. A délnyugati szél a radioaktív fall-out legnagyobb részét Belorusszia felé fújta, s a felszabadult radioaktivitás 70%-a a mit sem sejtő országra zúdult. A halált hozó felhő megkerülte a Földet. Április 26-27-én terhe elérte Skandináviát, 28-29-én Lengyelországot és Németországot, 30-án Csehszlovákiát, Ausztriát, Görögországot, Olaszországot és Svájcot, május 2-3-án Nagy-Britanniát, Írországot, Belgiumot és Franciaországot, május 3-5. között ismét Görögországot, majd Jugoszláviát, Törökországot, Albániát, a fekete-tengeri országokat érintette. Végül elérték a felhő maradványai Indiát, Kínát, Japánt, Kanadát és az Egyesült Államokat. A radioaktív felhő hétszer kerülte meg a Földet, s terhét mindenütt a környezetre bocsátotta. Joggal állíthatjuk tehát, hogy a reaktorkatasztrófa következményei világméretű problémát okoztak.

Belorussziában az összterület 23%-át érte szennyeződés. Az állat és növényvilág szennyezettségi mutatói magasak. A legsúlyosabban az erdőket érintette a katasztrófa, az 1,6 millió hektárnyi terület az összes erdő 20%-át teszi ki. A szennyezett területek lakói ezekből az erdőkből kitermelt fával kénytelenek fűteni, így saját házukban, saját kályháikban kicsi atomreaktorok működnek. Hatalmas károkat okozott a mezőgazdaságnak a vízkészletek és a bioszféra nagyarányú szennyeződése, hiszen éppen a legtermékenyebb vidékek mentek tönkre. A gazdasági vezetés azonban nem volt hajlandó ezekről a gazdasági erőforrásokról lemondani, ezért már a katasztrófát követő évben kétszeresére emelték a teljes hústermelés tervmutatóit a szögesdróttal lezárt zóna közvetlen közelében, mintegy 30 km-re a reaktortól. Ennek következtében az egész köztársaság olyan élelmiszereket fogyaszt, melyek a szennyezett területekről származnak. Az emberek szervezetében napról napra halmozódó alacsony dózisú radioaktivitás különösen veszélyes. Nem csoda hát, ha a legtöbb ember egészségi állapota riasztónak mondható az érintett területeken.

Sokan 90 db, Hirosimára ledobott atombomba hatásával vetik össze a Belorussziára hullott radioaktív eső következményeit. De már egyetlen bomba is elegendő lett volna ahhoz, hogy az emberek életét tönkretegye. Csaknem negyven különböző - rövid és hosszú életű radionukleid határozza meg Belorusszia helyzetét, s valamennyi elem a maga módján hat a környezetre, s halált hozó folyamattal a természetre, az emberek szervezetére. Ma, tíz évvel a katasztrófa után a jó 131-et (felezési ideje 8 nap), a jó 134-et (2 év) a cézium 137-et (20

év), a stroncium 90-et (29 év), a plutónium 239-et (24390 év), a plutónium 240-et (6537 év) ismerjük, és még hosszan folytathatnánk a sort.

Belorusszia ökológiai szükségállapotba került, s az emberek három és fél éven át ebből mit sem sejtettek. A sugárzás által sújtott területek szabálytalan, foltszerű kiterjedésűek, csupán a radioaktív jód oszlott el az ország egész területén. Minszkben, 400 km-re az atomerőműtől, a radioaktív jód sugárzása több ezerszerese volt a normál körülmények közt tapasztalható sugárzás mértékének. Belorusszia egyébként jódszegény terület, ezért az emberek pajzsmirigye jóval fogékonyabb a jódra. A pajzsmirigy a radioaktivitást persze nem ismerhette fel, s nagy mennyiségben vette fel a környezetből a radioaktív jódot. A pajzsmirigy terheltségi foka néhány gyermeknél elérte az 1000-2000 Rad szintet. A pajzsmirigy megbetegedések száma Belorussziában igen magasra emelkedett. A pajzsmirigyrák 63-szor gyakoribb, mint a katasztrófa előtt, Gomel térségében ez az arány a korábbinak kétszázszorosára rúg. Több mint háromszáz ezer embernél léptek fel egyéb, komoly pajzsmirigy-elváltozások, pl. kóros megnagyobbodás, csomóképződés, hipo- és hiperfunkció. (1994-es adatok)

Csernobil azonban nem csupán a pajzsmirigyműködésre volt katasztrofális hatással, hanem az anyagcsere-folyamatokra, a belső elválasztású mirigyekre, gyengítette az immunrendszert és a szív érrendszerét. Sokan Csernobil-Aids-ről beszélnek, mert az érintetteknél általános immungyengeség tapasztalható. A szervezet védekezőmechanizmusa olyannyira legyengült, hogy kicsi horzsolások gyógyulásához is hosszú hetek szükségesek, és kisebb náthák is hónapokig tartanak, és súlyosabb szövődményekkel társulnak. A gyermekeknél igen gyakori az orrvérzés, sokszor eszméletüket veszítik, hamar elfáradnak, és igen nehezen tudnak koncentrálni a tanítás alatt. Olyanok, mint egy-egy kicsi, mosolytalan aggastyán. Igen megrázó volt számomra, amikor 1990-ben egy Csernobiltól 150 km-nyire fekvő faluban, Wetka-ban jártam, s először pillantottam meg azokat a gyerekeket, akiknek 'erdőt festettek az óvodai falakra a bart-jomejwkai tanárok, mert a kicsik nem mehettek ki az igaziba játszani.

Tíz évvel Csernobil után ijesztőek a statisztikai adatok. Valamennyi betegség előfordulási aránya megnőtt. A fejlődési rendellenességek a magas szennyezettségi mutatójú vidékeken 80%-kal nőttek, a kevésbé szennyezett (5 Cu/km<sup>2</sup>) helyeken pedig 30%-kal. Az asszonyok félnek a teherbe eséstől. A férfiak és asszonyok korábban halnak, két éve folyamatosan és kifejezetten csökken a lakosság lélekszáma. 1993-ban 11 ezerrel, 1994-ben 19 ezerrel több ember halt meg, mint a-mennyi született. A legsúlyosabban sújtott vidékek közé tartozó mogilowi terület főpolgármesterének adatai szerint a szívbetegségek száma 55-szörösére, a légúti betegségek 29-szeresére, az idegrendszeri betegségek pedig 17-szeresükre nőttek. Ma már csak a gyermekek 17,6 %-a születik egészségesen. A többi területen valószínűleg hasonló a családok egészségi állapota.

A Szovjetunió összeomlása, a gazdasági csőd csak tovább súlyosbította a helyzetet. A szociális problémák kiéleződtek: az áttelepítések konfliktusokat okoztak, mert az áttelepítetteknek nem csupán lakásra, hanem munkahelyre, orvosi ellátásra, lelki segítségre is szüksége van. Hiszen gyökereik ott maradtak, ahol beszögelt ablakú házaik állnak, ahol őseiket eltemették, ahol gyermekkorukat töltötték. A lakótelepi házakban összezsúfolva, kapcsolatok hiányában, megszokott környezetüket nélkülözve, a széthulló gazdaság romjai közepette hagyták magukra őket betegségeikkel és gondjaikkal. Az áttelepítésre legtöbbjüknek ugyanis hat évet kellett várniuk, amíg a betegség jelei már gyermekeiken is kiütköztek. Nem csoda, ha sokan idegenül érzik magukat az új környezetben, az új szomszédok között. Sokan inkább visszatérnek a szennyezett területekre. Az elnéptelenedett

falvakba azonban máshonnan is érkeznek emberek: Csernobil újabb áldozatai, a hajdani Szovjetunió háború sújtotta területeiről, a Karabah-hegyvidékről, Tádzsikisztánból, Örményországból érkező menekültek. „Jobb a lopakodó halál áldozatává válni, mint golyót kapni a hátunkba” – mondják sokan.

A lopakodó halál azonban túlságosan is megtizedeli az embereket, különösen azokat, akik az első csapással szembesültek 1986-ban, akik anélkül, hogy a veszedelmet felismerték volna, részt vettek a májusi ünnepségeken, és rokonaikhoz, a szennyezett falvakba utaztak.

E szörnyű katasztrófa következményeinek hatását enyhíteni lehetett volna. Belorussziában azonban két Csernobilról beszélünk. Az egyik technikai katasztrófa volt, a másik politikai természetű. Arról a büntényről beszélek, hogy elhallgatták a katasztrófa valódi méreteit. Belorussziában Csernobil három és fél éven keresztül tabunak számított. Ma már nem titok, hogy a szovjethatalom, a kommunista párt annak idején mindent elkövetett, hogy a katasztrófa valódi méreteit eltitkolja, és a világ közvéleményét tévesen tájékoztassa. Az emberek milliói estek e büntény áldozatául. Hogy mit jelentett ez számukra? Az emberek nem hagyhatták el lakhelyeiket, még akkor sem, ha felismerték a veszély nagyságát. Azokat, akik azonnali kitelepítést követeltek, rémhírkeltőknek bélyegezték. Az egészségügyi minisztérium katonai kísérletekért felelős osztálya a katasztrófát követő napokban így intézkedett: „Valamennyi, a szennyezettség mértékével összefüggő adat szigorúan titkos. Minden olyan adat, mely az érintett területeken előforduló betegségekre vonatkozik, szigorúan titkos. A szennyezettség mértékét és az előforduló betegségeket tilos összefüggésbe hozni egymással.”

Az emberek kísérleti nyulakká váltak. Annyit tudtak csak, hogy mekkora összeget kapnak jövedelem pótlékként. A „koporsópénz”-ként emlegetett összeg nagyságából következtettek a szennyezettség valószínű mértékére. Rendszeresen vizsgálták ugyan a magas szennyezettségi mutatójú területek lakosságát, de a vizsgálatok eredményeit nem közölték az érintettekkel. A televízió, a rádió és az újságok vidáman tudósítottak arról, hogy a körülmények „stabilizálódtak”, az illetékesek urai a helyzetnek. Az emberek pedig hagyták, hogy félrevezessék őket. Nyáron Belorusszia legszebb vidékeire küldték gyermekeiket a nagyszülőkhöz nyaralni, fürödtek a folyókban és gombát, terméseket gyűjtöttek az erdőkben. Az atomerőműhöz legközelebb eső falvakból ugyan kezdetben evakuálták a gyerekeket, de már szeptemberben visszatérhettek otthonaikba. Mind a mai napig elmondható, hogy 113 iskola, 90 óvoda, 27 város, 3342 település és falu, több mint 800.000 gyerek él szennyezett területen. Minden negyedik belorusz állampolgár fertőzött vidéken él. A mentő próbálkozások nem vezettek eredményre. Újra aszfaltozták az utakat, lemosták vízzel a házakat, lehordták a szántóföldek felső földrétegeit. Több éven keresztül bezárva tartották a gyermekeket az iskolákban és az óvodákban, ahol napi tizenkét órát kellett eltölteniük. Csak 1990-ben, amikor Csernobil körül leomlott a hallgatás fala, függesztette fel az egészségügyi minisztérium a tilalmat, s attól kezdve megint játszhattak a gyerekek a szabadban. Az élelmiszerek radioaktív szennyezettségére vonatkozó ideiglenes - egyébként teljesen megbízhatatlan-határértékek 1990 szeptemberéig voltak érvényben, nem pedig hat hónapig, ahogy azt eredetileg állították. Így például egy Sachody nevű, Gomel térségében fekvő faluban ott lengedezett még 1990-be is a kiváló tejtermelésért járó vándorzászló. Ősszel azután kiderült, hogy a nemzetközileg is érvényes határértékek jóval alacsonyabbak, mint az itteniek. Ez azt jelenti, hogy a gyerekek szennyezett tejet ittak, és sokan ezt tették egész életükben.

Új településeket építettek, de nem lehetett bennük lakni, mert szennyezett területeken helyezkedtek el. Az emberek fejfájásra, fáradékonyagra, depresszióra panaszkodtak. Az ő megnyugtatójukra találták ki a „35 REM koncepciót”. Eszerint ott lehetett ugyan maradni a fertőzött területeken, de csak bizonyos óvintézkedések betartása mellett. Nem volt szabad az

erdőbe, vagy a folyóhoz menni, a gyerekek nem tölthettek négy óránál többet a szabadban, tilos volt a saját konyhakert terményeit fogyasztani. E koncepció kidolgozásában az IAEA, a bécsi székhelyű Nemzetközi Atomenergia-felügyelőség tanácsadói működtek közre. Az emberek egyre gyakoribbá váló panaszait a radiofóbiára vezették vissza. Erre mi azt kérdeztük, hogy vajon a réten legelő tehenet, amelynek vérképe beteges elváltozásokat mutat, ugyancsak a radiofóbia sújtja?! És a növények, például a fenyők, melyeken daganatszerű kinövések láthatók, vagy a duzzadozó nyírfák, ezek mind a radiofóbia áldozatai?

A legtöbb orvos és tanár elmenekült a környékről. Hogy az iskoláztatást mégis biztosítani tudják, diákokat bíztak meg az oktatással, akik valamennyi tárgyat tanították. Számos kórházban váltott műszakot vezettek be: az orvosok egy hónapra érkeznek a térségbe, hogy a lakosság mégse maradjon egészségügyi ellátás nélkül. A lakosság alig-alig ad hangot tiltakozásának. Abban az országban, ahol a szovjethatalom 75 éve alatt minden magánkezdeményezés tiltott volt, áldozati szellem uralkodik. Egy ilyen ország demokrácia hiányában halálra ítelt.

Amikor a peresztrojka friss szele Belorussziát is elérte, elsősorban a városi értelmiség lázadt fel, polgárjogi mozgalmat alapítottak, mely a többi szovjet köztársaságban kialakult gyakorlatnak megfelelően a „népfront” elnevezést kapta. E polgári mozgalom célja az volt, hogy elősegítse a demokratikus átalakulást az országban. Gena-dij Grusevoj, a férjem, a minszki egyetem filozófiatörténeti professzora a népfront keretein belül bizottságot alapított, melyet másfél évi illegalitás után belorusz közhasznú alapítványként jegyezték be „Csernobil gyermekiért” néven. Ez volt az első kísérlet arra nézve, hogy az állami gondoskodás monopóliumát megtörjék, a katasztrófával kapcsolatos valódi tényeket a nyilvánosság tudomására hozzák, és igazi segítséget nyújtsanak az érintett embereknek. Férjemet a Csernobil következményeinek eltitkolása ellen szervezett tiltakozó tüntetés miatt 1989 szeptemberében bíróság elé állították, majd elítélték. Ettől az időtől kezdve számomra is más lett az élet, mert végre megértettem, hogy az csak egy nagyon beteg állam lehet, mely ilyen embereket is üldöz. Megértettük, hogy Csernobil és a demokrácia két különböző dolog ugyan, mégis gyakorlatilag ugyanazt jelentik. Demokrácia híján nem tudjuk a csernobili katasztrófa következményeit kézben tartani, s azt sem remélhetjük, hogy az érintettek megfelelő segítséget kapnak. Kizárólag a demokráciától várhatjuk, hogy minden ember szabad teret teremtsen maga körül, és megpróbáljon magán segíteni. Az akarat azonban béna az ígéretek és a megnyugtató szövegek miatt. Pusztán azért, mert megkíséreltünk segíteni magunkon és a rászorultakon, nyomban „politikusnak” nyilvánítottak minket. A rendszernek engedelmes, kiskorú állampolgárokra van szüksége. „Ki engedte meg?” - mindig ez volt a hivatalnokok első, hozzánk intézett kérdése. Sajnos, nem beszélhetek még múlt időben azokról a nehézségekről, melyekkel polgárjogi kezdeményezésünknek meg kell küzdenie. Még ma is, amikor már elmondhatjuk, hogy sokat tanultunk, saját erőnkből hatásos segítőmechanizmusokkal működő hálózatot hoztunk létre, még ma is sokat tudnánk mesélni, a hatóságok folyamatos ellenállásáról, gáncsoskodásáról.

A „Segítség az önségítéshez” elvén működő alapítványunk szeretné megmutatni, hogy mi mindenre képesek a polgárok. Már az egészen egyszerű tevékenységek, például a humanitárius segélyek szétosztása, az információgyűjtés, a gyerekek előkészítése az utazásokra, is sokat segítenek az embereknek önmaguk felszabadításában. Most már tudják, hogy munkájuk eredménye saját maguktól függ, egészen kézzelfogható eredménnyel jár, hiszen szükségleteikről van szó, nem pedig ideológiai szövegekről. A kis lépések útja igen biztosnak bizonyult az öntudat kiépítéséhez és megerősítéséhez. Az aktív, gondolkodó ember nehezebben manipulálható, nehezebben válik visszaélések áldozatává.

Az alapítvány olyanokból áll, akik maguknak és másoknak is segítenek az életkörülmények megváltoztatásában. Alaptőkénk nem a pénz, hanem a gondolkodó emberfők, a cselekvő kezek és az emberi energiaforrások.

Egy poszt-totalitárius (már-már újra bürokratikus-totalitárius) államban nem könnyű bármit is saját felelősségre tenni. Minden szabad gondolat és kezdeményezés évek hosszú során át kipróbált, módszeres elnyomása a hatalmi struktúrák szolgálatában áll. Szerencsére külföldön is sikerült lelkes segítőtársakra akadnunk. A segítség legegyszerűbb és leggyorsabb formája a gyerekek nyaraltatása volt. Négy hét gondtalan pihenés, tiszta, egészséges, szennyeződésmentes táplálék azoknak, akik hazájukban nap mint nap ki vannak téve a radioaktív sugárzás hatásának, akiknek a szervezete belefárad a mindennapos küzdelembe, amit az ártó hatások ellen folytat. Ezek az utazások gyermekeink számára egy új életbe, az emberi együttlétbe való belépés kezdetét jelentik. A külföldi tartózkodások másfajta gondolkodásmód csírait ültették el bennük, és sok mindent felfedezhettek magukban, ami addig csak szunnyadozott bennük. Ki tudna még más, olyannyira példátlan odaadásról tanúskodó akcióról beszámolni, mint amikor a gyermekeinket vendéglátó családok több száz főnyi képviselte elutazott hozzánk, a távoli, ismeretlen Belorussziába, hogy meglátogassák az „ő” gyerekeiket. A kezdeti patrónusi viszony az elmúlt évek alatt valódi partnerkapcsolattá fejlődött. Közös beszéljük meg, hogy miként segíthetünk, hogyan cselekedjünk. Ez olyan közös mű, melynek már számos, pompás eredménye van, mert az emberek elkezdtek reménykedni. Nem állnak többé gyámoltalanul az elkerülhetetlen sors elébe, tudják, hogy barátaik vannak, akik támogatására számíthatnak. Ettől fejlődik a demokrácia. Ha azonban ez a segítség az állami csatornákon át csörgedezik, akkor is eljut ugyan a rászorulókhöz, ám az állam ismét a gondoskodó jótevő szerepében tetszeleghet. És továbbra is abban a hitükben erősítik meg őket, hogy „igen, az állam mindenre képes, csak az állam juttathat engem bármihez is, én magam mit sem érek, csak egy aprócska csavar vagyok a nagy gépben.” A mi aktivitásaink célja mindenekelőtt az, hogy az emberek az önismeret ösvényére lépjenek, s megállapíthassák, hogy erőfeszítéseik eredményeképpen megváltoztak. Mi azt gondoljuk, hogy segítségünk nem lehet igazán hathatós, ha az embereket nem sikerül megváltoztatni általa. Az a segítség, amely a fogadókban csak elvárásokat szül, és nem ösztönöz cselekvésre, többet árt, mint a-mennyit használ. Örülünk neki, hogy mások is - ha nem is sokan - megértették aggodalmainkat és célkitűzéseinket. A kapcsolatok olyanok, mint a kicsiny ablakok. Nemzetközi hálózat született, s az emberek között szövődő szálak a jövőbe is elvezetnek.

Alapítványunk minden évben 12-15 ezer gyermekét küld el a világ 23 országába, 15 ezer követet, akik 15 ezer itthoni és kinti családot képviselnek. Időközben már 73 ezerre emelkedett a kiküldött gyermekek száma, és valamennyi fogadóországban keletkeztek olyan csoportok, amelyek érzékenyek erre a problémára. Hajlandók arra is, hogy elutazzanak hozzánk, és velünk együtt tiltakozzanak két újabb atomerőmű építése ellen. A szolidaritás és az együttműködés sok mindenre képes. Munkánk így azt is lehetővé tette, hogy kezdetét vegye egy világméretű Csernobil mozgalom.

Az egyre mélyülő gazdasági válsággal és a szaporodó megbetegedésekkel a háttérben alapítványunk azért küzd, hogy az emberek ne adják fel a reményt, és összeszedjék bátorságukat. Több mint száz különféle programot szerveztünk az érintett gyermekek számára: súlyos betegek és fogyatékosok számára is, továbbképzést indítottunk orvosoknak, élelmiszergyárat építettünk, melyben tiszta, egészséges táplálékokat gyártunk, diabetes-iskolát rendeztünk be, alapítottunk egy társadalmi egészségügyi konzultációs központot, melyben segélyprogramokat bonyolítunk árva gyerekek számára, és pihenési lehetőséget biztosítunk

kisgyermekes anyáknak Belorusszia szanatóriumaiban. Együttműködünk a belorusz ortodox egyházzal is, például a „Minden gyászoló vigasztalására” épített templom létrehozásában, mely Csernobil áldozatainak állít emléket, vagy az „Anastasis” társaság alapítását is említhetném. A felső-ausztriai karitással is együttműködünk számos közös akció erejéig.

Az alapítvány jelképe világszerte a sugárzaskárosodott gyermekek szimbólumává vált: színes virág, melynek három fekete, halott szirma egyúttal a radioaktivitás jele is. A sérült virágban azonban a remény is benne foglaltatik, hogy a virág még kivirulhat.

Az érintett gyermekekért és a gyilkos atom ellen folytatott nemzetközi együttműködés eme jelképének jegyében szervezte alapítványunk 1992. áprilisában és 1994-ben a „Csernobil utáni Világ” címmel tartott I. és II. nemzetközi kongresszust. Ezek a rendezvények nagymértékben hozzájárultak az atomerőmű-katasztrófa következményeinek nyilvánosságra hozatalához, és a Belorusszia iránti nemzetközi szolidaritás növekedéséhez.

A civil társadalom megteremtésének alapjaként alapítványunk különböző társadalmi szervezetek és érdekképviseltek szervezésére törekszik. Segítségünkkel eddig a következő szervezetek keletkeztek: SOS gyermekfalubizottság, Áttelepítettek tanácsa, fogyatékos gyermekek és cukorbeteg gyermekek egyesülete, Humanitárius együttműködési szövetség. Ez utóbbi nagy súlyt helyez arra, hogy felhívja a nyilvánosság figyelmét Csernobil következményeire. Találkozókat és csereüdüleket szerveznek a fiataloknak, van egy programjuk, mely a „Békülés emlékezés révén” címet viseli, veterántalálkozók, ökológiaszemináriumok is szerepelnek rendezvényeik között. Indult egy ökumenikus nőcsoport is, és a keresztény diákok csoportja is megkezdte működését, a sort még lehetne folytatni.

Ha nem sikerül az emberek fejében újfajta demokráciatudatot teremteni, nincs esélyünk arra, hogy a csernobili katasztrófa szomorú következményeit valaha is kiheverjük. Csernobil mindannyiunk ügye. Csernobil csak a múlt és a holnapot ismeri, és cselekvést, tetteket követel tőlünk. Még tíz évvel a katasztrófa után is egymásra vagyunk utalva. Belorusszia, „a láthatatlan ország” segítséget kér. Az emberiségnek Belorusszia példájából kiindulva meg kell értenie, hogy ami tíz évvel ezelőtt és azóta is történik, az komprimált formában és időben elnyújtva világszerte történik az atomenergia békés felhasználásával. A békés atom öl! Talán szüksége van az emberiségnek ezekre az áldozatokra, ezekre a jövő nélküli gyermekekre, akik csak rémképeket festhetnek jelenükről, hogy megértsék végre: az atomenergia ára az egész emberiség élete. Ezt mi már a saját bőrünkön is megtapasztaltuk. Önöknek is szüksége van egy ilyen tapasztalatra?

*(Elhangzott az Európai Keresztény Nők Ökumenikus Fórumán, az európai konzultáció alkalmából, Kréta, 1995. június 19-26.)*

**Német nyelvből fordította: W. Ungváry Renáta**

Írta: Kovácsné Kaszt Zsuzsanna

## Robi

### Gondolatok a disszociális viselkedés kialakulásáról

**Robi** 12 éves, 6. osztályos fiú. Édesanyja a segítségünket kérte: már „nem tud mit kezdeni” gyermekével.

Robi játéktérmeiben tölti délutánjait, otthonról is, nagyszülőktől is pénzt lop. Édesanyja úgy érzi, hogy képtelenek a férjével kézben tartani őt. A tehetetlenség nyomatékával azt mondja: „Már a rendőrségtől is kértünk segítséget. Intézeti elhelyezéssel is fenyegetőztünk, de tudjuk, ennek nem lehet hatása. Robi csavarog, nem tud otthon megülni”.

Az iskolában nincsenek ilyen gondok.

Robi várt és panaszmentes terhességből született időre, 3000 gr súllyal. 4 hónapig szopott, jó étvágyú csecsemő volt. Sokat sírt „nyűgösködött”, egy éves koráig nem aludta át az éjszakákat. Próbálták megnyugtatni, etették, teáztatták, tisztába tették – ez ritkán segített. Végül magára hagyták és álomba sírta magát. A szülők, különösen az anya, fárasztónak élték meg ezt az időszakot. Robi 1 évesen kezdett el önállóan járni, másfél évesen lett szobatiszta, 2 évesen kezdett mondatokban beszélni. 2 és fél évesen került bölcsődébe, a beilleszkedése zökkenőmentes volt. 3 éves korától szívesen járt óvodába. Ekkor otthon baleset érte: leforrázta magát. Kórházba került. Amíg kórházban volt skarlátos lett, így a kezelése másfél hónapig tartott. A szülők minden nap látogatták. Ez nekik is, Robinak is gyötrelme volt, mert a fertőző osztályon csak ablakon keresztül láthatták egymást.

A gyermek nem vette, vagy nem akarta észrevenni őket, a fejét verte a rácsos ágyba. A szülők bizonytalanok voltak, jót tesznek-e azzal, ha naponta látogatják gyermeküket. Később soha nem beszéltek a kórházban történetekről.

Az óvodai, kisiskolás kori éveket problémamentesnek ítélte az anya. Robi magatartásával 4. osztályban kezdődtek a gondok. Egyre többször elcsavargott, hazugságokon érték és ekkor derültek ki a lopások is.

**A szülők** szerelmi házasságot kötöttek. Bár hamar lakáshoz jutottak, anyagilag senkire nem számíhattak. Fontos volt számukra a környezetük igényes berendezése. A család teljessége gyermekkel volt elképzelhető. Ezért nagyon örültek Robi megszületésének. Robi csecsemőkorában az anya bedolgozóként otthon volt, az apa plusz munkákat vállalt. Céljuk volt, hogy teljesen berendezzék a lakást.

**Az anya** három gyermekes családban nőtt fel, az apának öt testvére van. Az anya szülei is sokat dolgoztak, mindketten három műszakban. Gyermekkorában ő is sokat dolgozott a családjáért a ház körül. Édesanyja nemigen tudott törődni vele, mindig fáradt volt. Ő 16 éves korában eljött otthonról, és egy vidéki nagyvárosba ment dolgozni.

Később hazajött, a bátyjánál dolgozott, aki kisiparos volt, majd a Vasműben helyezkedett el. A férjével ott ismerkedtek meg. Az anyagiak gyarapítása mindkettőjüknek fontos volt. Robi születése után egyre csökkent a család együtt töltött szabad ideje.

A kisgyermekkorban még nem voltak gondjai a neveléssel. De az, hogy mindig piszkosan, rendetlenül kellett hazavinnie az óvodából, ez nem tetszett az anyának.

Hogy mivel, hogyan játszott Robi, mi volt a kedvenc meséje – már nem emlékszik az anyja.

Első-második osztályban Robi jó gyermek volt. Nem kellett mellette ülni a tanuláshoz. Az anyja fontosnak tartotta a teljesítményt, és ez akkor egyenlő volt a jó tanulással. Könnyebb volt, hogy nem kellett fiát ellenőriznie, így több ideje maradt saját munkájára.

Harmadik osztályban Robi tanulmányi eredménye gyengébb volt, de még nem tulajdonítottak ennek különösebb jelentőséget. 4. osztályban viszont már sorra hozta haza a rossz jegyeket. Ekkor úgy próbált az anyja segíteni, hogy leült mellé tanulni. Kikérdezte, ellenőrizte a leckét. A gyermek kifogásokkal próbált az ellenőrzés alól kibújni, az anyja ettől nagyon ideges lett.

Ekkor már feszültté vált a légkör. Robit korrepetáltatták, de ez sem hozott jelentősebb javulást. Robi később jött haza az iskolából, nem ment haza a megbeszélte időre, nem mondta meg, hogy hol volt. Az anyja kétségbeesett, és nyomozni kezdett fia után. Utána ment, ellenőrizte, vajon Robi oda megy-e, ahova mondja. Rájött, hogy gyermeke játékszerekbe jár. Ezt számon kérte, de Robi akkor is tagadt, amikor szembesítették a tényekkel. Ekkor vetődött fel a szülőkben, hogy miből tudja ezt finanszírozni Robi. Az anyja rádöbben, hogy egyre többször hiányzik pénz a pénztárcájából. Most már figyelte a gyermeket. Próbált vele beszélni, meggyőzni cselekedetei helytelenségéről. Többnyire eredménytelenül.

Közös családi programokat is szerveztek, de ez sem bizonyult eredményesnek. „Robi mindig unatkozott, nem lehetett sehova menni vele”. A fiával való beszélgetésekben az anyja a bátyja gyermekeit állította jó példának. Az ő szemében a bátyja és annak családja mintaértékű. Ők biztos anyagiakkal rendelkeznek. Mindkét gyermekük jól tanul és segítőkész. „Nem félnek a munkától, lehet rájuk számítani”. Az anyja ilyennek szeretné látni a saját családját is. Elégedetlen Robi kapcsolatteremtésével. Fájlalja, hogy fia barátait sem tudja „megválogatni”. A barátok rendszerint játékszerekből kerülnek ki. Rendezetlen a családi körülményeik, nem tudnak „kulturáltan” viselkedni – panaszkodik. Erőszakosak, nyeglék, nem köszönnek. Jelenleg a lopások miatt aggódik. Az anyja e-gyedül érzi magát e gondok megoldásában. Férjét nem igazán érzi segítőnek. Nem tud vele beszélni, ő nagyon magának való.

**Az apa** elmondja, hogy házasságuk kezdetétől sokat dolgoztak, és szerinte keveset foglalkoztak Robival. Most már többen vannak együtt, már nem vállal mellékállást, mint régen.

Akkoriban főleg az anyával volt a gyermek, ő dolgozott. Nemigen játszottak együtt. Úgy érezte, hogy nem szívesen van vele a gyermek: „bölcsis korában sem engedte, hogy megfogjam a kezét” – panaszkodik. Kisiskolás korában próbálta magával vinni horgászni. De ez nem volt jó, mert Robi nyugtalan, türelmetlen volt.

Nem szeret velünk lenni „inkább a barátaival”. Ő sem elégedett a fia barát-választásával. Volt, akit többször el kellett küldeni otthonukból, mert a hangoskodásával zavarta a nyugalmaikat.

A beszélgetéseikben inkább számon kért vagy beszámoltatta fiát. Dicsérni nem szokott, mert akkor „elszalad alóla a ló”. Őt sem igen dicsérték gyermekkorában. Akkor jó igazán Robi, ha alszik – mondja félig nevetve, félig komolyan. Majd elmondja ő is, hogy a gyermek nagybátyjától is lopott pénzt. Ekkor rendőri segítséget is kértek, intézeti elhelyezéssel is fenyegetőztek. Most úgy érzi, hogy a családban kell a megoldást megtalálni.

### Hogy is történt mindez?

1. Robi várt gyermek, de csecsemőkorában „csalódást” okozott szüleinek, sokat sírt, nyűgös kisbaba volt. Többnyire magára hagyták, „álomba sírta magát”.

Robi már korán megsérülhetett. Mint minden csecsemő, ő is igen érzékeny édesanyja magatartására, kedélyállapotára, rejtett indulatára. A kielégítő, a „jó” anyához kapcsolódó élmények talán nem voltak elég erősek ahhoz, hogy Robi megnyugodjon.

2. Robit 3 évesen baleset érte, kórházba került, majd a fertőző osztályra. A szeparáció miatti szorongása igen erős lehetett, amely autoagresszív cselekvést indukált (verte a fejét az ágyba).

Szokásrendszerében regrediált – ismét bepisilt. A szülők viselkedésében is jelentkeztek bizonytalanságok a látogatások gyakoriságát illetően. Azt nem tudhatták, hogy később otthon szerepjátékkal (orvososdi) csökkenthették volna Robi szorongását.

Mivel Robi nem beszélt a kórházról, ők sem hozták szóba: így felerősítették a „meg nem történtté tevést”, mint feszültség szabályozást.

3. Első osztályban, a teljesítményhelyzetekben ismét egyedül maradt R. Nem tudjuk ezt hogyan élte meg, de az anya büszke, hogy fia akkor egyedül tanult.

4. Harmadik osztályban még kevésbé, de negyedikben már sokkal rosszabb lett a tanulmányi eredménye. Azonban az anya együtt tanulásra vonatkozó segítségét Robi már nem fogadja el. Ő eddig azt tapasztalta, hogy nem ellenőrzik a tanulását. Bár kisiskolás korban még belső szükségletként igényelhetette volna a szülői irányítást, most már tiltakozik ellene. Már túljutott azon a fejlődési szakaszon, amelyben csak a felnőtt kontrollja jelenti az egyedüli támaszt.

5. osztályban már a viselkedésében is változik: lop, hazudik, csavarog. Szülei egyre ingerültebbek vele szemben, a családi légkör feszült. A tanulási sikertelenséget pillanatnyi örömmel pótolja. Teljesíteni akar, de viselkedésével átlépi a szabályokat.

### *Miért lop Robi mikor jó körülmények között él?*

Az otthoni hangulatra, a szigor, a kötelességteljesítés a jellemző. A pénznek és a pénzen szerezhető javaknak nagy értékük van. Sok a tilalom. Nem lehet rendtelenséget csinálni, a ruhára nagyon kell vigyázni. Csak a szülők által jóváhagyott barátokat viheti haza stb. A családban legfontosabb a pénz. És mit vesz el a gyermek? – azt, ami a szülei számára nagyon fontos: a pénzt.

Robi és szülei között a kommunikáció félrecsúszott. Gyakran hívták tolvajnak, hazugnak „jósolták, hogy börtönben fogja végezni.” Kisiskolásként kapott önállóságot, Robi ezt esetleg magárahagyatottságként élhette meg. Most, amikor erre már igazán igénye lenne – életkori sajátosságként – korlátozzák.

Robi családi életének sajátosságait a projektív tesztekben is jelzi. Az elvárásolt családrajzának értelmezésében Marta Kos és Gerd Biermann ad segítséget (Gyógy pedagógiai Főiskola – Pszichopedagógiai tankönyv): a rajz téri elrendezése a szorongásokkal telített kapcsolatokra utalhat, a rajz tartalma és, a hozzáfűzött magyarázat identifikációs nehézséget jelez.

A varázslás történetében megjeleníti biztonságvesztését, szorongását, depresszióját. „Átkerültek egy másik bolygóra, ahol mindnyájan szenvednek. Ez egy mocsár, ha lelépnek a talajról, ahol állnak – elsüllyednek. Mindnyájan meghalnak, mert nincs víz, nincs élelem. Ez megváltoztathatatlan”.

A felépített világijáték tartalma és struktúrája egyértelműen jelzi nyomott hangulatát, beszűkültségét.

A gyermekkel párhuzamosan a szülőkkel is találkoztunk. Véleményemet, hogy a lopássorozat: veszélyjelzés – elfogadták. Ők mondták ki, megpróbálnak másképp figyelni fiúkra. Például: olyan zsebpénzt adnak, a-mellyel nem kell Robinak elszámolnia, alkalmat teremtenek esténként a „haszontalan” beszélgetésre – minden nevelői célzat nélkül. Megpróbálnak a gyermekkel közösen, mindnyájuk számára elfogadható határozott, következetes, kiszámítható szabályokat hozni. Megbeszéljük, mi az, amit feltétlenül elvárnak egymástól.

Robi édesanyja 3 hónappal később megkeresett. Örült, hogy fia iskolai teljesítménye kicsit javult. A lopás, csavargás már teljesen megszűnt.